

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ RADYO –
TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

SENDİKA DERGİLERİNDE ÖZELLEŞTİRME GÜNDEMİ:
PETROL-İŞ VE TEK GIDA-İŞ ÖRNEKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gaye Kuas

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ceren SÖZERİ ÖZDAL

MAYIS 2022

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ RADYO –
TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

SENDİKA DERGİLERİNDE ÖZELLEŞTİRME GÜNDEMİ:
PETROL-İŞ VE TEK GIDA-İŞ ÖRNEKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gaye Kuas

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ceren SÖZERİ ÖZDAL

MAYIS 2022

ÖNSÖZ

“Uzun yorucu bir kışın sonunda buradayız, bir yaz akşamı. Kara kışın sonuna doğru”. Benim için uzun ve yorucu bir süreç olan tez yazımının sonuna gelirken Bulutsuzluk Özlemi’nin bir konserinde geçen bu sözleri hatırlıyorum.

Öncelikle tez danışmanım Doç. Dr. Ceren Sözeri Özdal’a çok teşekkür etmek istiyorum. Bütün hatalarıma ve eksikliklerime rağmen bana desteğini sunmaktan vazgeçmedi. Onunla çalışmak benim için akademik anlamda olduğu kadar hayata dair çok şey öğrendiğim bir deneyim oldu.

Tez jürimde bulunmayı kabul eden Doç. Dr. Tolga Çevikel ve Prof. Dr. Aziz Çelik hocalarıma büyük bir teşekkür borçluyum. Eleştirileri ve destekleyici tavırları ile tezimi daha iyi bir hale getirebilmemi sağladılar.

Petrol-İş Sendikası Basın-Yayın Servisi’nden Emre Kalu’ya ve Tek Gıda-İş Sendikası Bilgi-Belge Yönetim Uzmanı Esra Saltan’a ilgileri, destekleri ve her ihtiyacım olduğunda bilgiye ulaşmamı sağladıkları için çok teşekkür ederim.

Galatasaray Üniversitesi’nin bana verdiği en büyük güzellikler olan, delice sevdiğim arkadaşlarım İlker Kafalı, Mehmet Kayın ve Alican Eralp’a çok teşekkür ediyorum. Onlar olmasaydı bu tezin bitmesi mümkün olmazdı, daha da kötüsü hayatımın tadı tuzu büyük oranda eksik kalırdı.

Yanımda olması ve her daim yanımda olacak olması en büyük şanslarımdan biri olan, hayatımın itici gücü Ecem Özgü Güney’e çok teşekkür ediyorum. Onunla dostluğumuzun ne anlama geldiğini anlatabilmem çok zor.

Bütün bu sürecin kahramanlarından olan, bana mutlu bir yuva ve sonsuz destek sunan kuzenim, dostum, kardeşim ve yoldaşım Gizem Özveri’ye çok teşekkür ederim. Elele verip zorlukları her zaman aşacağımızı biliyorum.

Yine hayatımdaki varlığı bir ferahlık olan donam İlker Kaya’ya, Gizemnur Soylier’e ve Serkan Güney’e destekleri için teşekkür ederim.

Kız çocuğum Sude Açıkgöz’e ve Mahir Ergun’a zor anlarımda beni yalnız bırakmadıkları için teşekkür ederim. İTÜ İML 07’ye, patatesler Elli Zafeiridou’ya, Sofie Safarova’ya ve Bedirhan Şen’e, her şeyi başlatan kadın İlknur Kavlak’a teşekkür ediyorum. Hepsinin dostlukları benim için çok kıymetli.

Hayatım boyunca ve özellikle son yıllarda aldığım kararlarda bana destek olan, sevgileri ile güç bulduğum annem Zehra Kuas ve abim Ozan Kuas’a çok teşekkür ederim. Ozan abimin olduğu insan, olmaya çalıştığım insana dair çok güzellikler içermektedir ve benim için iç ferahlatan bir örnektir.

Ve nihayet, bu tez çalışmasını bana insanları sevmeyi, onlara güvenmeyi ve mücadeleyi öğreten babam Niyazi Kuas’a ithaf ediyorum. Yukarıda ismi geçen bütün bu güzellikleri onun insanlarla kurduğu ilişkilerden öğrendiklerim sayesinde biriktirdim ve hayattaki en büyük direnç ve zenginlik kaynağım bu. Bu tez çalışması da babamın içine doğduğum mücadelesi sayesinde var olmuştur. Yaptığım her şeyi olduğu gibi bu çabamı da eksikleri ve hatalarıyla bağrına basacağına eminim. Onu çok seviyorum.

“Herkeselam,

sana hasret.”¹

Gaye Kuas-Mayıs 2022

¹ Nazım Hikmet Ran, 1933

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
GÖRSEL LİSTESİ.....	viii
RÉSUMÉ	ix
ABSTRACT	xiv
ÖZET	xix
GİRİŞ.....	1
1. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SENDİKA BASINI	4
1.1. Dünyada ve Türkiye’de Sendika Basını Tarihi	4
1.1.1. Dünyada Sendika Basınının Doğuşu	5
1.1.2. Türkiye’de Sendika Basınının Gelişimi.....	8
1.1.2.1. 1908 Grevleri, İşçi Sınıfı Basını ve Sendika Basınının Öncüleri Yarı-Sendikal Yayınlar.....	8
1.1.2.2. İlk Sendikaların Kuruluşu ve Erken Dönem Sendika Yayınları (1946-1960)	13
1.1.2.3. Sendikacılığın Yükseliş Yılları, TİP ve DİSK’in Kuruluşu (1960- 1980)	15
1.1.2.4. 1980’den Bugüne Sendikalar ve Sendika Yayınları	18
1.2. Sendika Yayınlarının Genel Niteliği ve Sendika Yayıncılığı.....	20
1.2.1. Sendika Yayınlarındaki İçerik Türleri	20
1.2.2. Sendika Basınının Amaçları ve İşlevleri	21
1.2.3. Sendika Yayıncılığındaki Engeller ve Mali Sorunlar	26
2. TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE KAMU SENDİKACILIĞI	28
2.1. Özelleştirme Kavramı ve Uygulama Yöntemleri	28
2.2. Neoliberal Politikaların Ürünü Olarak Özelleştirmenin Gelişimi	29

2.3.	Türkiye'de İktisat Politikalarına ve Özelleştirme Uygulamalarına Tarihsel Bakış.....	30
2.3.1.	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Miras Milli İktisat	30
2.3.2.	Cumhuriyet Sonrası İktisat Politikaları	31
2.3.3.	Karma Ekonomi Dönemi ve 70'lerin Sonunda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Durumu	38
2.3.4.	24 Ocak Kararları ve 12 Eylül'ün Etkileri.....	41
2.3.5.	ANAP Dönemi ve Neoliberalizmin Yerleşme Süreci	43
2.3.6.	AKP Dönemi (2002-2010) - “Sınır Tanımayan Özelleştirmeler Hükümeti”	46
2.4.	Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilme Süreçleri	49
2.5.	Türkiye'de Kamu Sendikaları ve Özelleştirmelerin Ardından Durumu	51
2.5.1.	Türkiye'de Kamu Sendikacılığının Gelişimi	51
2.5.1.1.	Petrol-İş.....	52
2.5.1.2.	Tek Gıda-İş	53
2.5.2.	Petrol ve Gıda Sektöründe KİT'lerin Özelleştirilme Süreçleri	53
2.5.2.1.	POAŞ, TÜPRAŞ ve PETKİM'in Özelleştirilme Süreçleri	54
2.5.2.2.	TEKEL'in Özelleştirilme Süreci.....	56
2.5.2.3.	Özelleştirmelerin Ardından İki Sendikanın Durumu	58
3.	PETROL-İŞ ve TEK GIDA-İŞ SENDİKALARININ DERGİLERİNDE ÖZELLEŞTİRME GÜNDEMİNİN ELE ALINIŞI.....	60
3.1.	Araştırmanın Amacı, Teorisi ve Yöntemi	60
3.2.	Bulgular ve Yorum	63
3.2.1.	Nicel İçerik Analizi	63
3.2.1.1.	Dergi Formatı, Yayın Periyodu, Sayfa Sayısı.....	63
3.2.1.2.	Yayın Kurulları	64
3.2.1.3.	İçerik Türleri ve Yıllara Göre Dağılımı	64
3.2.2.	Nitel İçerik Analizi	66

3.2.2.1.	1980-2000 Yılları Arası Özelleştirme Gündemi	66
3.2.2.1.1.	Petrol-İş	67
3.2.2.1.2.	Tek Gıda-İş	76
3.2.2.2.	Özelleştirmenin Ana Gündem Haline Gelmesi (2000-2010)	
	82	
3.2.2.2.1.	Petrol-İş	82
3.2.2.2.2.	Tek Gıda-İş	87
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME		90
KAYNAKÇA.....		94

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
HAK-İŞ	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülü
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MESS	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖİB	: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TSM	: Türkiye Sosyalist Merkezi
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1-1: 1960-1980 Arasında Sendikaların Çıkardığı Bazı Süreli Yayınlar	17
Tablo 1-2: 1996 İtibariyle Türk-İş ve Disk’e Bağlı İşçi Sendikalarının En Önemli Süreli Yayınları	18
Tablo 1-3: 2022 İtibariyle Türk-İş ve Disk’e Bağlı İşçi Sendikalarının Süreli Yayınları.....	19
Tablo 3-1: Petrol-İş’in 1980-2010 yılları arasında çıkan sayıları.....	63

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1-1: Sendika Gazetesi, 1946, Sayı 1, Kaynak: tustav.org	14
Görsel 1-2: Sendika Gazetesi, 1946, Sayı 2, Kaynak: tustav.org	22
Görsel 1-3: Disk Gazetesi, 1970, Sayı 3, Kaynak: tustav.org	23
Görsel 1-4: Disk Gazetesi, 1970, Sayı 3, Kaynak: tustav.org	24
Görsel 1-5: Sendika Gazetesi, 1946, Sayı 1, Kaynak: tustav.org	27
Görsel 3-1: Petrol-İş, 1980, Sayı 42-43, s. 15	69
Görsel 3-2: Petrol-İş, Sayı 66, s. 25	72
Görsel 3-3: Petrol-İş, Kapağı, Ocak 1994, Sayı 92	73
Görsel 3-4: Petrol-İş, Ekim 1994, Sayı 97, s. 10	75
Görsel 3-5: Petrol-İş, Ekim 1994, Sayı 97, s. 12-13	75
Görsel 3-6: Petrol-İş Arka Kapağı, Temmuz 1996, Sayı 97.....	75
Görsel 0-2: Tek Gıda-İş, 1993, sayı 56, Kapak	80
Görsel 0-3: Tek Gıda-İş, 1993, s. 34	81
Görsel 0-4: Tek Gıda-İş, 1993, s. 39	81
Görsel 0-5: Tek Gıda-İş, 1993, s. 35	81
Görsel 3-7: Petrol-İş'te 2000 Yılı Özelleştirme İçerikleri	82
Görsel 3-8: Petrol-İş Dergi Kapakları, Ocak 2000-Mart 2000	83
Görsel 3-9: Petrol-İş, Nisan 2003, s. 12.....	84
Görsel 3-10: Petrol-İş, Nisan 2004, Arka Kapak.....	85
Görsel 0-1: Petrol-İş, Ekim 2000, s. 39	86
Görsel 0-6: Tek Gıda-İş'te 2000-2010 Yıllarında Özelleştirme İçeriklerinin Sayısı	87
Görsel 0-8: Tek Gıda-İş, Ağustos 2003, sayı 90, Kapak	88
Görsel 0-7: Tek Gıda-İş, Ocak 2004, sayı 92, Kapak.....	88

RÉSUMÉ

La voix des travailleurs et les agendas de la classe ouvrière n'ont pas leur place dans les médias grand public. Des sujets tels que l'évolution des luttes de la classe ouvrière, les droits des travailleurs et leurs conditions actuelles ne sont pas couverts dans les médias grand public. Et la classe ouvrière a lancé ses propres publications en raison d'un tel besoin dans l'histoire. Pendant les périodes où la lutte des travailleurs était en hausse, leurs luttes et leurs programmes ont été massivement ignorés par les médias grand public, et les travailleurs ont trouvé la solution en publiant leurs propres publications indépendantes. Des publications semi-syndicales dans lesquelles il y avait des débats intenses sur le syndicalisme et la propagande de syndicalisation, et finalement avec la prolifération et le renforcement des syndicats, les organes médiatiques des syndicats ont commencé à être publiés (Streitmatter, 1999, pp. 99-100 ; « Union presse", 1998, p. 13-16). Cette étude a pris forme avec une curiosité sur les fonctions des publications syndicales aujourd'hui, les sujets qu'elles ont mis à leur ordre du jour et comment, et comment leur contenu a changé au fil du temps. Et en conséquence, le sujet de l'étude est la manière dont le sujet de la privatisation, qui a été un programme critique pour la classe ouvrière dans un passé récent, a été discuté dans les publications syndicales.

J'ai choisi le sujet de la privatisation car elle a été l'une des plus grandes attaques contre la sécurité de l'emploi, l'organisation, les droits syndicaux et sociaux de la classe ouvrière après 1980. En même temps, la privatisation a considérablement affecté la situation actuelle des syndicats organisés, en particulier dans les entreprises publiques. Après les licenciements massifs, on voit dans les établissements privatisés, les syndicats organisés dans ces établissements ont perdu des membres et leur pouvoir de négociation collective s'est affaibli. En outre, les entreprises privatisées se sont lancées dans différents domaines pour s'adapter aux conditions du secteur privé, et la dispersion des travailleurs dans différentes branches de travail a réduit le pouvoir des syndicats (Kağmıçioğlu, 1999, pp. 256-263).

Et les médias couvrent la question de la privatisation non pas de manière à donner une place à la voix de la classe ouvrière dans les médias grand public, mais en parallèle avec les politiques de publication et les structures de propriété. On voit les médias couvrir ce sujet en mettant en avant ce qu'ils désirent et en omettant les enjeux liés à la classe ouvrière (Epikman, 2007 ; Yüksel, 2002 ; Yıldız, 2002). Des sujets tels que le type de conséquences que la privatisation aurait pour la classe ouvrière, le type d'attitude des travailleurs et des syndicats sur cette question et la manière dont ils envisageaient la question à travers le prisme politique ne pouvaient pas être à l'ordre du jour des médias grand public. A ce stade, la manière dont les syndicats portent dans leurs propres publications cet enjeu qui conditionnera à la fois leur devenir institutionnel et celui de la classe qu'ils représentent et la fonction qu'ils assignent à

leurs publications font partie des questions qui viennent à l'esprit à propos des publications syndicales. .

L'objectif de l'étude, déterminé dans cette perspective, est d'examiner comment le thème de la privatisation - l'un des agendas les plus importants pour la classe ouvrière après 1980 - a été traité dans deux publications syndicales distinctes et de mener une discussion sur leur compréhension de publications syndicales, les fonctions qu'ils attribuent aux publications syndicales et leurs approches à ce sujet. Parce que les attitudes politiques actuelles des syndicats changeraient en fonction de leur compréhension du syndicalisme, de la manière dont ils considèrent les publications syndicales comme des outils et de la manière dont ils couvrent les sujets de la classe ouvrière. Et cela constitue l'hypothèse fondamentale de l'étude. Cette hypothèse et d'autres de l'étude peuvent être clarifiées comme suit :

- Les différentes attitudes politiques des syndicats influencent la façon dont ils couvrent les agendas de la classe ouvrière dans leurs publications. Le contenu, la langue et les fonctions des publications syndicales changent également à mesure que cette attitude change à la fois entre les syndicats et entre les périodes.

- Les buts et les fonctions des publications syndicales varient selon les conditions uniques de chaque période. La lutte de la classe ouvrière constitue un facteur de ce changement, ainsi que la compréhension des publications et l'attitude politique des syndicats.

- Et on peut voir dans les publications syndicales une source pour lire les relations des syndicats entre eux et les débats sur le syndicalisme de l'époque. Les différences d'attitude dans ces domaines se reflètent également dans les objectifs et les fonctions des publications.

Afin de tester ces hypothèses, j'ai décidé de suivre les processus de privatisation de TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ et TEKEL, qui font partie des entreprises économiques d'État (SEE) dont le processus de privatisation a été le plus populaire en raison de leur volume de production, de leur contexte et de la grande nombre de travailleurs. Par conséquent, les périodiques des syndicats Petrol-İş et Tek Gıda-İş, qui sont organisés dans les SEE mentionnés, et les revues Petrol-İş et Tek Gıda-İş ont été choisis comme échantillon de l'étude. Une autre raison de choisir Petrol-İş et Tek Gıda-İş est que les syndicats qui ont fait ces deux publications étaient très organisés dans ces EES avant les années 2000, lorsque les privatisations étaient en grande partie achevées, et qu'ils avaient des positions politiques différentes de leur établissement.

Ces deux syndicats ont perdu une grande partie de leurs membres après la privatisation de TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ et TEKEL dans les années 2000, qui comptent parmi les plus grandes organisations industrielles de Turquie. La privatisation est aussi une attaque contre les droits syndicaux et la sécurité de l'emploi. Les travailleurs de TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ et TEKEL ont opposé une résistance à ces attaques. Cette étude examine comment les syndicats Petrol-İş et Tek Gıda-İş ont utilisé leurs publications pour faire résonner cet agenda tout au long du processus.

Les questions de recherche de la thèse sont les suivantes :

- Dans quelles années et périodes le programme de privatisation a-t-il été le plus discuté dans les revues Petrol-İş et Tek Gıda-İş ? Quelles pourraient être les causes possibles de ces augmentations ?

- Comment le programme de privatisation a-t-il été couvert dans ces publications syndicales ?

- Quel type de fonction était assignée à ces publications syndicales lorsque le thème de la privatisation a été abordé, et comment ces fonctions ont-elles évolué avec l'évolution des périodes concernées ?

- Quelles différences peut-on trouver dans la manière dont les deux publications syndicales traitent et couvrent le sujet de la privatisation ?

Le thème de la privatisation des EES a été soulevé pour la première fois avec les Décisions annoncées le 24 janvier 1980. En 2010, avec la privatisation de TEKEL, aucune de ces quatre institutions n'est restée publique. Les années 2000 en particulier, lorsque les lois ont ouvert la voie aux privatisations, ont été cruciales pour le sujet de la privatisation. C'est pourquoi, dans le cadre de la recherche, les numéros des revues publiées entre 1980-2010 ont été scannés pour couvrir cette période critique jusqu'à la fin.

Et l'analyse de contenu quantitative et qualitative a été utilisée comme méthode de recherche.

À ce stade, il serait utile de parler respectivement de toutes les parties de la recherche et de la structure à créer pour véhiculer le sujet et élargir la discussion.

La recherche contient également une revue de la littérature en deux parties avant l'étude sur le terrain. La première partie de la revue de littérature intitulée "La presse syndicale dans le monde et en Turquie", traite de la naissance de la presse syndicale dans le monde puis de l'évolution historique de la presse syndicale en Turquie. Ici, les événements et les dates qui marquent des tournants pour la classe ouvrière et le syndicalisme sont inclus dans le récit. Le récit est divisé en périodes de ces tournants et les conditions de la presse syndicale dans ces périodes sont décrites. Ici, nous pouvons voir comment les publications syndicales se développent en Turquie avec des raisons parallèles et une ligne de développement similaire avec le monde. Les publications indépendantes émises par les travailleurs pour faire entendre leur voix ont donné naissance à des publications semi-syndicales et éventuellement syndicales avec la constitution de syndicats. Et nous pouvons voir des exemples similaires dans le monde car il y a eu une augmentation du nombre, de l'efficacité et du contenu des publications dans des périodes où la lutte ouvrière et le mouvement syndical étaient très actifs. En conséquence, la période 1960-1980 où le syndicalisme, la lutte ouvrière et la politique de gauche étaient les plus efficaces, fut aussi une période riche pour la presse syndicale.

Le reste de la section explique les caractéristiques générales, les buts et les fonctions des publications syndicales. Et le récit a été étayé par des exemples tirés de la presse syndicale turque car ils seront des points de départ importants pour interpréter la situation actuelle.

La deuxième partie de la revue de la littérature s'intitule « Pratiques de privatisation et syndicalisme public en Turquie ». Cette section s'articule autour de la définition du concept de privatisation, qui est l'un des buts et des résultats des politiques néolibérales et de la mondialisation, et de son développement dans le monde et en Turquie. L'évolution des pratiques de privatisation en Turquie a été présentée en lien avec les politiques économiques mises en œuvre depuis la dernière période de l'Empire ottoman. Il s'agit ici de dresser un tableau de l'évolution des politiques

économiques jusqu'aux politiques néolibérales et enfin aux pratiques de privatisation. Dans le même récit historique, les SEE, qui ont été créés sous l'influence des politiques économiques étatistes mises en œuvre dans les premières années de la République, et le statut politique et économique de ces institutions ont également été mentionnés. En outre, la façon dont le gouvernement perçoit les EES et ses plans pour les EES ont changé avec les politiques d'économie mixte depuis les années 1950 ont été mis en évidence. Les EES, qui étaient auparavant l'épine dorsale de l'industrie et permettaient au public d'accéder aux biens de consommation de base à des prix abordables, ont commencé à être considérées comme des institutions qui soutiennent le secteur privé par le biais de biens intermédiaires, de personnel qualifié et de méthodes de production, depuis l'expansion du le secteur privé est devenu important (Boratav, 2005). Enfin, dans les années 1980, la mise en place du néolibéralisme a commencé. Au cours de cette période, les principaux objectifs des politiques économiques étaient la libéralisation, le soutien au capital et au secteur privé, la réduction de l'influence de l'État et la privatisation des EES. A cette époque, les atteintes à la sécurité de l'emploi, aux droits syndicaux et sociaux de la classe ouvrière se multiplient en lien avec ces objectifs (Kazgan, 2006, pp. 127-156). C'est dans les Décisions du 24 janvier que nous avons entendu pour la première fois officiellement l'annonce de ces objectifs, plans et décisions de privatisation. Ces politiques étaient assez strictes et affecteraient profondément la classe ouvrière. À tel point qu'il a fallu préparer le terrain pour leur mise en œuvre avec le coup d'État turc de 1980.

Les discussions sur la privatisation ont été fréquemment mises à l'ordre du jour en tant que prolongement des politiques néolibérales qui ont été consolidées après les décisions du 24 janvier et le coup d'État turc de 1980. Le gouvernement a commencé à adopter la rhétorique selon laquelle les EES étaient des institutions qui pesaient et nuisaient à la société, et qu'elles devaient être privatisées. Cependant, malgré une telle rhétorique et l'annonce de plans de privatisation, la privatisation n'a pu être pleinement mise en œuvre que dans les années 2000 en raison des luttes de la classe ouvrière, des syndicats et des opposants à la privatisation. Après 2000, les plans ont commencé à se concrétiser rapidement et presque toutes les entreprises publiques ont été privatisées dans les années 2000 (Çelik, 2017, p. 62).

Dans cette section de la revue de la littérature sur l'histoire des pratiques de privatisation en Turquie, l'histoire des syndicats Petrol-İş et Tek Gıda-İş, qui se sont organisés dans les secteurs pétrolier et alimentaire, et une description générale du syndicalisme public, qui publie le magazines qui constituent l'échantillon de l'étude. Enfin, les processus de privatisation de POAŞ, TÜPRAŞ et PETKİM, et les réactions des travailleurs et des syndicats au cours de cette période ont été fournis.

La troisième section intitulée "La discussion sur le sujet de la privatisation dans les revues des syndicats Petrol-İş et Tek Gıda-İş", comprend la recherche sur le terrain dans laquelle les résultats originaux de cette étude ont été obtenus.

Dans la partie analyse quantitative de contenu, qui constitue la première étape de la recherche de terrain ; le format de la revue, la période de publication, le nombre de pages, les comités de rédaction et les types de contenu de privatisation et de distribution par années des publications Petrol-İş et Tek Gıda-İş ont été présentés. Il a été observé que les deux publications étaient sous forme de journal dans les premières années, puis ont évolué vers des revues, et il y avait une irrégularité continue dans les périodes de publication. Un autre point qui attire l'attention dans les données obtenues dans cette section est que les comités de rédaction des deux publications incluent des

noms qui faisaient également partie du conseil d'administration du syndicat. Ce n'est que dans les numéros post-2005 de Petrol-İş qu'une personne autre que le conseil d'administration occupait le poste de rédacteur en chef et de rédacteur en chef.

Dans la section d'analyse qualitative du contenu, qui est la deuxième étape de la recherche sur le terrain, toutes les publications connexes ont été examinées et les similitudes et les différences dans la manière dont elles ont traité le sujet de la privatisation, les tendances entre les périodes et certains points d'attention ont été révélées. Ici, un récit descriptif a été adopté et les résultats ont été divisés en deux périodes parallèlement aux tournants historiques des pratiques de privatisation. La première période se situait entre les années 1980-2000. Nous pouvons voir que depuis cette période, le sujet a été traité à travers des analyses économique-politiques, avec des contenus divers fournis par les travailleurs de temps en temps dans Petrol-İş, et avec une attitude indécise qui différait de temps en temps dans Tek Gıda- Est. Comme prévu, il a été révélé que la privatisation est devenue l'agenda principal dans les publications entre les années 2000-2010, qui est la deuxième période déterminée pour la classification des résultats. Les différences entre les deux publications qui découlent à la fois de leurs attitudes politiques et de leur compréhension du syndicalisme et de l'édition ont été décrites dans la communication du programme de privatisation.

À la suite de l'analyse qualitative du contenu, il a été constaté que la manière dont les deux syndicats traitent le sujet de la privatisation dans leurs revues, le but de ces publications et les fonctions attribuées aux publications diffèrent à la fois au sein et entre eux dans périodes différentes. Et la conclusion est que les attitudes politiques des syndicats, ainsi que leur compréhension de l'édition, ont été efficaces dans ces différences. Dans l'évaluation des résultats et des constatations, une discussion a été menée dans le cadre de tout cela et des conclusions ont été tirées qui confirment les hypothèses énumérées précédemment.

ABSTRACT

The voice of workers and the agendas of the working class are not given a place in the mainstream media. Topics such as developments on the struggles of the working class, workers' rights and their current conditions are not covered in the mainstream media. And the working class started their own publications due to such a need in history. During the periods when the workers' struggle was on the rise, their struggles and agendas were ignored massively by the mainstream media, and the workers found the solution by issuing their own independent publications. Semi-union publications in which there were intense debates on unionism and unionization propaganda, and eventually with the proliferation and strengthening of the unions, the media organs of the unions began to be published (Streitmatter, 1999, pp. 99-100; "Union Press", 1998, pp. 13-16). This study took shape with a curiosity about what functions union publications have today, what topics they put on their agenda and how, and how their content has changed over time. And accordingly, the subject of the study is the way in which the topic of privatization, which has been a critical agenda for the working class in the recent past, has been discussed in the union publications.

I chose the topic of privatization as it has been one of the biggest attacks on the job security, organization, union and social rights of the working class after 1980. At the same time, privatization has greatly affected the current situation of organized unions, especially in public enterprises. After the mass layoffs, we see in the privatized institutions, the unions organized in these institutions lost members and their collective bargaining power weakened. Also, the privatized companies got into different fields to adapt to the conditions of the private sector, and the dispersal of the workers into different lines of work narrowed the power of the unions (Kağnıcıoğlu, 1999, pp. 256-263).

And the media covers the issue of privatization not in a way to give place to the voice of the working class in the mainstream media but in close parallel with publication policies and ownership structures. We see the media covering this topic by highlighting what they desire and omitting the issues related to the working class (Epikman, 2007; Yüksel, 2002; Yıldız, 2002). Topics such as what kind of consequences privatization would have for the working class, what kind of attitude the workers and unions took on this issue, and how they looked at the issue through the political lens could not be on the agenda of the mainstream media. At this point, how the unions convey this issue, which will affect both their institutional future and the future of the class they represent, in their own publications and what function they assign to their publications are among the questions that come to mind regarding union publications.

The aim of the study, determined from this perspective, is to examine how the topic of privatization -one of the most important agendas for the working class after

1980- was covered in two separate union publications and to carry out a discussion on their understanding of union publications, the functions they assigned to union publications and their approaches towards this topic. Because the current political attitudes of unions would change according to their understanding of unionism, how they see union publications as tools and the way they cover the topics of the working class. And this constitutes the fundamental assumption of the study. This and other assumptions of the study can be clarified as follows:

- The different political attitudes of unions influence how they cover working-class agendas in their publications. The content, language and functions of union publications also change as this attitude changes both among unions and between periods.
- The purposes and functions of union publications vary with the unique conditions of each period. The struggle of the working class constitutes a factor in this change, as well as the publication understanding and political attitude of unions.
- And we can see union publications as a source to read the relations of unions with each other and the unionism debates of the period. Attitude differences in these areas are also reflected in the purposes and functions of publications.

In order to test these assumptions, I decided to monitor the privatization processes of TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ and TEKEL, which are among the State Economic Enterprises (SEEs) whose privatization process was the most popular due to their production volume, background and the great number of workers. Therefore, the periodicals of Petrol-İş and Tek Gıda-İş unions, which are organized in the mentioned SEEs, and the journals *Petrol-İş* and *Tek Gıda-İş* were chosen as the sample of the study. Another reason to choose *Petrol-İş* and *Tek Gıda-İş* is that the unions that made these two publications were highly organized in these SEEs prior to the 2000s, when privatizations were largely completed, and they had different political positions from their establishment.

These two unions lost a great proportion of their members after the privatization of TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ and TEKEL in the 2000s, which are some of the largest industrial organizations in Turkey. Privatization is also an attack on union rights and job security. Workers in TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ and TEKEL have met these attacks with resistance. This study investigates how Petrol-İş and Tek Gıda-İş unions used their publications to resound this agenda throughout the process.

The research questions of the thesis are as follows:

- In which years and periods were the privatization agenda the most discussed in Petrol-İş and Tek Gıda-İş journals? What could be the possible causes of these increases?
- How was the privatization agenda covered in these union publications?
- What kind of function was assigned to these union publications when the topic of privatization was discussed, and how did these functions change with the developments in relevant periods?
- What differences can be found in the way the two union publications handle and cover the topic of privatization?

The topic of privatization of SEEs was first raised with the Decisions announced on January 24, 1980. In 2010, with the privatization of TEKEL, none of these four institutions remained publicly owned. The 2000s in particular, when the laws paved the way for privatizations, has been critical for the topic of privatization. That's why, within the scope of the research, the issues of journals published between 1980-2010 were scanned to cover this critical period until the end.

And the quantitative and qualitative content analysis was used as a research method.

At this point, it would be useful to talk about respectively all parts of the research, and the structure that is to be created to convey the subject and to expand the discussion.

The research also contains a two-part literature review before the field study. The first part of the literature review titled "Union Press in the World and in Turkey", discusses the birth of the union press in the world and then the historical development of the union press in Turkey. Here, events and dates which are turning points for the working class and unionism are included in the narrative. The narrative is divided into periods of these turning points and the conditions of the union press in these periods are described. Here, we can see how the union publications develop in Turkey with parallel reasons and a similar development line with the world. The publications independently issued by the workers to make their voices heard gave rise to semi-union and eventually union publications with the establishment of unions. And we can see similar examples in the world as there has been an increase in the number, effectiveness and content of the publications in periods when the working-class struggle and the union movement were greatly active. Accordingly, the period of 1960-1980 when unionism, working-class struggle and leftist politics were most effective, was also a rich period for the union press.

The rest of the section explains the general characteristics, purposes and functions of union publications. And the narrative has been supported with examples from the Turkish union press as they will be important starting points for interpreting the current situation.

The second part of the literature review is titled "Privatization Practices and Public Unionism in Turkey". This section revolves around the definition of the concept of privatization, which is one of the purposes and results of neoliberal policies and globalization, and its development in the world and in Turkey. The development of privatization practices in Turkey has been presented in connection with the economic policies implemented since the last period of the Ottoman Empire. The aim here is to present a picture of the evolution of economic policies until neoliberal policies and finally privatization practices. Within the same historical narrative, the SEEs, which were established under the influence of the statist economic policies implemented in the first years of the Republic, and the political and economic status of these institutions were also mentioned. In addition, how the government views SEEs and its plans for SEEs have changed with the mixed economy policies since the 1950s were highlighted. SEEs, which were previously the backbone of the industry and allowed the public to access basic consumer goods at affordable prices, have started to be regarded as institutions that support the private sector through intermediate goods, qualified personnel and production methods, since the expansion of the private sector has become important (Boratav, 2005). Finally, by the 1980s, the establishment of neoliberalism began. During this period, the main objectives of economic policies

were liberalization, supporting capital and the private sector, reducing the influence of the state and privatization of SEEs. At that time the attacks on the job security, union and social rights of the working class increased in connection with these objectives (Kazgan, 2006, pp. 127-156). It was the January 24 Decisions that we first officially heard the announcement of these objectives, plans and decisions for privatization. These policies were quite strict and would profoundly affect the working class. So much so that the ground for their implementation was needed to be prepared with the 1980 Turkish coup d'état.

Talks of privatization were frequently brought to the agenda as an extension of the neoliberal policies that were consolidated after the January 24 Decisions and 1980 Turkish coup d'état. The government started to adopt the rhetoric that SEEs were institutions that burdened and brought harm to the society, and they should be privatized. However, despite such rhetoric and the announcement of privatization plans, privatization could not be implemented fully until the 2000s due to the struggles of the working class, unions and opponents of privatization. After 2000, the plans started to be realized quickly, and almost all of the public enterprises were privatized in the 2000s (Çelik, 2017, p. 62).

In this section of the literature review on the history of privatization practices in Turkey, the history of Petrol-İş and Tek Gıda-İş unions, which were organized in the oil and food sectors, and a general description of public unionism, which publishes the magazines that constitute the sample of the study. Finally, the privatization processes of POAŞ, TÜPRAŞ and PETKİM, and the reactions of workers and unions in this period were provided.

The third section titled “The Discussion of the Privatization Topic in the Journals of Petrol-İş and Tek Gıda-İş Unions”, includes the field research in which the original results of this study were obtained.

In the quantitative content analysis section, which constitutes the first stage of the field research; the journal format, publication period, number of pages, editorial boards and the types of privatization content and distribution by years of *Petrol-İş* and *Tek Gıda-İş* publications were presented. It has been observed that both publications were in newspaper format in the first years, then evolved into journals, and there was an ongoing irregularity in the publication periods. Another point that draws attention in the data obtained in this section is that the editorial boards of both publications include names who were also in the board of directors of the union. Only in the post-2005 issues of *Petrol-İş*, one person other than the board of directors was in the position of editor-in-chief and editor.

In the qualitative content analysis section, which is the second stage of the field research, all the related publications were examined and the similarities and differences in the way they covered the topic of privatization, the trends between periods and some points of attention were revealed. Here, a descriptive narrative was adopted and the findings were divided into two periods in parallel with the historical turning points in privatization practices. The first period was between the years 1980-2000. We can see that since this period, the subject has been covered through economic-political analyzes, with various content provided by the workers from time to time in *Petrol-İş*, and with an indecisive attitude that differed from time to time in *Tek Gıda-İş*. As expected, it was revealed that privatization became the main agenda in the publications between the years 2000-2010, which is the second period determined for the classification of the findings. The differences between the two

publications that arise from both their political attitudes and their understanding of unionism and publishing were described in conveying the privatization agenda.

As a result of the qualitative content analysis, it has been found that the way in which both unions cover the topic of privatization in their journals, the purpose of these publications, and the functions attributed to the publications differ both within and between each other in different periods. And the conclusion is that the political attitudes of the unions, as well as their understanding of publishing, were effective in these differences. In the evaluation of the results and findings, a discussion was conducted within the framework of all these and conclusions were reached that confirm the assumptions listed earlier.

ÖZET

İşçilerin sesi ve işçi sınıfının gündemleri ana akım medyada duyulmaz haldedir. İşçi sınıfı mücadelesine dair gelişmeler, işçi hakları ve işçilerin güncel koşulları gibi konular ana akım medyada kendine yer bulamamaktadır. İşçi sınıfının kendi yayınlarını oluşturmaya başlaması tarihte de bu durumun yaşanmasından doğan ihtiyaç ile olmuştur. İşçi mücadelesinin yükseldiği dönemlerde bu mücadelenin ve işçilerin gündemlerinin ana akım medya tarafından görmezden gelinmesi ile işçiler çareyi kendi bağımsız yayınlarını çıkarmakta bulmuştur. Bu yayınların ardından sendikacılık tartışmalarının ve sendikalaşma propagandasının yoğun olarak yapıldığı yarı-sendikal yayınlar ve nihayetinde sendikaların çoğalması ve güçlenmesi ile sendikaların yayın organları çıkarılmaya başlanmıştır (Streitmatter, 1999, s. 99-100; “Sendika Basını”, 1998, s. 13-16). Bu çalışma sendika yayınlarının günümüzde işlevlerinin neler olduğuna, hangi konuları, ne şekilde gündem ettiğine ve içeriklerinin ne gibi koşullara bağlı olarak değiştiğine dair bir merak sonucunda şekillenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın konusu yakın tarihte işçi sınıfı için kritik bir gündem olan özelleştirme gündeminin sendika yayınlarında ele alınış biçimidir.

Özelleştirme gündeminin takip edilmesinin sebebi, bu uygulamanın 1980 sonrasında işçi sınıfının iş güvencesine, örgütlülüğüne, sendikal ve sosyal haklarına en büyük saldırılardan biri olmasıdır. Aynı zamanda özelleştirmelerin gerçekleştirilmesiyle özellikle kamu işletmelerinde örgütlü sendikaların da güncel durumu etkilenmiştir. Özelleştirilen kurumlarda yapılan toplu işten çıkarmalar ile bu kurumlarda örgütlü sendikalar üye kaybetmiş ve dolayısıyla toplu pazarlık güçleri zayıflamıştır. Bunun yanında özelleştirilen şirketler özel sektör koşullarına uyum sağlamak için farklı alanlara girmiş, işçilerin farklı işkollarına dağılması sendikaların yetki alanlarını daraltmıştır (Kağnıcıoğlu, 1999, s. 256-263).

Medya tarafından bakıldığında ise özelleştirme konusunun ana akım medyada işçi sınıfının sesini duyuracak şekilde değil, yayın politikaları ve sahiplik yapıları ile paralel şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu gündem, istenen yönleri öne çıkarılarak ve işçi sınıfı ile alakalı boyutları atlanarak işlenmiştir (Epikman, 2007; Yüksel, 2002; Yıldız, 2002). Özelleştirmelerin işçi sınıfı için ne gibi sonuçları olacağı, işçilerin ve sendikaların bu konuda nasıl bir tutum aldığı, siyasi olarak konuya nasıl baktığı ana akım medyanın gündemine girememiştir. Bu noktada sendikaların hem kurumsal olarak kendi geleceğini, hem de temsil ettiği sınıfın geleceğini etkileyecek olan bu konuyu kendi yayınlarında nasıl aktardığı ve bunu yaparken yayınlarına nasıl bir işlev yüklediği sendika yayıncılığı ile alakalı akla gelecek sorulardandır.

Çalışmanın bu noktadan hareketle belirlenen amacı 1980 sonrasında işçi sınıfı için en önemli gündemlerden biri olan özelleştirme konusunun iki ayrı sendikal yayında ne şekilde ele alındığını incelemek ve bunun üzerinden bu iki sendikanın sendika yayıncılığı anlayışlarına, sendika yayınlarına atfettikleri işlevlere ve bu gündeme yaklaşımlarına dair bir tartışma yürütmektir. Zira sendikaların güncel siyasi

tutumları, sendikacılık anlayışları ve sendika yayınlarını nasıl araçlar olarak gördüklerine göre işçi sınıfına dair gündemleri ele alış biçimleri değişecektir. Bu, çalışmanın temel varsayımını oluşturmaktadır. Çalışmanın bu ve diğer varsayımları aşağıdaki şekilde netleştirilmiştir:

- Sendikaların farklı siyasi tutumları işçi sınıfına dair gündemleri yayınlarında nasıl ele aldıklarına etkiye bulunmaktadır. Bu tutumun hem sendikalar arasında hem de dönemden döneme değişmesiyle sendika yayınlarının içeriği, dili ve işlevleri değişiklik göstermektedir.
- Sendika yayınlarının kullanım amaçları ve işlevleri her dönemin özgün koşullarına göre değişmektedir. Sendikanın yayıncılık anlayışı ve siyasi tutumunun yanında işçi sınıfının mücadelesi bu değişimde bir etmendir.
- Sendika yayınları sendikaların diğer sendikalarla ilişkilerini ve dönemin sendikacılık tartışmalarını okumak açısından kaynak oluşturmaktadır. Bu alanlardaki tutum farklılıkları yayınların kullanım amaçlarına ve işlevlerine yansımaktadır.

Bu varsayımları sınamak için ise üretim hacimleri, geçmişleri ve çalışan işçi sayısının yüksekliği ile özelleştirme süreci en çok ses getiren Kamu İktisadi Teşekkülleri'nden (KİT) olan TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ ve TEKEL'in özelleştirme süreçlerinin izlenmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın örneklemini olarak da bahsi geçen KİT'lerde örgütlü olan Petrol-İş ve Tek Gıda-İş sendikalarının süreli yayınları, *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş* dergileri seçilmiştir. İncelenmek üzere *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş*'in seçilmesinde bir diğer sebep ise bu iki yayını çıkaran sendikaların özelleştirmelerin büyük oranda tamamlandığı 2000'li yılların öncesinde bu KİT'lerde yüksek oranlarda örgütlü durumda olmaları ve aynı zamanda siyasi tutumları açısından kuruluşlarından itibaren farklı konumlara sahip olmalarıdır.

Bu iki sendika Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşları arasında olan TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ ve TEKEL'in 2000'li yıllarda özelleştirilmesinden sonra büyük oranda üye kaybetmiştir. Özelleştirme sendikal haklara ve iş güvencesine karşı da bir saldırdır. TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ ve TEKEL işçileri bu saldırıları direnişle karşılaşmıştır. Bu çalışmada Petrol-İş ve Tek Gıda-İş sendikalarının bütün bu süreçte yayınlarını bu gündemi aktarmada ne şekilde kullandığı araştırılmıştır.

Tezin araştırma soruları ise aşağıda şekilde belirlenmiştir:

- Petrol-İş ve Tek Gıda-İş dergilerinde özelleştirme gündemi en çok hangi yıllar ve dönemlerde ele alınmıştır? Bu artışların olası sebepleri nelerdir?
- Özelleştirme gündemi bu sendikal yayınlarda nasıl ele alınmıştır?
- Özelleştirme gündemi ele alınırken bu sendikal yayınlara nasıl bir işlev yüklenmektedir ve bu işlevler ilgili dönemdeki gelişmelere göre nasıl değişmektedir?
- İki sendikal yayının özelleştirme gündemini ele alma ve aktarma biçiminde ne gibi farklar bulunmaktadır?

KİT'lerin özelleştirilmesi konusu ilk defa 24 Ocak 1980 Kararları ile gündeme gelmiştir. 2010 yılında ise son olarak TEKEL'in de özelleştirilmesi ile bu dört kurumun hiçbirinin kamuya ait hissesi kalmamıştır. Özellikle özelleştirmelerin yasalar ile yolunun açıldığı ve gerçekleştirilmeye başlandığı 2000'li yıllar özelleştirme gündemi açısından kritik yıllardır. Bu sebeple araştırma dahilinde, bu kritik dönemi de

sonuna kadar kapsayacak şekilde dergilerin 1980-2010 yılları arasında çıkan sayıları taranmıştır.

Araştırma yöntemi olarak ise nicel ve nitel içerik analizi kullanılmıştır.

Bu noktada sırası ile araştırmanın bütün bölümlerinden, konuyu aktarmak ve tartışmayı genişletebilmek için oluşturulmak istenen yapıdan bahsetmek faydalı olacaktır.

Araştırmanın saha çalışmasına geçmeden önce iki bölümden oluşan bir literatür anlatımı bulunmaktadır. Literatürün “Dünyada ve Türkiye’de Sendika Basını” başlıklı ilk bölümünde öncelikle dünyada sendika basınının doğuşuna yer verilmiş, ardından Türkiye’de sendika basınının tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Bu yapılırken işçi sınıfı ve sendikacılık açısından dönüm noktası niteliğindeki olay ve tarihler genel hatlarıyla anlatıma dahil edilmiştir. Anlatım, yine bu dönüm noktalarına göre dönemlere ayrılmış ve bu dönemlerde sendika basının içinde bulunduğu durum tarif edilmiştir. Burada Türkiye’de sendika yayıncılığının gelişiminin dünya ile paralel sebepler ve benzer bir gelişim hattı ile olduğu görülmektedir. Önceleri işçilerin seslerini duyurmak için bağımsız olarak çıkardığı yayınlar, sendikaların kurulmaya başlanması ile yarı-sendikal ve nihayetinde sendikal yayınları doğurmuştur. Yine dünyadaki örnekleri ile benzer şekilde işçi sınıfı mücadelesinin ve sendikacılık hareketinin canlı olduğu dönemlerde yayınların sayısında, etkililiklerinde ve içeriklerinde artış olmuştur. Buna göre sendikacılığın, işçi sınıfı mücadelesinin ve sol siyasetin en etkili olduğu 1960-1980 dönemi, sendika basını açısından da zengin bir dönemdir.

Bu bölümün kalan kısmında ise sendika yayınlarının genel nitelikleri, sendika yayıncılığının amaçları ve işlevleri hakkında bir anlatıma yer verilmiştir. Bu anlatım özellikle Türkiye sendika basınından örnekler ile desteklenmiştir. Zira bu örneklerin güncel durumu yorumlamak konusunda önemli çıkış noktaları olacağı düşünülmüştür.

Literatürün ikinci bölümü “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Ve Kamu Sendikacılığı” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde öncelikle neoliberal politikaların ve küreselleşmenin amaç ve sonuçlarından biri olan özelleştirme kavramının tanımına, dünyada ve ardından Türkiye’de gelişimine değinilmiştir. Özelleştirme uygulamalarının Türkiye’deki gelişimi Osmanlı’nın son döneminden itibaren uygulanan iktisat politikaları ile bağlantılı şekilde sunulmuştur. Buradaki amaç iktisat politikalarının neoliberal politikalara ve nihayetinde özelleştirme uygulamalara gelene kadarki değişiminin bir tablosunu sunmaktır. Aynı tarihsel anlatım içerisinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanan devletçi iktisat politikalarının etkisi ile kurulan KİT’lere, bu kurumların siyasi ve ekonomik açıdan durumlarına da değinilmiştir. 1950’li yıllar itibaren etkisini göstermeye başlayan karma ekonomi politikaları ile beraber iktidarın KİT’lere bakışının ve KİT’ler hakkında yaptığı planların nasıl değiştiği vurgulanmıştır. Önceleri sanayinin belkemiğini oluşturan ve halkın temel tüketim maddelerine uygun fiyatlarla ulaşmasını sağlayan KİT’ler, özel sektörün genişlemesinin önemsenmeye başlaması ile beraber özel sektörü hem üretilen ara mallar hem de kalifiye eleman ve üretim yöntemleri ile besleyen kurumlar olarak görülmeye başlanmıştır (Boratav, 2005). Nihayetinde 1980’li yıllara gelindiğinde, neoliberalizm yerleşme süreci başlamıştır. Bu dönemde iktisat politikalarının temel hedeflerini serbestleşme, sermayenin ve özel sektörün desteklenmesi, devletin küçültülmesi ve KİT’lerin özelleştirilmesi oluşturulması oluşturmıştır. Bu, belirtilen hedeflerle bağlantılı olarak işçi sınıfının iş güvencesine, sendikal ve sosyal haklarına saldırıların da arttığı bir dönemdir (Kazgan, 2006, s. 127-156). Bütün bu hedeflerin ilanı, özelleştirmeye dair plan ve kararların ilk kez resmi olarak gündeme getirilmesi

24 Ocak Kararları ile olmuştur. Bu politikalar oldukça keskindir ve işçi sınıfını derinden etkileyecektir. Öyle ki uygulanabilmesi için 12 Eylül 1980 Darbesi ile zeminin hazırlanması gerekmiştir.

24 Ocak Kararları ve 12 Eylül 1980'in ardından yeri sağlamlaştırılan neoliberal politikaların bir uzantısı olarak özelleştirmeler sıklıkla gündeme getirilmiştir. KİT'lerin topluma yük olan ve zarar eden kurumlar olduğu ve özelleştirilmeleri gerektiği iktidar tarafından vurgulanan söylemler haline gelmiştir. Ancak bu vurgulara ve özelleştirme planlarının açıklanmasına rağmen, işçi sınıfının, sendikaların ve özelleştirme karşıtlarının mücadeleleri ile, 2000'li yıllara kadar özelleştirmeler uygulamaya konulamamıştır. 2000 sonrasında ise planlar hızlıca hayata geçirilmeye başlanmış, kamu işletmelerin bütününe yakını 2000'li yıllarda özelleştirilmiştir (Çelik, 2017, s. 62).

Literatürün Türkiye'de özelleştirm uygulamalarının geçmişini anlatan bu bölümünde, çalışmanın örneklemini oluşturan dergileri çıkaran, petrol ve gıda sektörlerinde örgütlü Petrol-İş ve Tek Gıda-İş sendikalarının geçmişine ve kamu sendikacılığının genel bir tasvirine de yer verilmiştir. Son olarak ise POAŞ, TÜPRAŞ ve PETKİM'in özelleştirilme süreçleri, işçilerin ve sendikaların bu dönemdeki tepkileri aktarılmıştır.

"Petrol-İş ve Tek Gıda-İş Sendikalarının Dergilerinde Özelleştirme Gündeminin Ele Alınışı" başlıklı üçüncü bölüm ise, bu çalışmanın özgün sonuçlarının elde edildiği saha araştırmasını içermektedir.

Sahanın ilk aşamasını oluşturan nicel içerik analizi bölümünde incelenen *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş* yayınlarının dergi formatı, yayın periyodu, sayfa sayısı, yayın kurullarına göre bir analizi ve özelleştirme içeriklerinin türleri ve yıllara göre dağılımı sunulmuştur. İki yayının da ilk çıktığı yıllarda gazete formatında olduğu, sonrasında dergi formatına evrildiği, yayın periyodlarında ile süregelen bir düzensizlik olduğu görülmüştür. Bu bölümde elde edilen verilerde dikkat çeken başka bir nokta iki yayının da yayın kurullarının aynı zamanda sendika yönetim kurulu kadrosunda bulunan isimlerden oluşmasıdır. görülmektedir. Yalnızca *Petrol-İş*'in 2005 yılı sonrasındaki sayılarında yönetim kurulu kadrosu dışında bir isim genel yayın yönetmeni ve yazı işleri müdürü pozisyonundadır.

Sahanın ikinci aşaması olan nitel içerik analizi bölümünde ise ilgili yayınların hepsi incelenerek özelleştirme konusunu ele alış biçimlerindeki benzerlikler ve farklılıklar, dönemlere göre eğilimler ve bazı dikkat çeken noktalar ortaya konulmuştur. Bu yapılırken betimleyici bir anlatım izlenmiş ve bulgular özelleştirme uygulamalarındaki tarihsel dönüm noktaları ile paralel olacak şekilde iki döneme ayrılarak sunulmuştur. İlk dönem 1980-2000 yılları arasındır. *Petrol-İş*'te bu dönemden itibaren konunun ekonomi-politik analizlerle, zaman zaman işçilerin de katkı sunduğu çeşitli içeriklerle, Tek Gıda-İş'te ise dönem içerisinde farklılık gösteren ve zaman zaman ikircikli bir tutum ile aktarıldığı görülmüştür. Özelleştirmenin yayınlarda ana gündem haline gelmesi ise beklenildiği gibi, bulguların tasniflenmesi için belirlenen ikinci dönem olan 2000-2010 yılları arasında olduğu ortaya konulmuştur. Bu dönem boyunca da özelleştirme gündeminin aktarılmasında iki yayın arasında hem siyasi tutumlarından, hem de sendikacılık ve yayıncılık anlayışlarından doğan farklar betimlenmiştir.

Nitel içerik analizinin sonucunda iki sendikanın da dergilerinde özelleştirme gündemini ele alış biçimlerinin, bu yayınların kullanım amaçlarının, yayınlara

yüklenen işlevlerin hem dönemlere göre kendi içerisinde hem de birbirleri arasında farklılıklar gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu farklılıklarda yayıncılık anlayışlarının yanısıra sendikaların siyasi tutumlarının etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç ve bulguların değerlendirilmesi bölümünde bütün bunlar çerçevesinde bir tartışma yürütülmüş ve daha önce sıralanan varsayımları doğrular nitelikte sonuçlara varılmıştır.

GİRİŞ

Neoliberal politikaların yükselişi ile beraber uygulamaları artan bir kavram olan özelleştirme 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye’de de gündeme girmiştir. 24 Ocak kararları ardından hazırlığı yapılan ve hedefleri belirlenmeye başlanan özelleştirme programı 1990’ların sonuna kadar yoğun bir şekilde uygulanamamış, ancak sonrasında artan bir hızla özelleştirmeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

2000’li yılların başına kadar özelleştirme çabalarının karşılıksız kalmasında işçi sınıfının, sendikaların ve muhalefetin mücadeleleri önemli bir etken olmuştur (Çelik, 2017, s. 51). Tersinden ise özelleştirmeler işçi sınıfı mücadelesine ve örgütlülüğüne karşı bir saldırı olarak nitelendirilebilir. Nitekim özelleştirilen kurumlarda işten çıkarmalar, hak kayıpları, çalışma koşullarının kötüleşmesi ve işçilerin sendikalı olmasının önüne geçilmesi gibi uygulamalara sıklıkla rastlanmaktadır (Kağnıcıoğlu, 1999). Bu sebeple özelleştirme işçi sınıfının ve sendikaların güncel durumuna etki etmiş, kritik bir gündemdir.

Sendika yayınları ise sendikaların propaganda, örgütlenme ve eğitim gibi amaçlarla kullandığı araçlarından biridir. Sendikal örgütlülüğün, işçi sınıfı mücadelesinin yükseldiği dönemlerde, bu hareketlilik hem nitel hem de nicel olarak sendika basınına yansımıştır. Sendikalar yayıncılık konusuna önem vermiş, içerikler mücadelenin etkisi ile şekillenmiş ve çıkan yayınların sayısı artmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 1980 sonrasında işçi sınıfı için en önemli gündemlerden biri olan özelleştirme konusunun iki ayrı sendikal yayında ne şekilde ele alındığını incelemek ve bunun üzerinden bu iki sendikanın sendikal yayıncılık anlayışlarına, sendikal yayınlara atfettikleri işlevlere ve gündeme yaklaşımlarına dair bir tartışma yürütmektir. Zira sendikaların güncel siyasi tutumları, sendikacılık anlayışları ve sendikal yayınları nasıl bir araç olarak gördüklerine göre işçi sınıfına dair gündemleri ele alış biçimleri değişecektir.

Bu tartışmayı ve incelemeyi bütünlüklü bir şekilde sunabilmek için öncelikle iki bölümden oluşan bir literatür hazırlanmıştır. “Dünyada ve Türkiye’de Sendika Basını”

başlıklı birinci bölümde önce dünyada sendika basının doğuşu'ndan bahsedilmiş, ardından Türkiye'de sendika basını tarihi, sendikacılık ve işçi sınıfı mücadelesi açısından dönüm noktaları ile beraber anlatılmıştır. Ardından ise dünyadan ve Türkiye'den örnekler ve tartışmalarla beraber sendika yayınlarının genel niteliği ve sendika yayıncılığına dair bir tablo sunulmuştur. Bu alt bölümde sendika yayınlarında görülen içerik türleri, sendika basınının amaç ve işlevleri, sendika yayıncılığındaki engeller ve mali sorunlara değinilmiştir. Sendika yayınlarında belirli konuların ne şekilde gündem edildiği, bunların zamana ve diğer koşullara göre nasıl değişebildiğine dair böyle bir genel taramanın tartışmaya katkıda bulunacağı düşünülmüştür.

Literatürün ikinci kısmını ise “Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Kamu Sendikacılığı” başlıklı bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde özelleştirme kavramı ve uygulama yöntemlerine dair genel bir bilgi verilmesinin ardından, Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarının tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Bu yapılırken daha bütünlüklü bir tablo oluşturabilmek amacıyla Türkiye iktisat tarihi ile paralel bir anlatım izlenmiş ve bu tarihsel anlatım içerisinde KİT'lerin geçmişine de yer verilmiştir. Bölümün devamında Türkiye'de kamu sendikacılığının gelişimine genel hatları ile değinilmiş, özel olarak ise KİT'lerde örgütlü bulunan ve çalışmada yayınları incelenen iki sendikanın (Petrol-İş ve Tek Gıda-İş) kuruluşlarından itibaren konumları, örgütlülük durumları, siyaset ve sendikacılık anlayışları aktarılmıştır. Son olarak ise 2000'li yıllar ile iki sendikanın örgütlü olduğu sektörlerde gerçekleşen ve öne çıkan özelleştirme süreçleri, işçi sınıfının ve sendikaların bu özelleştirmeler karşısındaki tepkileri anlatılmıştır. Bu bölümde kamu sendikaları ve bu iki sendika ile ilgili çizilen tablo, özelleştirme konusunu ele alış biçimlerinde benzerlik ve farklılıkların yorumlanmasında bir ön bilgiye sahip olunmasını sağlaması için gerekli görülmüştür.

Bu iki bölümden oluşan literatür anlatımının ardından saha çalışmasına geçilmiştir. Örnek olarak seçilen sendika yayınlarında özelleştirme konusunun ne şekilde incelendiği nicel ve nitel içerik analizi yöntemleri kullanılarak ortaya konulmuştur.

Literatürün ikinci kısmında bahsedildiği gibi araştırma için için özelleştirmelerin gerçekleşmesinden önce KİT'lerde örgütlü olan iki sendikanın yayınları örnek olarak seçilmiştir. Bunlar özelleştirmeleri karşısında işçilerin yaptığı eylem ve grevlerle ses getiren Petkim, POAŞ ve Tüpraş işçilerinin örgütlü olduğu Petrol-İş Sendikası'nın çıkardığı *Petrol-İş* ve TEKEK işçilerinin örgütlü olduğu Tek Gıda-İş Sendikasının

ıkardığı *Tek Gıda-İş* dergileridir. Örneklemler olarak özelleştirme programının açıklandığı 1980 yılından, özelleştirmelerin büyük oranda gerçekleştiğı 2010 yılına kadar çıkan bütün *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş* sayıları ele alınmıştır. Bütün bu sayıların öncelikle nicel boyutları ile bir dökümü yapılmış, ardından nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak özelleştirme konusunun ele alınış biçimi ortaya konulmuş, betimleyici bir anlatım ile aktarılmış ve bu bulgular üzerinden bir tartışma yürütölmüştür.

1. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SENDİKA BASINI

1.1. Dünyada ve Türkiye’de Sendika Basını Tarihi

18. yüzyılda gerçekleşen Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi işçi sınıfını ekonomik ve siyasal açılardan güçlü bir şekilde etkilemiştir. İşçi sınıfının yapısını da değiştiren bu gelişmeler, işçi örgütlenmelerinin oluşmasına, zamanla nitelik değiştirmesine ve işçi sendikalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Endüstri Devrimi ile beraber çalışma ilişkilerinde köklü bir değişim olmuştur. Bu dönemde üretim teknikleri gelişmiş, buhar gücünün makinalarda kullanılması ile üretimde yeni bir döneme girilmiştir. Yeni tekniğin kullanıldığı makinalara sahip fabrikalar kurulmaya başlanmış ve emek gücü imalathanelerden fabrikalara yönelmiştir. Önceleri imalathanelerde uzun sürelerde ve düşük miktarlarda üretilen ürünler, fabrikalarda çok daha kısa sürelerde ve yüksek miktarlarda üretilebilir hale gelmiştir. Bu gelişmeler tarım alanındaki üretime de yansımıştır. Yeni teknikler ile daha az işçi ile, daha verimli bir şekilde üretim yapılabilir olmuştur. Bu da tarım alanında çalışan, köylerde yaşayan işçilerin fabrikalarda çalışmak üzere kentlere göç etmeye devam etmesine sebep olmuştur. Bütün bunların sonucunda işçi sınıfı genişlemiş ve bu yeni çalışma düzeninde varoluş koşullarının daha çok farkında vararak sınıf bilincine sahip olmaya başlamıştır.

Kullanılan yeni teknikler ve makinalar üretimin daha az işçiyle yapılmasının yanı sıra kolaylaşmasına, daha az kas gücü gerektirmesine de sebep olmuştur. Bu da kadınların ve çocukların da emek gücü olarak kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur. Üretimi en verimli hale getirmek, maliyetlerini düşürerek kârını en yüksek seviyede tutmak isteyen fabrika sahipleri işçileri olabildiğince kötü koşullarda çalıştırmaya başlamıştır. İşçiler 18 saati aşan mesailer, düşük ücretler, sağlıksız çalışma ve barınma koşulları ile yüz yüze kalmıştır. İşçiler işten atılmaya karşı herhangi bir güvencesi olmadan, iş kazaları ve mesleki hastalıklara karşı önlemlerin

alınmadığı koşullarda çalışmak durumunda kalmıştır. Kadın ve çocuklar ise ucuz işgücü olarak görülmüş, işçi olarak çalıştırılan çocukların yaşı 7-8'e kadar düşmüştür (Gülmez'den aktaran Mahiroğulları, 1983, s. 92). Fabrika sahipleri kârlarını ve zenginliklerini arttırırken işçilerin kötüleşen koşulları, endüstri devrimi ile büyüyen işçi sınıfını örgütlenmeye ve koşullarının düzeltilmesi için harekete geçmeye, haklarını aramaya itmiştir.

Böylece sınıfsal çelişkilerin daha belirgin hale gelmesi ve işçilerin çalışma koşullarının gittikçe kötüleşmesiyle işçi hareketi güçlenmiş, işçiler patronlar karşısında dernek ve sendikalar kurmaya başlamıştır. Ancak işçilerin bu mücadelesi ana akım gazetelerde kendilerine yer bulamamıştır. Bu sebeple işçi hareketinin temsilcileri kendi seslerini ve mücadelelerini duyurabilecekleri yayınlar oluşturma ihtiyacı duymuştur (Streitmatter, 1999, s.99). Sendika basınının kökleri bu ihtiyaca dayanır. Sendika basınının öncüleri de sendikaların resmi yayınları olmayan ancak sendikaların kuruluşunda ve dönemin işçi hareketinde yer alan işçilerin çıkardığı, emek basını veya işçi sınıfı basını kategorilerinde ele alınabilecek bu bağımsız yayınlar ve yarı-sendikal yayınlardır. Emek basını veya işçi sınıfı basını için temel amaç işçilerin tüketeceği bir yayın ortaya çıkarmaktan ziyade işçi sınıfı hareketi ile bir bağ ve ilişki kuracak yayınlar yaratmaktır (Thompson, 2004, s. 326; Sparks, 1985, s. 133; Streitmatter, 1999, s. 99). Bunların yanında, sendika basınının ortaya çıkmasından önce ortaya çıkan ve sınıf mücadelesi ile bağ kurmayı, işçi gündemine yer vermeyi amaçlayan ancak radikal basın, sosyalist basın ve devrimci basın terimleri ile tanımlanabilecek yayınlar da bulunmaktadır. Bunlar bir işçi hareketinin, derneğinin veya bir siyasi partinin yayın organları olabileceği gibi bağımsız olarak çıkarılan yayınlar da olabilmektedir (Harman, 1984 ; Bekken, 1988).

Bağımsız işçi yayınlarını sendikaların çıkardığı resmi yayınlar izlemiştir. Sendika basını kategorisine giren bu yayınlar “sendikaların, federasyonların ve konfederasyonların yayımladıkları dergi, gazete, bülten, diğer süreli (periyodik) yayın veya konu dizileri”nden oluşur (“Sendika Basını”, 1998, s. 13).

1.1.1. Dünyada Sendika Basınının Doğuşu

ABD’de de endüstri devrimi ile beraber işçilerin giderek kötüleşen koşulları sınıf çatışmasını derinleştirmiştir. Böylece 1820’lerde işçi hareketi filizlenmiş ve işçiler önce dernek ve örgütlerini, daha sonra ise sendikalarını kurmaya başlamıştır.

Ancak bu gelişmeler, işçilerin koşulları ve işçi hareketinin mücadelesi ana akım gazetelerce görmezden gelinmiş, ana akım gazeteler fabrika sahiplerinden yana bir tutum almıştır. Bu durum işçi hareketi liderlerini kendi yayınlarını oluşturmaya itmiştir. Gündemlerini daha geniş kitlelere ulaştırmayı önemseyen işçi hareketi liderleri 1820’lerin sonu, 1830’ların başında özellikle sanayileşen bölgelerde pek çok yayın çıkarmıştır ve ABD’de emek ve sendika basınının temelleri bu yayınlar ile atılmıştır. 1828 ve 1834 arasında, çoğunluğu günlük yayınlar olmak üzere en az 68 işçi gazetesi çıkmıştır (Bekken, 1988, s. 105). *Mechanic's Free Press* (1828-31), *Free Enquirer* (1828-35) ve *Working Man's Advocate* (1829-49) bu dönemde çıkan ve en çok okuyucuya ulaşan yayınlar arasındadır (Streitmatter, 1999, s. 99-103). Bu yayınlar genellikle işçi hakları ve işçi sınıfını etkileyen yasalar hakkındaki meselelere odaklanmıştır ve bu meseleleri birer kampanya haline getirmiştir. Bu şekilde onları hem işçilerin hem de hükümetin gündemine sokmayı ve böylece işçi sınıfını siyasette söz sahibi olan bir konuma getirmeyi amaç edinmiştir. İşçilerin çalışma saatlerinin günde 10 saatle sınırlanması, çocuk işçilik, bütün çocukların eşit şartlarda eğitim alması, borçları yüzünden işçilerin hapse atılması uygulamasına son verilmesi bu dönemde yayınlar aracılığıyla öne çıkarılan bazı kampanyalardır (Streitmatter, 1999, s. 99-103).

Bu ilk dönem emek yayınları bir sendika veya işçi örgütüne, partiye bağlı olarak çıkabildiği gibi aralarında bağımsız yayınlar da bulunmaktadır. *Mechanic's Free Press* gazetesi, bir sendikaya bağlı olarak çıkan ilk yayınlardan biridir. Haftalık olarak çıkan gazete, özellikle 10 saatlik çalışma günü mücadelesinin kazanılmasında ve işçilerin borçları sebebiyle hapse atılması uygulamasına bir son verilmesinde oldukça etkili olmuştur. *Mechanic's Free Press*, bu kampanyaların gündem hale getirilmesinde başı çekmiş, diğer yayınlar da aynı konuları gündemlerine alarak takip etmiş ve mücadeleyi genişletmiştir (Bekken, 1988, s. 105; Streitmatter, 1999, s. 101-103).

1860’ların ilk yarısında ise ABD’de sendikalar daha güçlü hale gelmeye, böylece emek yayınlarının ve süreli sendika yayınlarının sayısı artmaya başlamıştır. 1863 ve 1872 arasında emek basını kategorisine ait en az 120 adet süreli yayın çıkmıştır. Bu dönemde yayınlar sendikaların güçlenmesi ile beraber ekonomik

sorunları aşmak konusunda daha dirençli hale gelse dahi çoğunlukla birkaç yılın ardından yayın hayatlarına son vermek durumunda kalmıştır. Önceki dönem sosyal politika konusuna odaklanan yayınlar bu dönemde direkt olarak emek gündemine daha çok yer vermeye başlamıştır. Pek çok yayın ise grev esnasında, grev gündemini aktarmak için çıkarılmaya başlanmıştır (Bekken, 1988, s. 106).

Ekonomik sıkıntılar ve siyasi baskılarla karşılaşılmasına rağmen sendikalar süreli ve süresiz yayınları basma konusunda çabasını sürdürmüştür. Süresiz yayınlar kategorisinde tüzük, konferans kayıtları ve raporlar sendikaların çalışmalarını aktarması ve diğer sendikalarla bilgi alışverişi yapması açısından önemli kaynaklar olmuştur. Kayıtlara geçen ilk süreli sendika dergisi ise 1863'te çıkarılmaya başlanan *Machinists ve Blacksmiths International Journal*'dır. Dergi, metal ve makina sektöründe örgütlü Kuzey Amerika Uluslararası Makinistler ve Demirciler Sendikası'nın yayın organıdır. 1863-1872 arasında çıkan derginin ismi 1873'te *Machinists and Blacksmiths' Monthly Journal* olarak değişmiş ve dergi 1875'e kadar aylık olarak yayınlanmaya devam etmiştir (Perline, 1969, s. 107; Reynolds & Killingsworth, 1944, s. 187).

Endüstri Devrimi'nin ilk olarak ortaya çıktığı İngiltere'de de sendika basınının doğuşu benzer bir sürecin ardından olmuştur. İşçi sınıfının sayıca genişlemesi ve çalışma koşullarının kötüleşmesi ile beraber 18. Yüzyılın başlarından itibaren pek çok işçi eylemi ve ayaklanması olmuştur. Ludizm gibi işçi sınıfı hareketlerinin doğduğu bu dönemden 1830'lara kadar radikal yayınlar olarak adlandırılan ve muhaliflerin ve işçi sınıfının gündemini aktaran yayınlar çıkmaya başlamıştır. İşçiler bu süreli ve süresiz radikal yayınlara büyük ilgi göstermiştir. Sınıf hareketini takip eden işçiler için bu yayınlara sahip olmak oldukça önemli hale gelmiştir. Öyle ki okuma-yazma bilmeyen işçiler dahi yayınlara sahip olmak konusunda çaba göstermiş, okuma-yazma bilen arkadaşlarına süreli yayınları okutarak içeriklerini takip etmiştir. Kahvehaneler, atölyeler ve evlerde toplanılarak süreli yayınların okunduğu ve tartışıldığı etkinlikler düzenlenmiştir (Thompson 2004, s. 847-887). *Black Dwarf*, *Two-Penny Trash* ve *Political Register* gazeteleri, *Medusa* ve *The Cap of Liberty* dergileri bu ilk dönem radikal yayınlardan en etkili olanlar arasındadır (Harman, 1984). Thompson (2004, s. 245-246)'a göre radikal basına dahil olan bu yayınlar yaptığı ajitasyon ile toplumda değişim duygusunu tetikleyen, 1830 sonrasında yükselen ve Çartizm olarak adlandırılan işçi sınıfı hareketini besleyen ve bir sınıf kültürü oluşmasına yardımcı

olan önemli unsurlardır. Bu dönem yükselen işçi sınıfı hareketi ile beraber radikal yayınların sayısı da artmıştır. 1 Ocak 1830 ile 15 Eylül 1836 arasında en az 546 radikal yayın basılmış ve bu yayınların basımında ve dağıtımında görev alan yedi yüzden fazla kişi hapse atılmıştır. Nitekim bu dönem çıkan yayınlar bir önceki dönem çıkanlara göre politik olarak daha fazla biçimlendirici olmuş, işçi sınıfının tutumlarına etki etmiş, isyan ve yabancılaşma duygularını besleyerek işçi sınıfı hareketini şekillendirmiştir. Poor Man's Guardian, Herald to the Trades' Advocate, Political Letters and Pamphlets, Penny Papers for the People bu dönemde çıkan ve etkili birer siyasi güç haline gelen yayınlardandır (Wiener, 1971, s. 1 ,4).

1.1.2. Türkiye’de Sendika Basınının Gelişimi

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de işçi hareketinin yükseldiği dönemler sendika basınının gelişimi açısından önemli dönüm noktalarını oluşturmuştur. İşçi örgütlenmelerinin ve sol örgütlerin sendikalaşma çağrısı yapan ve sendika konularını gündeme alan yarı-sendikal yayınları sendika basınının öncüleridir. Sendikaların kurulması ile beraber ise ilk süreli sendika yayınları çıkmaya başlamıştır.

1.1.2.1.1908 Grevleri, İşçi Sınıfı Basını ve Sendika Basınının Öncüleri Yarı-Sendikal Yayınlar

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de işçi hareketinin yükseldiği dönemde sendika basınının öncüleri kabul edilebilecek yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı’da kapitalizmin ve modern işçi sınıfının gelişimi Avrupa ve ABD’den oldukça geç olmuştur. Buna bağlı olarak işçi sınıfı bilincinin gelişmesi ve Avrupa’da yoğun olarak görülen işçi hareketlerinin ve örgütlenmelerinin Osmanlı topraklarında görülmesi de gecikmiştir (Aydoğanoglu, 2010, s. 69). İşçi hareketinin yükseldiği ve örgütlenmelerin arttığı dönem, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık tarihi açısından bir dönüm noktası olan 1908 grevleri ve sonrasıdır.

23 Temmuz 1908’da İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile Osmanlı’da çoğulculuğa ve çok partili rejime bir adım atılmıştır. İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde (1908-1918) II..

Abdülhamit ile süregelen istibdat dönemi sona ermiştir. Kanuni Esasi maddelerinde düzenlemeler yapılmış, toplanma hakkı ve dernek kurma hakkı gibi özgürlükler tanınarak baskı ortamı görece olarak dağıtılmıştır. (Tunaya, 1988). Ancak Tunaya'ya göre kanunlarda yapılan bu düzenlemeler istibdadı sona erdirmek ve özgürlük ortamını sağlamak için yeterli olamamış ve halkın umutlarını karşılayamamıştır. Güzel (1996, s. 31) de, "adalet, meşveret (danışma, kurul, meclis), müsavat, hürriyet ve uhuvvet (kardeşlik)" sloganları ile gelen devrimin, yılların baskısından sonra işçileri ayağa kaldırdığını, o güne kadar görülmemiş bir eylemlilik ve örgütlenme sürecini başlattığını ifade etmektedir.

Osmanlı döneminde, 1908 öncesinde de işçilerin gerçekleştirdiği örgütlenme ve eylemler vardır ancak sayıları oldukça azdır (Çelik, 2010, s. 71). 1908'i dönüm noktası yapan, işçi örgütlenmelerinin önceki dönemlere göre nicelik olarak artmasının yanında nitelik olarak da farklılaşmasıdır. Nicelik olarak bakıldığında, bu tarihten sonra işçi örgütlenmeleri çoğalmış, sürekli hale gelmiştir. Niteliksel olarak ise, önceki dönemde belirli bir işyerinde çalışan işçilerin örgütlenerek kurduğu örgütlenmeler var iken, 1908 sonrası üst örgütlenmelerin kurulduğu ve bunların boyutlarının genişlediği görülmektedir. Bunların yanında, bu dönem sonrasındaki işçi örgütlenmeleri siyasal bilinç açısından da farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle sosyalist akımlar ile beraber hareket eden örgütlenmeler oldukça fazladır (İleri, 2014 s. 36-37).

Sendika basınının öncüsü olan yayınlar da bu örgütlenmelerin çıkardığı yayınlardır. İşçi hareketinin canlanması ile işyerlerinde kurulan örgütlerin düzensiz olarak çıkardığı talepname ve şikayetnameler bu dönemde basılan ilk süresiz yayınlardır. Bunların ardından çıkan ilk süreli yayınlar ise yarı-sendikal yayınlar olarak nitelendirilebilecek niteliktedir. Nitekim bu dönemki örgütlenmeler çoğunlukla sendikal nitelikler de taşıyan, siyasi parti veya örgütlere bağlı işçi teşkilatlarıdır. Bu teşkilatların ve sol çevre ve partilerin süreli yayınları bu ilk yarı-sendikal yayınlardandır ("Sendika Basını", 1996, s.13-14).

Bir liman kenti, dolayısıyla ticarete önemli bir nokta olan ve pek çok fabrikaya sahip olan Selanik, bu dönemin işçi hareketinde başı çeken şehirdir. 1909 yılında Selanik'te yaşayan farklı halklardan işçileri tek bir çatı altında toplayarak sınıf ve sosyalizm mücadelesi vermeyi amaçlayan Selanik Sosyalist İşçi Konfederasyonu kurulmuştur (Avus, 2019, s. 1-4). Selanik Sosyalist İşçi Konfederasyonu Osmanlı'da kurulan sol örgütlerin ilklerinden ve en önemlilerindendir. Aynı zamanda dönemin en

çok üyeye sahip sosyalist örgütüdür. Bu özellikleriyle kitleseyle eylem ve etkinlikler düzenleyebilir bir konumdadır. Bir yayın çıkarma gerekliliği duyan örgüt, bunun için ihtiyaç duyulan parayı yine kitleseyle bir etkinlik ile sağlamıştır. Beynelmilel Amele Eğlencesi düzenlenerek elde edilen maddi kaynak ile Osmanlı’da çıkan yarı-sendikal nitelikteki ilk süreli yayın olan Amele Gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır (Odabaşı, 2015, s. 312-320). Amele Gazetesi, örgütün farklı halklardan işçilere hitap etme amacına uygun olarak 4 ayrı dilde, Bulgarca, İbranice, Rumca ve Türkçe olarak ve toplamda dokuz sayı çıkarılmıştır (“Sendika Basını”, 1996, s.13).

Bu dönemde Selanik’te yarı-sendikal Amele gazetesi’nin yanında sosyalist işçi hareketine veya sosyalist partilere bağlı pek çok yayın çıkmaktadır. İşçi sınıfı hareketi açısından olduğu gibi, sosyalist basın açısından da büyük bir canlılık yaşanmaktadır. Broşür, el ilanı gibi materyallerin yanısıra dergi ve gazetelerin basımı da hızlanmıştır. Dönemin bir diğer etkili örgütü Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi (BSDİP) üyesi Vasil Glavinov’un çıkardığı Rabotniçeski Iskra (İşçi Kıvılcımı) gazetesi ve yine Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu ile bağlı bulunan ve Ladinoca dilinde çıkan Solidaridad Ovradera (İşçi Dayanışması) bu yayınlardandır (Avus, 2019, s. 84-85).

Yeni iktidar, İkinci Meşrutiyet ile başlayan bu hareketlenme karşısında ilk aşamada İstibdat döneminin baskısıyla ezilmiş halkı devrimin yanında tutabilmek kaygısıyla hoşgörülü olmuş, ancak bu çok uzun sürmemiştir. İki buçuk ayın sonunda, işçi hareketlerini bastırmak ve sermayeyi korumak amacıyla Tatil-i Eşgal Kanunu çıkarılmıştır. 8 Ekim 1909’da işleme konan Tatil-i Eşgal Kanunu’nun “kamu hizmeti” gören tüm kuruluşlarda, diğer bir deyişle demiryolları, denizyolları, tramvay, liman, rıhtım, havagazı, elektrik, su gibi yoğun işçi çalıştıran tüm işyerlerinde grev yasaklanacak ve bu işyerlerinde kurulan sendikalar kapatılacaktır.” maddesi ile kamu işyerlerinde grev ve sendikal örgütlenme yasaklanmıştır (Toprak, 2016, s. 13-77). Kanuna göre kamu hizmeti görmeyen kuruluşlar için bir sendika yasağı yoktur, ancak bu tür kuruluşların sayısı bu dönemde çok azdır. Bu sebeple Tatil-i Eşgal Kanunu esasında sendikalaşmanın önüne geçmiş olmaktadır. Bu kanuna tabii olmayan iş yerleri için yine 1909 senesinde Cemiyetler Kanunu çıkarılmıştır (Çelik, 2010).

16 Ağustos 1909’da çıkarılan Cemiyetler Kanunu’nun maddeleri ise dernek kurmayı şartlara bağlanmıştır. Kanuna göre dernekler kurulmadan yetkililere bildirilmesi şartı ve üyelik için 20 yaş sınırı getirilmiş, gizli dernek kurmak yasaklanmıştır. 3. maddedeki "Yasa hükümlerine ve genel ahlak kurallarına aykırı,

yasal olmayan bir temel ya da ülkenin güvenliğini ve devletin toprak bütünlüğünü bozmak ve bugünkü hükümet biçimini değiştirmek ve Osmanlı ulusunu oluşturan çeşitli unsurları siyasi olarak bölmek amacına dayalı olmak üzere dernek kumlamaz." ifadesiyle ve 4. maddede "kavmiyet ve cinsiyet ilke ve sanlarıyla siyasi dernek kurulması"nın yasaklanmasıyla kurulacak derneklerin niteliği de sınırlandırılmış, müdahaleye açık hale getirilmiştir. Kanun aynı zamanda bu şartlara uyulmadığı takdirde uygulanacak yaptırımları da içermekte ve zabıtaya dernekleri denetleme hakkı tanımaktadır. Bütün bunlarla beraber dernek kurulması zorlaştırılmakta, geciktirilme veya imkansız hale getirilmektedir. Bunun yanında derneklerin kurulduktan sonra da denetim altında tutulmasının yolu açılmış olmaktadır. İşçi örgütlerinin kuruluş ve faaliyet esasları 1947 yılında çıkacak Sendikalar Kanununa kadar Cemiyetler Kanunu'na bağlı kalmıştır. 1938 yılında Cemiyetler Kanunu'nda bir değişiklik daha yapılarak sınıf esasına dayalı dernek kurulması yasaklanmıştır (Güzel, 1996, s. 70-72 & 134) Yine sendika kurmanın önünde bir engel oluşturan Tatil-i Eşgal kanunu ise 1909-1936 yılları arasında yürürlükte kalmıştır (Haydaroğlu & Erdoğan, 2016, s. 38).

Toprak (2016, s. 15-18), Meşrutiyet'in ilanından Tatil-i Eşgal Kanunu'na kadar olan sürede çıkan gazeteleri inceleyerek yaptığı çalışmada, yalnızca bu iki buçuk aylık dönemde 54 ayrı grevin haberinin gazetelere yansıdığını tespit etmiştir. Toprak, bu gazete taramalarında denk gelmediği ancak başka araştırmacıların çalışmalarında geçen en az 16 başka grevin de kaydının olduğunu ifade etmektedir. Bahsi geçen kanunlar böyle bir ortamda ve bu hareketliliğe karşı çıkarılmıştır.

Tatil-i Eşgal Kanunu ve Cemiyetler Kanunu'na rağmen 1908 grevleri ile işçi sınıfı mücadelesi ve sendikal hareket açısından başlayan bu hareketlilik başlangıçtaki kadar yoğun olmasa dahi devam etmiştir. Yıllar içerisinde artan baskı ortamı ile kademeli olarak bir durgunluk dönemine geçilmiştir. Bu durgunlukta 31 Mart Vakası (1909) ardından ilan edilen sıkıyönetim ve ilerleyen yıllarda başlayan 1. Dünya Savaşı'nın da etkisi olmuştur. Nihayetinde birkaç sene boyunca azalarak da olsa devam eden grevler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskılarının giderek artmasıyla 1915'te artık yapılamaz hale gelmiştir. Bütün bu sebeplerle 1915-1919 yılları arasında bir işçi grevine rastlanmamaktadır (Güzel, 1996, s. 62-67).

Bu durgunluk dönemine kadar ise işçi örgütlenmeleri ve sendikal nitelikler taşıyan veya sendikal örgütlenme propagandası yapan sosyalist örgütlenmeler ortaya

çıkmaaya devam etmiştir. Selanik'in yanı sıra İstanbul ve İzmir işçi hareketi için merkez halindedir. Sendika basını açısından ilk gelişmeler de yine Selanik'in yanı sıra bu şehirlerde olmuştur. Bu dönemde İstanbul'da ve İzmir'de aynı isimle çıkan ancak iki farklı çevrenin yayını olan O Ergatis (Irgat) gazeteleri yarı-sendikal nitelikteki iki yayındır. İzmir'deki Irgat gazetesi 1909 yılında bir sol çevrenin, İstanbuldaki Irgat gazetesi ise 1910 yılında Türkiye Sosyalist Merkezi (TSM)'nin süreli yayını olarak çıkarılmaya başlamıştır. İstanbul'daki Irgat gazetesi Yunan işçilere yönelik Yunanca çıkarılan bir yayındır ve işçilerin eğitimini, sendikalarda örgütlenmesini amaçlamaktadır. Kısa bir süre sonra TSM gazetesinin Türkçe ve Yahudi işçiler için Ladino dilinde basılan versiyonlarını çıkarmak istediklerini ilan etmiştir. 1910 yılında Ladino dilinde El Laborador yayın hayatına başlamıştır. Irgat'ı Türkçe basma fikri ise hayata geçirilememiştir (Benlisoy, 2015, s. 174-179).

Bu dönemde benzer nitelikte Türkçe bir yayın olarak İştirak dergisi çıkmaktadır. Dergi, 1910 yılının şubat ayında İştirakçiler olarak anılan ve sonradan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kuracak olan siyasi çevre tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Bu çevrenin örgütlenmesinde ve yayının çıkarılmasında öncü olan kişi ise "İştirakçi Hilmi" olarak anılan Hüseyin Hilmi'dir. İştirakçiler yayını hem siyasi propaganda için hem de işçilerin koşullarının iyileştirilmesi ve sendikalarda örgütlenmesi için bir araç olarak kullanmıştır. 1910 Şubat'ından başlayarak çıkarılan 17 sayının ardından kapatılan dergi yine 1910 Eylül'ünde, bu sefer İnsaniyet ismiyle çıkarılmaya başlanmıştır. İnsaniyet'in yayın hayatı da yalnızca 3 sayı devam edebilmiştir (Karakoç, 1999, s. 97-111). Yükselen baskı döneminde yayınlar çıkarılamaz ve örgüt çalışamaz hale gelmiştir. Ancak 1919'da Hüseyin Hilmi partiyi bu sefer Türkiye Sosyalist Fırkası adı altında kurmuştur. Bu dönemde parti'nin resmi yayın organı olan ve sendikal nitelikler de taşıyan İdrak gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Aydınlık Çevresi'nin yayınları olan Aydınlık Fevkalade Amele Nüshaları, Sendika Meseleleri ve Orak-Çekiç yayınları, diğer işçi cemiyetlerine bağlı olarak çıkan Bugün ve Rumca yayınlanan Neos Anthropol (Yeni İnsan) dergileri ve Haber gazetesi diğer bazı ilk dönem yarı-sendikal yayınlardır ("Sendika Basını", 1996, s. 14).

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 1925'te çıkan, Takrir-i Sükun Kanunu ile yine örgütlenme ve siyasi faaliyetler baskı altına alınmıştır. Takrir-i Sükun ile iktidara "ülkenin sosyal düzenini, huzur ve asayişini bozan ya da bozmaya kalkışan tüm örgüt,

yayın ve gösteri eylemlerini yasaklayabilme yetkisi” tanınmıştır (Mahiroğulları, 2005, s. 30).

Böylece işçi hareketinin ve sol hareketin baskılandığı ve durgunluğa girdiği bir “solda sükun” dönemi başlamıştır. Bu dönem elbette sendika basınının gelişimi açısından da bir engel olmuştur ve 1946 yılına kadar sendika basını kategorisinde ele alınabilecek veya önceki dönemde rastlanan yarı-sendikal nitelikte bir yayın çıkarılamamıştır. Yalnızca yasaklanan Türkiye Komünist Partisi’nin gizli olarak çıkardığı, ideolojik propagandanın ön planda olduğu yayınlara rastlanmaktadır (“Sendika Basını”, 1996, s. 14).

1.1.2.2. İlk Sendikaların Kuruluşu ve Erken Dönem Sendika Yayınları (1946-1960)

Sendika basını kategorine dahil edilebilecek ilk süreli yayınlar ise 1946 yılı itibariyle yasalarda yapılan değişiklikler ve siyasi ortamın değişimi ile çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri ile çok partili hayata geçiş gündeme gelmiş ve nihayetinde 1946 yılında Türkiye’de ilk defa çok partili genel seçime gidilmiştir. Bu genel seçimlerin hemen öncesinde iktidardaki CHP, Cemiyetler Kanunu’nda değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerle dernek ve parti kurmak için izin alma şartı ve sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağını kaldırılmıştır. Bu yasakların kalkması hızla parti, dernek, örgüt ve sendikaların kurulduğu 1946 Sendikacılığı olarak anılan bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişikliğin hemen ardından kurulan ve işçilerin örgütlenmesi yönünde çalışmaya başlayan örgütlerden en etkilileri 1946’da Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)’dir. İki parti de ulusal düzeyde, üst sendikal örgütlerin kurulmasını önermiş ve buna dair farklı örgütlenme modellerini savunmuştur. Fikirlerini gerçekleştirmek yönünde yoğun bir propaganda ve örgütlenme faaliyetine giren partiler için bu çalışmada resmi yayın organları önemli bir noktada durmuştur. TSEKP’nin resmi yayın organı Sendika gazetesi ve TSP’nin yayın organı Gün gazetesinde sendikacılık tartışmalarına yer verilmiştir. Özellikle Sendika gazetesinde TSEKP’nin önerdiği sendikal örgütlenme modelinin duyurulduğu ve tartışıldığı, sınıf sendikacılığının savunulduğu ve işçilere kendi

örgütlerini kurma yönünde çağrılarını yapıldığı içerikler ön plana çıkmıştır (Güzel, s. 1996, 147-154; Toprak, 1996, s. 19-29).

Görsel 1-1: Sendika Gazetesi, 1946, Sayı 1, Kaynak: tustav.org

Bu dönemde sınıf mücadelesine odaklanan bazı diğer yayınlar Yön, Gerçek ve Yığın'dır. Yığın TSKEP'nin, Gerçek ise TSP'nin resmi yayın organlarındandır (Toprak, 1996, s. 19; TÜSTAV, 2022). Doğrudan bir sendikaya bağlı olarak çıkan ilk gazete ise Zonguldak Maden İşçileri Sendikası'nın yayın organı İşçi Sendikası Gazetesi'dir ("Sendika Basını", 1996, s. 14).

Bu dönemde işçi sayısı fazla, çalışma koşulları kötü, ücretleri düşük olan dokuma, madencilik, kara taşımacılığı, petrol, kimya ve lastik, gemi işkollarında daha fazla sayıda sendikal yayının çıkmıştır (Akkaya, 2010, s.145). 1952 yılına gelindiğinde ise ilk sendika konfederasyonu olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kurulmuş, kuruluşundan bir yıl sonra, 1953'te, ilk süreli yayını Türk-İş Haber Bülteni'ni çıkarmaya başlamıştır ("Sendika Basını", 1996 s. 15).

Dönemin sendika yayınları iktidar tarafından tehlike olarak görülmüş, kimi zaman baskılarla sesleri kısılmaya kimi zaman ise iktidar eliyle çıkarılan yayınlarla sendika basını alanı kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin Sendika dergisi beş aylık yayın sürecinin ardından kapatılırken, aynı dönemde iktidar eliyle Türk İşçisi dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. İş ve İşçi Bulma Kurumu desteğiyle çıkan derginin devletin denetiminde olduğu ve iktidarın fikirlerinin iletildiği anlaşılmaktadır. Sonraki yıllarda çıkan Sendika Yolu, İşçi Sesi ve Güney İşçi Postası gibi yayınlar da

baskıya maruz kalmaya devam etmiştir. Yayınları çıkaran sendikaların yöneticileri kimi zaman gözaltına alınmış veya görevden ayrılmaya zorlanmış, evlerine, sendika binalarına baskınlar düzenlenmiş, kimi zaman ise tutuklanmıştır. Yayınların komünist propaganda yaptığı ileri sürülmüştür. Bu sebeple bazı yayınlar iktidar ile arasını iyi tutmaya çalışmak ve hatta antikomünist propaganda yapmak durumunda kalmıştır. Ancak Akkaya'ya göre 1946-60 arasında sendikal basın, bütün baskı ve engellemelere rağmen işçilerin birer özne olarak sınıf mücadelesi sahnesine çıkmalarında önemli bir görev üstlenmiştir. İşçilerin haklarını ve işçilerin sorunlarını açıktan dile getirerek bunların hem kamuoyu önünde tartışılmalarını hem de işçiler tarafından daha iyi öğrenilmelerini sağlamıştır. Bununla kalmayıp işçilerin seslerini duyurup, sorunlarına çözüm üretilmesini sağladığı durumlar olmuştur (Akkaya, 2010, s. 130-136).

1.1.2.3. Sendikacılığın Yükseliş Yılları, TİP ve DİSK'in Kuruluşu (1960-1980)

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra çıkan 1961 Anayasası ile sendika kurma, sendikalara üye olma, grev ve toplu pazarlık hakları tekrar tanınmıştır. Bunun yanında bu dönemde sanayileşmenin artışı ile işçi sınıfı nicelik olarak da artmıştır. Bütün bunlar Türkiye'de sendikacılık ve solun yükselişe geçtiği bir dönemi yaratmıştır. 1961 Anayasası ile grev hakkı tanınmış olmasına rağmen, ilgili bir yasanın çıkarılıp, bu hakkın yasal olarak kullanılabilmesi ancak 1963 yılında olmuştur. Buna rağmen 1963 öncesi de işçi sınıfının grev hakkını kullandığı, yasaların sınırlarına bağlı kalmadan direnişler gerçekleştirdiği yıllar olmuştur., 1963 sonrasında bu grev ve eylemler artarak devam etmiştir. Saraçhane Mitingi (1961), Kavel Grevi (1963), Kozlu Direnişi (1965), Paşabahçe Grevi (1966) ve Derby İşgali (1968) 60'ların işçi sınıfı tarihine geçen büyük eylemlerinden bazılarıdır. Bu hareketlilik elbette sendika üye oranlarına da yansımış, 1960 yılında yüzde 45 olan sendikalaşma oranı da giderek artarak 1970'te yüzde 57'yi bulmuştur (Çelik, 2022, s. 85-101).

Bu gelişmeler arasında Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'in kuruluşu Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından iki önemli uğrak noktasıdır. TİP, 1961 yılında 12 işçi kökenli sendikacı tarafından kurulmuştur. Aybar'a (1988, s. 196-197) göre emekçiler "*bey takımından yardım*

görmeden kendi partilerini kurmuştur”. Yaptıkları basın toplantısında işçilerin o güne değin partilerin içinde görünmez olduğunu, TİP’in ise “*işçi sınıfının temsilcisi olmak*” ve “*ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için*” kurulduğunu ilan etmişlerdir.

13 Şubat 1967’de ise Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Gıda-İş, Türk Maden-İş (Zonguldak) sendikaları Türk-İş’ten ayrılarak DİSK’i kurmuşlardır. Bu ayrılığın sebeplerini açıklayan bir rapor yayınlamışlardır. Bu sebepler hem Türk-İş örgütlenme içerisindeki eşitsizlikleri ve sorunları hem de Türk-İş’in güttüğü siyasete ve ABD’den aldığı yardımlara dair eleştirileri içermektedir. Bu görüş ayrılıkları daha önce Paşabahçe Grevi esnasında da kendini göstermiştir. Türk-İş grevin yapılmasını onaylamamıştır. Buna rağmen greve destek veren Kristal-İş, Petrol-İş, Lastik-İş, Maden-İş ve İstanbul Basın-İş Türk-İş’ten belirli bir süre için ihraç edilmiştir. Bu sendikalarından üçü DİSK’in kurucu sendikaları arasında yer alırken Petrol-İş ve Kristal-İş ihraç süresinin bitmesinin ardından Türk-İş’e bağlı olarak çalışmaya devam etmiştir. Bunun yanında DİSK’i kuran beş sendikacıdan dördü TİP yöneticilerindendir, dolayısıyla bu iki gelişme birbirinden bağımsız değildir (Çelik, 2010, s. 518-527).

Özellikle 1965-1970 yılları arasında yeni sendikaların kuruluşu hızlanmıştır. 1946-1960 döneminde olduğu gibi yeni sendikaların kuruluşunda görülen bu artışa paralel olarak sendika yayınlarının sayısı da artmıştır. 1960-1970 döneminde sendika yayınlarının en çok olduğu yıllar 1966-1968 arasındır. Bu dönemde Sendika ve konfederasyonların süreli yayınların çıkarılmasını önemli bulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Türk-İş’in süreli yayını Türk-İş 1962’de, DİSK’in ilk süreli yayını DİSK gazetesi ise konfederasyonun kuruluşunun hemen ardından 1967’de çıkarılmaya başlanmıştır (“Sendika Basını”, 1996, s.15). DİSK aynı zamanda 1976-1980 yılları arasında günlük olarak yayınlanan Politika Gazetesi’ni çıkarmıştır (Mahiroğulları, 2005, s. 263).

DİSK gazetesinin 19 Nisan 1967’de yayınlanan ilk sayısında bu gelişme DİSK genel başkanı Kemal Türkler tarafından kaleme alınan başyazıda aşağıdaki şekilde aktarılmaktadır (Disk Gazetesi, 1967, s. 1).

“Gerçek ilk işçi konfederasyonu kurulmuş, bu örgütün bütün devrimci sendikaların gözü kulağı, dili olan gazetesi çıkmaya başlamıştır. Ne mutlu bir gelişme!”

Aynı sayıda bir başka sendika yayını olan Basın İşçilerinin Sesi gazetesinin haber kaynağı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında Havadis, Tercüman, Bugün gibi gazetelerde Disk aleyhine yapılan propagandaya geniş yer verildiği görülmektedir. Bu örnekler ana akım medyayla konfederasyon arasındaki ilişkinin durumuna dair bir fikir vermektedir.

Bu dönemde sendikaların üye sayılarının artışı hem siyasi hem de maddi olarak güçlenmelerini sağlamıştır. Bu da yayın çalışmalarını arttırabilmelerine ve yaygınlaştırabilmelerine izin vermiştir. Türk-İş ve DİSK'in çıkardığı yayınların yanısıra bu konfederasyonlara bağlı sendikalar da kendi süreli yayınlarını çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde konfederasyonlara bağlı sendikaların çıkarmakta olduğu yayınlar arasında öne çıkanlardan bazıları aşağıdaki gibidir (TÜSTAV; Mahiroğulları, 2005, s. 260-263):

Tablo 1-1: 1960-1980 Arasında Sendikaların Çıkardığı Bazı Süreli Yayınlar

Türk-İş'e Bağlı Sendikaların Süreli Yayınları		DİSK'e Bağlı Sendikaların Süreli Yayınları	
Demiryol-İş	Hız	Lastik-İş	Lastik-İş Dergisi
Genel-İş	Emek	OLEYİS	Çalışan Adam
Ges-İş	İlke	T. Maden-İş	Maden-İş Gazetesi
Metal-İş	Metal-İş	Ağaç Eşya İşçileri S.	1 Mayıs Dergisi
Metal-İş	Sendika Postası		
Petrol-İş	Petrol-İş		
Tarım-İş	Tarım İşçisinin Sesi		
Teksif	Teksif		
Tes-İş	Tes-İş Gazetesi		
Türk Harb-İş	Harb-İş		
Türkiye Sağlık-İş	Yeni Adım		
İstanbul Şişe ve Cam San. İşçileri Sen.	Cam-İş Gazetesi		

Sendika yayılarının yanısıra bu dönem sol örgütlenmelerin artmasıyla sol ve sosyalist basın açısından da bir zenginleşme yaşanır. TİP'in Yön (1961) ve Sosyal Adalet (1964) dergileri, Emekçi (1964), Çark Başak (1974) ve Görev (1977) gazeteleri, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP)'nin Kitle (1974) ve Gerçek (1975) gazeteleri, Türkiye Komünist Partisi (TKP)'nin Atılım (1974) ve Savaş Yolu (1978) gazeteleri bunlardan bazılarıdır. Türk Solu (1967), Ürün (1974), Birikim (1975), Halkın Sesi (1975), Yürüyüş (1975), Halkın Kurtuluşu (1976) ve Kurtuluş (1976) da bu dönemin yayınları arasındadır (TÜSTAV; Şafak, 2014, s. 162-163).

1.1.2.4.1980'den Bugüne Sendikalar ve Sendika Yayınları

12 Eylül 1980 darbesi ile Türkiye’de sendikacılık faaliyetleri tekrar bir baskı ve duraklama dönemine girmiştir. DİSK ve DİSK’e bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, yöneticileri tutuklanmış ve haklarında idam talebiyle dava açılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi bildirileri ile grev, toplu pazarlık ve toplu sözleşme hakları askıya alınmıştır. Süresi biten toplu iş sözleşmelerini yenilemek üzere Yüksek Hakem Kurulu görevlendirilmiş, sendikalar bütün süreçlerde saf dışı bırakılmıştır (Mahiroğulları, 2005, s. 293-294).

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi’nde yer alan bilgilere göre “1996 yılı itibariyle üç işçi konfederasyonuna bağlı işçi sendikalarının en önemli süreli yayınları” aşağıdaki gibidir (“Sendika Basını”, 1996, s.16):

Tablo 1-2: 1996 İtibariyle Türk-İş ve Disk’e Bağlı İşçi Sendikalarının En Önemli Süreli Yayınları

Türk-İş'e Bağlı Sendikaların Süreli Yayınları		DİSK'e Bağlı Sendikaların Süreli Yayınları	
Ağaç-İş	Ağaç-İş	Banksen	Bank Haber
Basın-İş	Basın-İş Dergi	Birleşik Metal-İş	Birleşik Metal-İş
Basisen	Basisen	Dev-Maden-Sen	Maden İşçilerinin Sesi
Bass	Güç	Gıda-İş	Gıda İş Haber Bülteni
Demiryol-İş	Hız	Genel-İş	Genel-İş EMEK
Dok Gemi-İş	Dok Gemi-İş	Lastik-İş	Lastik-İş
Genel Maden-İş	Genel Maden-İş	OLEYİS	Oleyis Dergi
Hava-İş	Hava İş Gazetesi	Sosyal-İş	Sosyal-İş
Kristal-İş	Kristal-İş Gazetesi	Tekstil	Tekstil Haber
Liman-İş	Liman-İş Dergi		
Orman-İş	Orman İşçisinin Sesi		
Petrol-İş	Petrol-İş		
Türkiye Sağlık-İş	Yeni Adım		
Selüloz-İş	Selüloz-İş Dergisi		
Şeker-İş	Şeker-İş		
Tarım-İş	Tarım-İş		
Tekgıda-İş	Tekgıda-İş		
Teksif	Teksif		
Tes-İş	Tes-İş Gazetesi		
Tez Koop-İş	Tez Koop-İş		
TOLEYİS	Toleyis		
TÜMTİS	İşçi Gücü-Tümtis		
Türk Harb-İş	Harb-İş		
Türk-Metal	Türk-Metal		
Türkiye Belediye-İş	Belediye İş		
Çimse-İş	Çimse-İş		
Türkiye Denizciler	Rota		
Türkiye Deri-İş	Deri-İş		
Türkiye Haber-İş	Haber-İş		
Türkiye Yol-İş	Yol-İş		

2022 yılı itibariyle üç işçi sendikası konfederasyonuna bağlı sendikaların ve bu sendikaların çıkardığı süreli yayınların listesi aşağıdaki gibidir:

Tablo 1-3: 2022 İtibariyle Türk-İş ve Disk'e Bağlı İşçi Sendikalarının Süreli Yayınları

Türk-İş'e Bağlı Sendikaların Süreli Yayınları		DİSK'e Bağlı Sendikaların Süreli Yayınları	
Ağaç-İş	-	Banksen	Bank Haber Dergisi
Basın-İş	Basın-İş Gündem	Basın-İş	-
Basisen	Basisen Dergisi	Birleşik Metal-İş	Birleşik Metal-İş Gazetesi
Bass	-	BTO-Sen	-
Demiryol-İş	Demiryol- İş	Cam Keramik-İş	-
Deriteks	-	Dev-Maden-Sen	-
Dokgemi-İş	-	Dev-Sağlık-İş	-
Genel Maden-İş	-	Dev Turizm-İş	-
Güvenlik-İş	Güvenlik-İş Dergisi	Devrimci Yapı-İş	-
Hava-İş	Hava-İş Dergi	Emekli-Sen	-
Hava-İş	Minik Kanatlar Dergisi	Enerji-Sen	-
Hür-İş	-	Genel-İş	Genel-İş Emek Gazetesi
Kristal-İş	Kristal-İş Dergi	Genel-İş	Emek Araştırma Dergisi
Orman-İş	-	Gıda-İş	-
Petrol-İş	Petrol-İş Dergisi	Güvenlik-Sen	-
Petrol-İş	Petrol-İş Kadın Dergisi	İletişim-İş	-
Petrol-İş	Gökkuşak Çocuk Dergisi	Lastik-İş	Lastik-İş Dergisi
Sağlık-İş	-	Limter-İş	-
Selüloz-İş	-	Nakliyat-İş	-
Şeker-İş	Şeker-İş Dergisi	Sine-Sen	-
Şeker-İş	Şeker-İş Gazetesi	Sosyal-İş	Sınıfın Sesi
Şeker-İş	İş ve Hayat Dergisi	Tekstil	-
Tarım-İş	-	Tümka-İş	-
Tekgıda-İş	-		
Teksif	-		
TES-İŞ	TES-İŞ Dergisi		
Tez Koop-İş	Tez Koop-İş Dergisi		
Türk Koop-İş	Koop-İş Dijital Haber Bül.		
Toleyis	-		
Tümtis	İşçi Gücü		
Türk Harb-İş	Türk Harb-İş		
Türk Metal	Türk Metal Dergisi		
Türkiye Belediye İş	Belediye-İş		
Türkiye Çimse-İş	-		
Türkiye Denizciler Sen.	-		
Türkiye Gazeteciler Sen.	-		
Türkiye Haber-İş	Türkiye Haber-İş		
Türkiye Maden-İş	Madenci		
Türkiye Yol-İş	YOL-İŞ		

Buna göre DİSK'e bağlı bulunan 23 sendikanın 6'sı süreli yayın çıkarmaktadır. Bu yayınların 2'si gazete, 4'ü dergi formatındadır. Türk'İş'e bağlı 39 sendikanın ise

23'ü süreli yayın çıkarmaktadır. Bu yayınların 21'i dergi, 2'si ise aylık bülten formatındadır.

Bunların yanında iki konfederasyonun çıkardığı süreli yayınlar da bulunmaktadır. DİSK üç ayda bir yayın organı DİSK'in Sesi dergisini, Türk-İş yılda iki veya üç defa olmak üzere değişen periyotlarla Türk-İş dergisini yayınlamaktadır.

1.2. Sendika Yayınlarının Genel Niteliği ve Sendika Yayıncılığı

Sendika yayınlarının içerikleri, işlevleri ve amaçları sendikaların özgün koşullarına, siyasi tutumlarına, sendikal anlayışlarına ve dönemin koşullarına göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bazı dönemlerde sendikaların karşılaştığı mali ve siyasi engeller de bütün bunlar üzerinde etkili olabilmektedir.

1.2.1. Sendika Yayınlarındaki İçerik Türleri

Başyazı veya editoryal yazılar, okur mektupları, yerel işçi haberleri, uluslararası işçi haberleri, ulusal haberler, işçi mektupları, makaleler ve analiz yazıları sendikaların süreli yayınlarında karşılaşılan temel içerik türleridir. Bunların dışında duyurular, belge niteliğindeki içerikler (mahkeme ve dava kararları, hükümet raporları, toplu sözleşme metinleri vd.), işkolu ile alakalı teknik yazılar ve eğitim ve eğlence amaçlı diğer içerikler (bilim, kültür-sanat, sağlık haber ve yazıları, şiir, karikatür vd.) bulunmaktadır (Reynolds & Killingsworth, 1944, s. 9-16).

Sendika yayınlarındaki içerik türleri sendikalar arasında ve aynı sendikanının farklı dönemlerde çıkardığı yayınlar arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin Reynolds & Killingsworth (1944, s. 3&11) ABD'de 1850-1941 yılları arasında çıkan sendika yayınlarının başyazılarındaki tartışmaların çerçevesinin birinci dünya savaşı ile fark edilir şekilde değiştiğini aktarmaktadır. Buna göre savaş öncesinde ağırlıklı olarak acil sendikal sorunların tartışıldığı başyazılarda, savaşın ardından sendikaların hükümet süreçlerine katılımının artması ile beraber ulusal siyasi ve ekonomik politikalar, yasama, çalışma mevzuatı gibi konulardaki tartışmalar artmıştır. Aynı

şekilde yayınlardaki editör değişikliklerinin sıklıkla yayınlanan makalelerin miktar ve özgünlüğüne etki ettiği görülmüştür.

Perline (1969, s. 107-114)'in yaptığı çalışma da sendika yayınlarının içeriklerinin yayını çıkaran kurumun siyasi amaçlarına, yayıncılık anlayışlarına ve ilgili dönemde emek sahnesinde yaşanan gelişmelere göre değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sekiz ayrı sendikal yayının 1938-1939 ve 1960-1961 yıllarındaki içeriklerini kategorilendiren Perline, bu kategorilerin yayınlarda ne kadar yer tuttuğunu incelemiştir. Buna göre incelenen yayınlar arasında kendine en çok yer bulan kategoriler sırasıyla “*eğitim ve bilgilendirme, siyaset, mevzuat ve halkla ilişkiler, sendika ve sektör haberleri, uluslararası emek gelişmeleri ve son olarak sosyal içerikler, eğlence ve reklam*”’dır.

1.2.2. Sendika Basınının Amaçları ve İşlevleri

Ana akım medya işçi sınıfı meselelerini ve mücadelelerini gündemine yeterince almadığı için sendikal basın önemli bir işleve sahiptir. Dönemin koşullarına göre işlevi değişse dahi sendika basını temel olarak üç konunun gündem edilmesinde rol oynamaktadır. Bunlar “*haklar, döküman ve eğitim*”’dir”. Sendikal basının işlevleri; işçi ve sendikaların çalışma yaşamına dair sorunları kamuoyu önünde açıkça tartışabilmesini sağlamak, bir "eğitim okulu" görevi üstlenerek işçilerin haklarını öğrenmelerine imkan vermek ve iktidarın dönüştürülmesine aracı olmaktır. Böylece işveren ve hükümetin işçileri kendilerine muhtaç gören tutumuna karşılık olarak, onların bir özne olarak öne çıkabilecekleri bir dönüşümün de araçlarındandır. (Akkaya, 2010, s. 146-148).

Bunların yanında sendikal yayınlar işçilerin üyesi olduğu sendikanın çalışmalarından haberdar olmasında da rol üstlenmektedir.Örneğin Petrol-İş Sendikası'nın yayın organı *Petrol-İş*'in 1958 tarihli ilk sayısında yayının çıkarılmaya başlanmasındaki amaç işçilere yapılan çalışmaları duyurma, işçileri haklarından haberdar etme ve onların kültür ve bilgilerini arttırmak olarak açıklanmaktadır. Bu amaçlar, ilgili yayında Ziya Hepbir imzalı bir yazıda şu şekilde ifade edilmektedir (Hepbir, 1958, s.3):

“Petrol-İş Sendikası, mevzuat dahilindeki çalışmalarından elde ettiği neticeleri mensuplarına duyurmada güçlük çekiyordu. Zira; bir ucu memleketin bir köşesinde, diğer ucu diğer köşesinde idi. Öte yandan Teşkilatın ana nizamnamesi üyelerin kültürlerinin, bilgilerinin arttırılmasını da lüzumlu kılıyordu. Bu mevzuda sarfedilecek faaliyetlerin petrol işçilerini biraz daha aydınlatabilme yönünden de önem kazanıyordu. İş Kanunu ne diyordu? Sigorta mevzuatında neler vardı? Sendika nasıl çalışıyordu, nasıl çalışmalı idi? Bunlarda yetkili insanların sözü olmalı idi.”

Sendikal yayınlar aynı zamanda işçi ile üyesi olduğu sendika arasındaki bağın güçlenmesine, işçinin sendikasına bağlılığın artmasına katkıda bulunacak bir araç olarak görülmektedir. Örneğin Petrol-İş'te dergiye işçilerin gönderecekleri içeriklerle katkı koymaları ve nasıl bir sendika dergisi çıkarılması gerektiğine dair yürütülecek tartışmalara katılmaları yönünde çağrılara denk gelinmektedir. Nitekim derginin 1988 tarihli Kasım-Aralık sayısında “Nasıl bir Sendika Yayını” başlığı ile yayınlanan ve bir işçinin gönderdiği okur mektubunda işçilerin yayınlara dair tartışmaya katılımı görülmektedir. Kromsan işçisi Emin Yapıcı işçiler olarak sendika dergi ve gazetesinin içeriğine dair eleştirileri olduğunu aktarmakta ve genel kurul haberlerinin, sendika yöneticilerinin fotoğraflarının kendilerini ilgilendirmediklerini, işçilerin hayatına dair özgün içerikler görmek istediklerini belirtmektedir. Bunun yanında çocuklara yönelik bir köşe yapılması önerisinde bulunmaktadır (Yapıcı, 1988, s. 34). Bu gibi çağrılarla sağlanan işçi katılım ve etkileşiminin işçilerin sesini daha çok duyurduğu ve yayınların içeriğin, zenginleştirdiği görülmektedir. Türkiye’de çıkan ilk süreli sendikal yayın olan Sendika dergisinin de ikinci sayısından itibaren işçilerin dergiye katkı sunmaları, dertlerini iletmeleri çağrısı sıklıkla tekrarlanmaktadır (TÜSTAV, 2021).

Görsel 1-2: Sendika Gazetesi, 1946, Sayı 2, Kaynak: tustav.org

Sendika yayınları sendika ve konfederasyonlar tarafından bir örgütlenme aracı olarak da algılandığı gözlenmektedir. Örneğin Disk gazetesinin 1970 yılında tekrar

çıkarılmaya başlanmasından sonra yayınlanan 3. sayısında aşağıdaki çağrı ile sendikalı işçiler ve devrimciler gazeteyi diğer işçilere ulaştırmak için bir araç kullanmaları yönünde teşvik edilmektedir (Disk Gazetesi, 1970, s. 3).

Görsel 1-3: Disk Gazetesi, 1970, Sayı 3, Kaynak: tustav.org

İşçiler Devrimciler

Çalıştığınız fabrikalarda, mahallenizde, kahvelerde işçilere DİSK Gazetesini verin, mutlaka okutun... DİSK'e bağlı sendikalara gidin, yöneticilerle konuşun, DİSK'in toplu sözleşmelerini isteyin. En yakın DİSK merkezlerine başvurun.

DİSK GENEL MERKEZİ

Yeniçeriler Cad. Güzel Apt. No : 23/6
Tel : 26 77 02 — 27 26 72 — 27 70 42

DİSK'E BAĞLI MERKEZLER

1 — DİSK Bölge Temsilciliği Rüzgârlı Sk. O.V. Han, 2/9 — Ankara Tel : 11 9014 — 11 55 01	5 — DİSK Maden — İş Şubesi Gülük Cad. Çankaya Apt. 40/23 — Antalya
2 — DİSK Bölge Temsilciliği Atatürk Bulvarı, No: 37 — İzmir	6 — DİSK Maden — İş Şubesi Hükümet Meydanı, Duran İş Hanı Karadeniz Ereğlisi
3 — DİSK Bölge Temsilciliği Sosyal Sigortalar Kurumu Kapsu — Adana, Tel: 46 89	7 — DİSK Tüm — İş Sendikası Şar Sineması yanı — Tarsus
4 — DİSK Gıda - İş Sendikası Bağdat Cad. No: 44 — Samsun	8 — DİSK Maden — İş Şubesi Altı Parmak Cad. No: 27 — Bursa

Aynı sayıda işçilere bir dayanışma çağrısı yapılmaktadır. “DİSK’in ÇAĞRISI” başlıklı çağrıda 15-16 Haziran direnişinde tutuklanan ve direnişe katıldığı gerekçesiyle işten çıkarılan işçiler için bağış kampanyası başlatıldığı ilan edilmektedir. Bir sonraki sayıda ise dayanışma çağrısına yanıt vererek destek olan işçilerin listesi bulunmaktadır (Disk Gazetesi, 1970).

Görsel 1-4: Disk Gazetesi, 1970, Sayı 3, Kaynak: tustav.org

Görüldüğü gibi sendikal yayınlar işçilerin arasında bir dayanışma duygusu oluşturmaya ve sınıf bilincini artırmaya da katkı sağlamaktadır. A.B.D.'de 1820'lerde emek hareketini yansıtan ilk gazetelerin okunuş biçimi ve yarattığı etki bu açıdan çarpıcı bir başka örnektir. Bu dönemde oldukça çok sayıda işçi tarafından takip edilen bu yayınlar sokaklar, kiliseler ve diğer halka açık alanlarda yüksek sesle okunmakta ve bu şekilde daha büyük kalabalıklara ulaşmaktaydı. Gazetelerin sesli okunmasının nedeni işçilerin büyük kısmının okuma yazma bilmemesi idi. Okuma yazma bilen işçiler gazeteleri sesli şekilde okurken topluluk arasında bir kardeşlik ve dayanışma duygusu uyandırmaktaydı (Streitmatter, 1999, s. 100).

Bütün bunların yanında sendika yayınlarında sendika tüzüklerinin ve toplu sözleşmelerin paylaşılması özellikle sendikaların ilk defa kurulmaya başlandığı dönemde önemli bir işlev görmüştür. Bu belgeler yeni kurulmuş ve kurulacak olan sendikalar için birer örnek niteliği taşımıştır. Örneğin ilk sendikal yayınlardan olan Sendika dergisinin sendika tüzüklerini, başka illerde sendikaların kuruluş haberlerini paylaşması çok etkili olmuştur. İşçiler artık sendika altında örgütlenebileceklerini fark etmiştir. Nitekim daha önce sendika kurmaları yasak olduğu için örgütlenmelerini kooperatif, yardım sandığı gibi yapılar altında gerçekleştirmişlerdir. Derginin de katkısı ile bu yapıları sendikalara dönüştürmeye başlamışlardır. Bu gibi etkileri ile

Sendika dergisi bir tehdit olarak algılanmış ve yayın hayatına yaklaşık 5 ay devam ettikten sonra yasaklanmıştır (Akkaya, 2010, s. 138). Sendika dergisinin her sayısında en azından bir sayfasını tüzüklerin paylaşımına ayırdığı görülmektedir. 1965 yılında kurulan ve dergide tüzükleri aynen paylaşılan örgütlenmeler arasındadır (TÜSTAV, 2021). Sonraki dönemlerde çıkan yayınlarda toplu sözleşmelerin yayınlanması ise hem aynı sektörde hem farklı sektörlerde değişik fabrikalarda çalışan işçilerin diğer fabrikalardaki ve sektördeki koşullardan haberdar olmasına katkıda bulunmuştur.

Bu tartışmaların sendika yayınlarında yapılması, çıkarıldıkları dönemde işçi sınıfı ve sendikaların gündemlerinin ne olduğunu tarihe geçirmesi ve sendikacılık ve siyaset alanlarında çalışan uzman ve araştırmacılara kaynak sunması ile ayrıca bir işlev kazanmaktadır. Örneğin Dede, yaptığı çalışmada, 1946 ruhu ve 1946 sendikacılığı ile anılan dönemde çıkan Sendika dergisini inceleyerek bu dönemde TSEKP'nin demokrasi algısını izlemiştir (Dede, 2007). Sendikaların süreli yayınlarındaki mektuplar ve makalelerde ilgili dönemde süren sendika içi ve genel sendikacılık tartışmalarının izine rastlanması muhtemeldir. Süreli yayınların yanısıra kongre kayıtları ve raporlar da bu tartışmalara katkı sunabilecek kaynaklardır. Ancak örneğin sendika içi tartışma ve rekabetler hakkında bütün bu kaynaklardan edinilecek bilgilerin sınırlı ve taraflı olabileceği göz önünde tutulmalı, bu konularda doğrudan gözlem yöntemleri ile elde edilecek veriler esas alınmalıdır (Reynolds & Killingsworth, 1944, s. 19-20). Bütün bunlarla sendika yayınları sendikacılık alanının ve sendikal mücadelenin hafıza kaydını tutan araçlardandır.

Sendika yayınlarının amaçları ve kazanacağı işlev elbette yaşanan dönemdeki gelişmelere ve ihtiyaçlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin bahsedildiği üzere özellikle kitle iletişim ve sosyal medya kanallarının gelişmediği dönemde paylaşılan tüzükler, kongre kararları gibi içerikler yeni kurulan ve kurulacak olan sendikalar açısından büyük işleve sahiptir. Ancak günümüze gelindiğin sosyal medyanın gelişimi ve bilgiye erişimin kolaylaşması ile bunların bir kısmının sendika yayınlarında yer bulmasının gereksiz hale geldiği düşünülebilir. Ancak yine de internete erişimi olmayan veya sosyal medya kullanımı düşük düzeyde olan işçilerin, her ay kendilerine ulaştırılan sendika yayınları ile bütün bu alanlarda güncel ve doğru bilgilere ulaşmaya ihtiyacı vardır.

1.2.3. Sendika Yayıncılığındaki Engeller ve Mali Sorunlar

Sendika basını özellikle işçi sınıfı hareketinin yükseldiği dönemlerde pek çok engelleme ile karşılaşmıştır. Ancak siyasi baskılar, mali sorunlar ve diğer sıkıntılar çeşitli stratejiler ile aşılmaya çalışılmıştır. İktidarların tehlikeli bir çaba olarak görerek kontrol altına almaya çalıştığı sendikal basının yaşadığı baskıları ve onlara karşı geliştirilen stratejileri anlamak önemlidir (Akkaya, 2010, s. 190).

Örneğin İngiltere’de işçi sınıfı mücadelesinin yükseldiği ve radikal basınının bu mücadele üzerinde oldukça etkili olduğu 19. yüzyılın ilk yarısında, radikal yayınlar iktidar tarafından bir tehlike olarak görülmüş ve gazetelerin satış miktarlarını düşürmek adına girişimlerde bulunulmuştur. Bu amaçla süreli yayınlara ardı ardına vergiler eklenerek maliyetleri arttırılmaya çalışılmıştır. Vergi yükü ile başa çıkamayacak olan yayıncılar bir kampanya başlatmış ve vergileri ödemediği için illegal yollarla yayınlarını sürdürmüştür. Bu kampanya “büyük pulsuz”, vergi ödemediği için illegal olarak yayın hayatına devam eden yayınlar ise “pulsuz basın” olarak da adlandırılmıştır. 1830-1836 arasında devam eden pulsuz basın mücadelesi sendikaların da desteği ile büyük karşılık bulmuş, yayınların satış oranı artmıştır. 1836’a gelindiğinde hükümet yayınlar üzerindeki vergileri kaldırmıştır (Harman, 1984; Thompson, 2004, s. 866-868).

Akkaya (2010, s. 130-146)’nın Türkiye’de 1946-1960 yılları arası erken dönem sendika basını üzerine yaptığı incelemede bu dönemde çıkan sendika yayınlarının maddi imkansızlıklar sebebiyle varlıklarını çok uzun süreler sürdüremediğini, 1-3 yıllık yayın hayatlarının ardından kapanmak durumunda kaldıklarını ortaya koymuştur. Maddi imkansızlıkların yanı sıra siyasi baskılar, sendikal örgütlülüğü etkileyecek sendika içi gelişmeler ve partiler arası çekişmelerde basın-yayın çalışmalarını etkilemektedir. Zira sendikaların maddi açıdan güçlü olabilmesi bütün bunlara, özellikle de üye sayısına bağlıdır. Örneğin Akkaya bu ilk dönemde göreceli olarak özgür bir dönem olan 1951-1953 yıllarında sendika sayısında ve sendikal basın sayısında önemli yükselişlerin olduğunu, baskının arttığı 1960 yılında ise bu alanlarda göze çarpar bir durgunluk olduğunu ifade etmektedir. Buna bir istisna olarak ise 1955 yılında Kayseri’de sendika üyesi işçi sayısı oldukça yüksek olmasına rağmen, herhangi bir sendikal yayına rastlanmamasını göstermektedir. Bunda bu ildeki sendika

yöneticilerinin fabrika ve ülke yöneticileri ile kurdukları bağımlı ilişkilerin rolü olduğunu ifade etmektedir.

Elbette bu durumda sendika yayıncılığında mali sıkıntıların aşılmasında örgütlenme miktarının arttırılması önemli bir etmendir. Örgütlenme sonucu üye miktarının artması ile sendika gelirleri artacağı gibi sendika yayınının daha çok okuyucuya ulaşması ve böylece yayın giderlerinin karşılanması sağlanabilecektir. Sendika gazetesinin 1946 yılında çıkan ilk sayısındaki duyuru gazetenin yaşaması için duyulan bu kaygıyı ve gazetenin yaygınlaştırılması çağrısını yansıtmaktadır (Sendika, 1946, s. 1).

Görsel 1-5: Sendika Gazetesi, 1946, Sayı 1, Kaynak: tustav.org

Özellikle ilk dönem sendika yayınlarının işçilere ücretli olarak satılması, sonraki dönemlerde ise ücretsiz hale gelmesi, üye sayısı artan ve ekonomik olarak daha stabil hale gelen sendikaların yayınlar ile ilgili mali kaygılarını belirli oranda aşmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Elbette bu kaygıları aşabilmek üye sayısının yanısıra ekonomik gelişmelerden ve sendikanın bunlardan etkilenme oranına da bağlıdır.

2. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE KAMU SENDİKACILIĞI

2.1. Özelleştirme Kavramı ve Uygulama Yöntemleri

Özelleştirme, çok geniş bir yelpazedeki fikir ve politikaları kapsayan, anlamı üzerine tartışmaların çeşitlendiği bir kavramdır. Ancak temelde batıda devletin genişlemesi ile ortaya çıkan, özel olan ile kamusal olanın karşı karşıya geldiği uygulamaları ifade eder (Starr, 2014, s.15-16).

Özelleştirme kavramı üzerindeki belirsizlik, özelleştirme uygulamalarının pek çok ayrı disiplini ilgilendirmesindendir. Bu uygulamaları hukuki, ekonomik, siyasi boyutuyla veya işletmecilik açısından ele almak mümkündür. Yine de konuyu ele almak ve tanımlamak için temel olarak iki yaklaşım vardır. Bunlardan ilki dar anlamda özelleştirme ve yalnızca KİT'leri kapsar ve bu kurumların yönetim ve sahipliğinin özel sektöre devredilmesini anlatır. Hangi uygulamaların dar anlamda özelleştirme olarak niteleneceği konusunda da ayrı görüşler vardır. Bunların bir kısmı kurumlardaki mülkiyetin en az %51'inin özel sektöre devredilmesi gerektiğini ifade ederken, diğerleri bu yüzdenin önemli olmadığı yönündedir (Aktan, 1992, s. 9-10).

İkinci yaklaşım ise geniş anlamda özelleştirme ve bu anlamıyla özelleştirme mülkiyet veya yönetimin devrinden daha geniş ve çeşitli uygulamaları ifade eder. Devletin ekonomik faaliyetlerini kısıtlamak ve serbest piyasa ekonomisini etkin kılmak üzere atılan adımları kapsar. Bunlara imtiyaz veya yönetimin devri, kira veya ortaklık gibi özelleştirme alternatifleri olarak tanımlanan uygulamalar da eklenebilir (Orkunoğlu, 2010).

Aktan (1992, s. 11-24), özelleştirmenin gerçek anlamının geniş anlamda özelleştirme ile karşılanan anlam olduğunu ifade eder. Devletin ücretsiz olarak

sunduğu mal ve hizmetleri fiyatlandırması veya ihale yoluyla devretmesi, bu alanlardaki ihtiyaçları karşılamak üzere gönüllü organizasyonları teşvik etmesi, özel sektöre sübvansiyon adı verilen nakdi yardımlar yapması gibi uygulamaları örnek verir. Bunun yanında yap-işlet-devret ve kupon yöntemi de özelleştirme uygulamaları arasındadır.

2.2. Neoliberal Politikaların Ürünü Olarak Özelleştirmenin Gelişimi

Özelleştirme, 1970'lerden bu yana gündemde olan bir kavram olarak algılansa da, bu tarihten önce de özelleştirme politikaları pek çok devlet tarafından uygulanmıştır. Bunların ilki 1920-1925 arasına, Mussolini döneminin faşist İtalya'sındaki uygulamalara dayanır. Bu gözden kaçan bir örnek olsa da, kapitalist ekonomilerdeki geniş çaplı özelleştirmelerin ilklerindendir. Bu dönemde İtalya dışında özelleştirme uygulamalarını benimseyen başka bir devlet yoktur. İtalya'yı takip eden ise 1934-1937 Nazi Almanya'sı olmuştur (Bel, 2011, s. 1-4).

1930'ların ortasında ortaya atılan Keynesyen iktisat teorisi, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yükselişe geçmiştir. Bu teoriye göre devlet belirli durumlarda ekonomiye ciddi müdahalelerde bulunabilmektedir. Kamuya ait firmalar özel sektöre ait firmaların yanında ekonomide görünür boratav başlamıştır. Öyle ki Büyük Buhran sonrası ABD'de dahi devlet ekonomide büyük rol üstlenmektedir. Devletin ekonomideki etkinliğinin artışı 1950-70 arasındaki dönemde de devam etmiş ve bunu sosyal devlet anlayışının yayılması izlemiştir. 1970'lerin ilk yarısında patlayan petrol krizi ise işsizliğin arttığı, sanayi işletmelerinin kapandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu kriz dönemi ise neoliberalizmin doğuşuna sebep olmuştur (Orkunoğlu, a.g.e.; Nankani, 2005; Parker, 2006).

Keynesyen teori ve uygulamaların aksine, neoliberalizm ekonomide serbest piyasa uygulamalarının hakim olması ve devletin piyasada etkinliğinin azalması anlamına gelmektedir. Özelleştirme de neoliberal anlayışın sonucu olarak uygulamaları hız kazanan bir kavram olmuştur. Neoliberal politikaların en yaygın uygulamalarından biri önceki bölümde dar anlamda özelleştirme ifadesi ile de tanımlanan, kamuya ait kurumların özelleştirilmesidir. ABD'de Ronald Reagan ve

İngiltere’de Margaret Thatcher hükümetleri Neoliberal dönemde özelleştirmelerin ilk uygulayıcıları olmuştur (Bal, 2013, s. 355-356).

2.3. Türkiye’de İktisat Politikalarına ve Özelleştirme Uygulamalarına Tarihsel Bakış

Neoliberal politikaların dünyada etkin olmaya başlamasının ardından Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar geliştirmekte olan ülkeleri özelleştirme konusunda teşvik etmiştir (Eşkinat & Gerek, 1993, s. 79). Türkiye’de de 24 Ocak 1980 kararları ile özelleştirme uygulamalarına başlanması yönünde ilk adım atılmış, 1984’e gelindiğinde özelleştirilmelerin gerçekleştirilmesine izin verecek yasal düzenlemeler yapılmıştır (Bal, 2013, s. 360). Bu bölümde Türkiye iktisat tarihine değinilerek özelleştirme politikalarının bu tarih içerisinde gelişimine dair bir arkaplan sunulacaktır.

2.3.1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Miras Milli İktisat

Boratav’a (2005, s. 19-22) göre Cumhuriyet’in Osmanlı’dan teslim aldığı ekonomik miras “yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı”dır. Bu durumun en önemli belirtileri ise Osmanlı’nın son döneminde hammadde ihraç eden, sanayi ürünü ithal eden bir konumda olması, dış borçlar ve kapitülasyonlar vasıtası ile emperyalizmin buyruğuna girmiş olmasıdır. 1908-1922 arasında siyasi iktidarda etkin olan İttihatçı ve Kemalist kadrolar ise ulusal nitelikteki bir kapitalizme yönelmektedir ancak bu yönde kökten bir değişim gerçekleşmemiştir. Bunun bazı sebepleri geçmişten gelen uluslararası sermayeye bağımlı yapı ve II. Meşrutiyet’in ilanının ardından gelen isyan ve savaş yıllarıdır. Bunların yanında küçük burjuva aydınlarının ise ulusal bir kapitalizm yerine serbest ticareti, entegrasyonu ve beynelmilel politikaları savunmasıdır. Ancak aynı dönemde, bu liberal görüşlerin dışında milli iktisat fikrini benimseyen aydınlar da bulunmaktadır. Bu fikir önceleri baskın olmasa da 1910’lu yıllar ve savaş ile beraber denenmeye başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı’dan Cumhuriyet’e aktarılan bir başka miras da bu milli iktisat politikasıdır.

Birinci Dünya Savaşı koşulları milli iktisat fikrinin güçlenmesinin en önemli sebebi olmuştur. Önceden sanayi ürünlerini ve besini ithal eden Osmanlı'nın, savaş koşullarında diğer ülkeler ile bağlantısı kesilince, kendi ihtiyaçlarını karşılaması zorunlu olmuştur (Toprak, 1995, s. 16-17).

Milli İktisat bir Alman iktisat modelidir ve İttihatçılar Alman devlet modelini olduğu gibi bunu da uygun bulmakta, ulusal bir devlet için bu iki modelin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşler savaşın etkisi ile ortaya çıkan millet olma temelli fikir ve politikalarla birleşmektedir. Ziya Gökalp Türkçülük fikirleri ile beraber milli iktisatın da savunucularındandır. Müslüman-Türk unsurların ekonomide söz sahibi olması, ticaret yapması, sanayici olması, kısacası Türk burjuvazisinin ortaya çıkması gerektiğini düşünmektedir. Tartışılan bir başka kavram ise halkçılıktır. Halkçılık fikri korporatist bir anlayışla sınıflı toplumun yerine meslek zümrelerinin beraber iş gördüğü bir toplumu koymayı hedeflemektedir. Bütün bu tartışmalarla beraber savaş esnasında milli iktisat politikaları hayata geçmiş ve ekonomide devlet müdahaleleri başlamıştır (Toprak, 1995, s. 12-21).

2.3.2. Cumhuriyet Sonrası İktisat Politikaları

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yeni yönetim de milli iktisat politikasını uygulamalarına katmaya sıcak bakmaktadır. Dışa bağımlılığın ve savaş döneminde bu sebeple çekilen sıkıntıların tekrarlanmaması için bunun gerekli olduğuna inanılmaktadır. Kurtuluş Savaşı esnasında yapılan Erzurum Kongresi'nde ve Sivas Kongresi'nde de bu fikirler, ekonomik olarak bağımsız olma hedefi ortaya konulmaktadır. Böylece Osmanlı'nın son yıllarında denenmeye başlanan milli iktisat politikaları ile daha korumacı ve devletin müdahalesinin etkin olduğu uygulamalara yönelmeye meyilliydiler (Pamuk, 2016; Kepenek & Yentürk, 2001). Ancak bunların tam olarak gerçekleşmesine önemli bir engel Lozan Anlaşmasıdır. Anlaşmaya göre Türkiye 1929'a kadar gümrük tarifelerini belirleme hakkına sahip değildir. Dolayısıyla açık ekonomiden vazgeçmesi de mümkün değildir (Boratav, 2005, s. 43-49).

Bu tartışmalar ve koşullar ile beraber 17 Şubat 1923'te yapılan Türkiye İktisat Kongresi, Cumhuriyet'in ilk dönem iktisat politikalarının temellerinin atıldığı yer olmuştur. Bu dönemde liberal bir anlayış benimsenmekte ancak devletin belirli

alanlarda müdahalelerine de yol açılmaktadır. Kurumsallaşma, ulusal sermaye ve ulusal üretim anahtar kavramlardır. Yabancı sermaye ülkeden çekilmeye başlamakta, ulusal nitelikli bir girişimcilik ve özel sektörün etkinliği desteklenmekte ancak eğitim, haberleşme, ulaştırma gibi alanlarda ise devletin hizmet sunması uygun görülmektedir (Kepenek & Yentürk, 2001, s. 32-39). İş Bankası bu dönemde kurulmuş ve özel sektörün teşvik edilmesinde kullanılması amaçlanmıştır (Pamuk, 2016, s. 182).

1930'lara gelindiğinde dünyada Büyük Buhran başlamış, kriz koşullarında ülke ekonomileri içe kapanmaya, ekonomide devletlerin rolü artmaya başlamıştır. Daha önce bahsedildiği gibi Sovyetler Birliği ve Avrupa'nın yanısıra ABD'de dahi devlet etkinliği artmıştır. Bütün bunların getirdiği sıkıntılar ile Türkiye'de de devletin sanayileşme adımlarının öncüsü olacağı bir ekonomik plan yapılmış ve bu alanda devletçilik anlayışı benimsenmiştir (Pamuk, 2016, s. 185-188).

Devletin ekonomik alanda etkin olması fikri 1932-1939 yıllarında uygulanmış ve bu iktisat politikasına devletçilik adı verilmiştir. Boratav'a (2006, s. 137) göre devletçilik politikası 1939 sonrasında sözde savunulmaya devam edilmiş ancak uygulamada terk edilmiştir. Bu politika devletin bizzat kurumların işletmeciliğini yapması ve ekonomiyi dolaylı olarak düzenlemesi şeklinde iki ayrı yöntem yoluyla hayata geçirilmiştir. Kısacası bir önceki 10 yılda devletin ekonomiye olan sınırlı müdahalesi, bu dönemde oldukça genişlemiştir. Yine önceki yıllarda benimsenen özel sektörün teşvik edilmesi fikrinin aksine, kurumlar devletleştirilmeye, üretim tesisleri bizzat devlet tarafından kurulmaya veya kamulaştırılmaya başlanmıştır. Bu adımların planlanması için Sovyetler Birliğinden bir heyet davet edilmiş ve sanayileşme için gerekli adımlar belirlenmiştir. 1932'te hazırlanan bu plan, 1934'te Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı olarak resmi olarak kabul edilmiştir. Plan on beş sanayi kolunu ve bu alanlarda 1938 yılına kadar kurulması plananan tesisler ile ilgili ayrıntıları içermektedir. Belirlenen adımlar en hızlı olarak ulaşım sektöründe atılmıştır. Demir, deniz yolları, liman ve rıhtım işletmeleri bütünüyle devletin idaresine geçmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin örgütlenmesi bu plan dahilinde olmuştur. Bu amaçla Sümerbank kurulmuştur. Etibank ve Denizcilik Bankası da aynı yıllarda kurulmuştur. Bu kurumlar bu dönemki KİT'lerin en önemlilerindendir. Yine bu plan döneminde dokuma, demir-çelik, kağıt ve maden gibi sektörlerde üretim devlet eliyle yapılmaya başlanmıştır (Boratav, 2006, s. 137-166).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı dahilinde açılan üretim kuruluşları listesi aşağıdaki gibidir (Kahraman & Yücel'den aktaran Kahraman & Şişmanoğlu, 2019, s. 640):

1. 1934 yılında kurulan tesisler;
 - a) Bakırköy bez fabrikası,
 - b) Keçiörlü kükürt tesisleri,
2. 1935 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Kayseri bez fabrikası,
 - b) Paşabahçe cam sanayi,
 - c) Zonguldak Türk Antrasit fabrikası.
3. 1936 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Çubuk Barajı,
 - b) 1. İzmit kağıt fabrikası.
4. 1937 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Nazilli basma fabrikası,
 - b) Ereğli basma fabrikası.
5. 1938 yılında faaliyete geçen tesisler;
 - a) Gemlik suni ipek fabrikası,
 - b) Bursa merinos fabrikası,
 - c) Divriği demir madeni işletmesi

Devletin ekonomiye müdahalesinin ve sanayileşmenin düzenlenmesi 1938-1942 yılları arasında uygulamaya konan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devam etmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi planında halkın temel ihtiyaçlarını üretecek sanayi tesislerinin kurulmasına odaklanılırken İkinci Sanayi Planı'nda devlet eliyle tesis kurulan sektör sayısı arttırılmış ve maliyeti daha yüksek olan tesisler kurulmaya başlanmıştır. Demir, kömür ve petrol sektörlerinde tesislerin yanısıra Etibank, Denizbank ve Maden Tetkik Arama gibi kurumların kuruluşu bu plan kapsamında olmuştur (Polatoğlu, 2017, s. 84).

1940'lara gelindiğinde ise İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları ile beraber iktisat politikalarında değişiklikler olmuştur. Türkiye savaşa girmemiş olmamasına rağmen savaş ekonomisinden direkt olarak etkilenmiştir. Bu dönemde bir nevi seferberlik

pozisyonu alınmış, nüfusun belirli bir kısmı asker olarak alınmış ve savunma için yüksek oranda bir bütçe ayrılmaya başlanmıştır. Öte yandan yatırımın, tüketimin ve iç üretimin ithalata dayalı olması da ekonomide başka sıkıntılara yol açmıştır. Savaş sebebiyle hızla azalan ihracat bu alanlarda krize sebep vermiş, özellikle tarım üretimindeki düşüş ciddi bir sorun oluşturmuştur. Ekonomideki bu durum ise ülkenin enflasyon riski altında olması anlamına gelmektedir. Bu durumun önüne geçmek adına bazı adımlar atılmış, kanunlar oluşturulmuş, çeşitli stratejiler denenmiştir. Bu kanunlar sıkıntıların bir kısmına çözüm olmakta beraber, savaşın ekonomik yükünün halkın sırtına yüklenmesine ve servetin belirli gruplarda birikmesine sebep olmuştur. Bu birikim ilerleyen yıllarda Türkiye’de kapitalizmin gelişiminde önemli bir yol oynamıştır (Boratav, 2006, s. 287-348).

Savaş döneminin bu ekonomik krizlerine karşı atılan adımların en ön öne çıkanları Milli Koruma Kanunu’nun ve Varlık ve Toprak Mahsülleri Vergileri’nin çıkarılması olmuştur. Milli Koruma Kanunu ile savaşın olağanüstü koşullarına dayanılarak hükümete ekonomiyi ve üretimi kontrol etmede çok geniş yetkiler verilmiştir. Kanuna göre hükümet ihtiyaç duyulduğunu tespit ettiği ürünlerin üretilmesini talep edebilmekte, lüzumlu bulduğu hallerde üretim tesislerine tazminat ödemek şartıyla el koyabilir, işçilere belirli alanlarda çalışma yükümlülüğü getirebilmekte, fiyatları belirlemede etkin olabilmektedir. Petrol Ofisi 1941 yılında bu kanundan hareketle çıkartılan bir kararname ile petrol ve benzeri ürünlerin ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda satın alınmasını, dağıtılmasını ve bütün bu işlerin yapılması için gerekli kurumların idaresini yapması amacıyla kurulmuştur. Et ve Balık Kurumu da aynı amaçlarla ve yine Milli Koruma Kanunu’na dayanılarak kurulmuştur. Bu kurumlar KİT’lerin bir kolu olan İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) statüsündedir (Yücel, 2017, s. 149-158).

Milli Koruma Kanunu ile devlete ekonomiye müdahale etmede geniş olanaklar sağlanmasına rağmen savaş döneminin ürün kıtlığının ve enflasyonun doğurduğu spekülative kazançların önüne geçilememektedir. Bu spekülative kazançlardan vergi almak amacıyla 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır (Kazgan, 2006, s. 57-58). Hükümet tarafından ekonomik krize çözüm olarak sunulan bu uygulama siyasi açıdan büyük bir ayrımcılığa yol açmıştır. Çünkü kanunun daha kabul edilmesi öncesinde mecliste savaş döneminde yüksek kazanç elde edenler gündeme alınmış, ardından vergi daireleri bu kişilerin tespitini yapmış ve bunları kategorilere ayırmıştır.

Bu kategoriler; müslümanlar, gayrimslmler, dönmeler ve ecnebilere. Bu hazırlığın ardından çıkan ve yaklaşık bir yıl yürürlükte kalan Varlık Vergisi Kanunu'na göre müslüman olmayan gruplar müslümanlara göre çok daha yüksek oranda vergi verme yükümlülüğünde bırakılmıştır. Bunun yanında vergi ne sürüldüğü gibi yalnızca varlıklı kimselerden değil, gayrimslm işçi sınıfından da alınmaktadır. 15 gün içerisinde vergi borcunu ödeyemeyenler ise Erzurum Aşkale'ye çalışma kampına gönderilmektedir. Bu dönemde özellikle büyük şehirlerdeki Gayrimslmler vergi borçlarını ödeyebilmek için mallarını satışa çıkarmak zorunda kalmıştır (Akar, 2000, s. 53-73).

Bu dönemde gerçekleşen ve tartışmalara sebep olan bir diğere uygulama ise Toprak Mahsülleri Vergisi'dir. Buna göre tarım üretiminin yüzde 10'u vergi olarak alınmaktadır. Aynı şekilde alınan vergi 1943–1946 seneleri arasında uygulamada kalmıştır. Ertan'a (2018, s. 253-254) göre bu verginin oluşturulmasında 1942 itibariyle tarım dışı üreticilere ve işçilere uygulanan Varlık Vergisi sonrası tarım dışı kesim ve tarım üreticileri arasında bir denge oluşturma amacı da vardır. Ancak aksine bu iki grup arasındaki gerginliğı arttırmış ve savaş koşullarından halihazırda etkilenmiş olan köylülerin sırtına ek bir yük olarak binmiştir. Nitekim uygulamanın halkın tepkisine sebep olduğnn farkında olan hükümet, Demokrat Parti (DP)'nin kurulmasının hemen ardından vergiyi kaldırmıştır. Ancak bu dönemki tarımsal politikalara ve savaş dönemindeki diğere sıkıntılara olan tepkiler 1950 seçimlerinde iktidarın değışmesinde önemli bir etken olmuştur.

Bu dönemdeki iktisat politikaları savaş zenginlerinin pek oğnu rahatsız etmiş, bu da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde ayrılmalara yol açmıştır. Nihayetinde 1947 yılındaki kongrede reformist kadro yenilmiş, bu devletçilik politikasının bir nevi sonu olmuştur. Boratav'a göre (2006, s. 349-367) kongrede onaylanan programda devletçilik iddiası devam etmektedir ancak bunun sermayeyi korkutmamak için yalnızca görünürde sürdürüldüğü açıktır. Devletçilik artık özel sermayenin girişimlerine destek olacak bir şekilde konumlandırılmaktadır. Özetle, devletçilik politikası Cumhuriyet'in ilk 30 yılı boyunca denenmiş ancak hiçbir zaman tam anlamıyla uygulamaya konulamamıştır.

Bunların yanında 1944 yılında savaş henüz devam ederken savaşın ardından uygulanacak iktisat politikalarının belirleneceğı bir kalkınma planının hazırlığına başlanmıştır. 30'lu yıllardan beri hazırlanan sanayi planlarının devamı niteliğindeki

Çalışma 1946 yılında son halini almıştır ve İvedili Beş Yıllık Sanayi Planı olarak anılmaktadır (Tekeli & İlkin, 1974). Planın hedefinde ulusal bağımsızlığın ve kalkınmanın sanayileşmenin sürdürölmesi ile sağlanması bulunmaktadır (Ay, 2012).

Boratav'a (2005, s. 98-99) göre ise, bu Beş Yıllık Sanayi Planı'nda ve 1946 yılı başlarındaki iktisat anlayışında bir önceki dönemin devletçi-korumacı anlayışının izleri vardır. Bunda planın hazırlanmasına CHP içerisindeki eski kadronun dahil olmasının da etkisi olmuştur. Ancak planın hazırlanmasından birkaç ay sonra Cumhuriyet tarihinde ilk defa büyük bir develüasyon gerçekleşmiş, i ve dış gelişmeler daha liberal doğrultuda bir iktisat anlayışi ile sonuçlanmıştır. 1946'daki planın bu eklemlenme önünde engel olacağını düşünen iktidar, liberal görüşe sahip iktisatçıların da dahil olduğu bir ekibe Türkiye Kalkınma Planı'nı hazırlatmıştır. Böylece devletçi-korumacı anlayışın artık bir seçenek olmadığı, ekonomide özel teşebbüsün rolünün arttığı liberal bir anlayışın hedeflendiği açık hale gelmiştir.

Vaner Planı olarak da adlandırılan 1947 Türkiye Kalkınma Planı'nın hazırlanmasında dış yardım verecek olan sermaye çevrelerinin ve özel sermayenin daha özgür bir ortam arayışının etkisi bulunmaktadır. Bütün bunlar dönemin siyasi gelişmeleri üzerinde de belirleyici olmuştur. Çok partili hayata geçiş ile beraber kurulan partiler arasından yükselen, özel girişimi ve liberal politikaları destekleyen parti olmuştur (Kepenek & Yentürk, 2001, s. 91-92). Yeni kurulan DP'nin de programı da bu yöndedir. CHP, DP'nin elinden bu avantajı almak için liberal bir ekonomik plan yönünde adımlar atma ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri düzeltme çabasına girişmiştir. Böyle bir ortam hazırlanan 1947 Türkiye Kalkınma Planı 1948-1952 yıllarının planıdır ve burada tarım alanında kalkınma öncelikli hedef olarak ortaya konmaktadır. Bunun mümkün olması için altyapı yatırımlarının, yani ulaşım ve sanayinin tarımı destekleyecek şekilde planlanması gerekli görölmektedir. Bütün bu plan yapılırken ise o dönem gündemde olan Marshall Planı'ndan yardım alınacağı umulmaktadır. Yatırımlar için gerekli i ve dış ödeme miktarları ortaya konduğunda ortaya çıkan 708 milyon dolarlık açık, ABD'den yardım olacak istenecek miktar olarak hesaplanmıştır. Bunların yanında özel girişimlerin gelişmesi için tam bir özgürlük ortamı sağlanması ve uygun olan alanlardaki ekonomik faaliyetlerin girişimcilere ve sermayedarlara devredilmesi de hedeflenmektedir. Vaner Planı'nı hazırlayan CHP olmasına rağmen, ekonomi politikaları açısından ortaya koyduğu strateji DP tarafından benimsenmiştir. Ancak hedeflenen projelerin uygulanışı açısından

bakıldığında, 1947 Kalkınma Planı'nın hayata geçirilemediği söylenebilir. Türkiye'de savaş sonrası iktisat politikalarının değişimini ve yeni hattını gözlemleyebilmek açısından ise dikkate değer bir belgedir (Tekeli & İlkin, 1974., s. 5-26).

Boratav (2005, s. 93-106), 1946-1953 yılları arasını dünya ekonomisine “*dış yardım, yabancı sermaye ve dış ticaret rejimi konularında, dünya ekonomisi ile piyasa ilişkilerine, göreceli serbest ticarete ve açık ekonomi koşullarına dayalı bir eklemlenme*” girişimi olarak nitelendirmektedir. Zira bu dönemde uygulanan iktisadi politikalar dünyada savaş sonrasında değişen iktisadi anlayış ile paraleldir. Korumacı ekonomi uygulamaları terk ediliyor, ekonomiler genişlemeye, ülkeler tekrar serbest piyasa ekonomisini benimsemeye başlıyordu. Bütün bu dönüşümde ABD yatırımları, kredileri ve yardımları önemli rol oynuyordu. Türkiye'nin de IMF, Dünya Bankası, Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü ve NATO'ya üye olması, Avrupa ve bilhassa ABD'den danışmanların gelerek ekonomiye dair önerilerde bulunması bu dönemde olmuştur. Bu öneriler devletçi politikaların terk edilmesi gerektiği yönündedir. Aynı dönemde. Bu dönemde iktidar olan iki ayrı partinin, CHP ve DP'nin tutumları ise bir benzerlik ve süreklilik gözetmiş ve yine devletçilik uygulamalarının terk edilmesi ve dünya ekonomisine eklemlenme yönünde olmuştur. Bütün bunların sonucunda ise bağımlı bir gelişme dönemi yaşanmış, ticaret sermayesi güçlenirken halkın geliri ve yaşam koşulları da olumlu yönde etkilenmiştir.

1946 yılında meclise giren DP 1950 seçimlerinde iktidara geçmiştir. Siyaset ve ekonomide liberal politikaları savunan Demokrat Parti, bunları hayata geçirmek için dış sermayenin desteği ile yerli girişimcilerin gelişmesi hedeflenmektedir. 1954 yılında çıkardığı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu bu niyetlerin bir ifadesidir. Bu kanunun dışında atılan adımlarla da dış sermayeyi çekmek için uygun koşullar sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu hedef beklenen düzeyde gerçekleşmemiş, dış sermaye Türkiye'ye yönelmemiştir. DP, iç ve dış gelişmeler sebebiyle liberalizm hedefini gerçekleştirememiş, ekonomide devlet etkinliğinin devam etmesi zorunlu olmuş ve Demokrat parti iktisat politikasında değişiklik yapmak durumunda kalmıştır (Baytal, 2007; Coşar, 2005).

1954-1961 yılları Türkiye Kalkınma Planı sonrasında yakalanan bağımlı gelişmenin durakladığı ancak farklı bir iktisat politikası güdülerek sürdürüldüğü bir dönem olmuştur. Dış kaynaklarla ilişkilerin ve ihracatın zayıflaması sonucunda liberal dış ticaret politikaları yerine ithal ikameci bir ekonomi anlayışı benimsenmiştir.

Önceden ithalat yoluyla karşılanan tüketim mallarının milli ekonomi içerisinde üretilmesi yoluna gidilmiştir. Öyle ki "*Devlet işletmelerinin özel sektöre devri*"ni savunarak iktidara geçmiş olan DP, kamu kurumlarına yatırım yapmak durumunda kalmıştır. Ancak yine kamu kurumlarını özel sermayenin gelişimini destekleyecek şekilde organize etmiş ve nihayetinde hem kamu hem özel sermaye kurumlarının desteklendiği bir karma ekonomi modeline geçilmiştir. Bu model 1961'in ardından 1980'lere kadar iktisat politikalarında varlığını sürdürmüştür (Boratav, 2005, s. 107-116).

2.3.3. Karma Ekonomi Dönemi ve 70'lerin Sonunda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Durumu

DP'nin ithal ikameci politikaları da sonraki iktidarların dönemlerinde devam ettirilmiştir. Bunun yanında kalkınmanın planlı politikalar ile olacağı düşünülerek kalkınma politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 60'ların başından 80'lerde dışa açılmasına kadar dört ayrı kalkınma planı hazırlanmış, ekonomi politikaları bu planlar doğrultusunda olmuştur (Takım, 2011). Bu dönemde soğuk savaşın etkileri nedeniyle, ABD dahi karma ekonomi modelini benimsemiş ve geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin izleyeceği hat önem kazanmıştır. Bu anlayışla OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) Türkiye'ye verilecek krediler ile alakalı çalışacak "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu"nu kurmuştur. Türkiye'nin bu kredilerden faydalanmak için dikkatli adımlar atmasının gerekliliği ve dünya'daki bu yeni eğilim Türkiye'de planlamacı bir anlayışın ve karma ekonominin benimsenmesinde etkili olmuştur (Kazgan, 2006, s. 95-96).

27 Mayıs 1960'ta yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi üyeleri de planlama yaklaşımını benimsemiş, OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü) üyesi devletlerin baskısının da etkisi ile bir Planlama Grubu oluşturmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin da kurulmasıyla planlamanın devlet tarafından bir iktisadi anlayış olarak kabullenileceği anayasaya eklenmiştir. Anayasanın ilgili maddesine göre az gelişmiş ülkelerde kalkınma ancak planlı bir ekonomi ile gerçekleşebilecektir. 1980'e kadar bu kurumların dahil olmasıyla hazırlanan kalkınma planları: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Üçüncü Beş Yıllık

Kalkınma Planı (1973-1977) ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)'dır (Yenal, 2001). Boratav'a (2005, s. 126-127) göre bu planlar ilki hariç çok benzer içeriktedir ve bu sebeple ayrı ayrı ele alınması lüzumlu değildir. İlk plan DPT içerisinde devletçi-reformcu kadronun etkilerinin görülmesiyle farklıdır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kamu işletmeciliği ve yatırımları kalkınmanın esas kaynağı olarak görülmekte, bunun yanında ithal ikameci nitelikteki bir sanayi hedeflenmektedir. İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ise özel sermayenin teşviki ön plana çıkmaktadır. Bu plan dönemlerinde kamu yatırımları 50'lerin sonunda olduğu gibi yine yalnızca özel sermayenin desteklenmesi için kullanılacak araçlar olarak görülmeye başlanmıştır. Planlar kapsamında kamu için zorunlu hedefler belirlenmektedir. Özel sektör için ise belirlenen hedefler yol gösterir niteliktedir, mali teşvik ve düzenlemeler ile bu hedeflerin gerçekleştirilmesi sağlanmak istenmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı alınacak bütün iktisadi kararlarda kritik bir rol oynamaktadır (Kazgan, 2006, s. 95-96).

Devletçilik anlayışının benimsendiği yıllardan itibaren ekonomide önemli bir yer tutan KİT'lerin durumu ise bu dönemde tartışma konusu haline gelmeye başlamıştır. 1930'lardan 1960'lara kadar yaygın tüketim mallarının (TEKEL ürünleri, şeker ve tekstil gibi) üretiminde rol üstlenen ve sanayisindeki en büyük payı bunlara ayıran devlet 1980'lere gelindiğinde ara malların üretimine yönelmiştir. Bu ara mallar ile özellikle özel sektörü besler durumda olması sebebiyle KİT'ler önem kazanmış ve çekişmelerin yaşandığı kurumlar olmaya başlamıştır. Düşük fiyat politikası uygulayan KİT'ler sanayi içerisindeki katma değer yüzde 40 ile 50 arasındaki oranını yaratır duruma gelmiştir. 1960'ların başından 1980'e kadar ara malların üretimine odaklanan devletin genel olarak üretim içerisindeki payı ise hem çıktı hem istihdam anlamında düşmüştür. Buna karşın özel sektörün etkinliği artmıştır (Boratav, 2005). Her şeye rağmen KİT'ler 1970'lerin sonuna kadar sanayinin belkemiği olmuştur. Demir-çelik gibi temel ve büyük yatırıma ihtiyaç duyan sanayi dalları KİT'ler sayesinde kurulmuş ve gelişmiştir. Özel sermayenin kârlılık odaklı çalışmalarının aksine sosyal fayda odaklı çalışan KİT'ler kurulduğu Anadolu illerinde istihdam yaratmış ve bu bölgelerin ekonomisine katkıda bulunmuştur. Kimi illerin ekonomisi tamamen bu kurumlar üzerinden dönmeye başlamıştır. 30'lardan 60'lara böyle bir gelişim gösteren KİT'ler 60'larda özel sermaye girişimlerinin arttırılmaya çalışılması esnasında bir tecrübe aktarım aracı olmuştur. Özel sektöre kalifiye işçi, teknik karo ve yönetim kadrosu sağlamıştır. Kısacası hem bilgi hem de ara mal sağlayarak özel sektörün serpilmesinde

araç olacak kurumlar olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca sağladıkları faydalar gözardı edilemez durumda olduğu için KİT'ler 70'lerin sonuna değin merkez-sağ iktidarların dönemlerinde dahi kurulmaya devam etmiştir (Kazgan, 2006, s. 71-72).

KİT'ler DPT'nin kuruluşundan sonra ekonomide aldığı kararlar ve önlemlerde de önemli bir yere sahip olmuştur. KİT'lerde yapılacak reformlar üzerinde çalışacak bir komisyon oluşturulmuştur. Bu dönemde KİT'ler kalkınmanın en önemli araçlarından olarak görülmektedir ve özelleştirmelerinin gündeme getirilmesi dahi vatana ihanet olarak algılanmaktadır. Bu sebeple komisyon kararlarında özelleştirme gündeme alınmamıştır. Daha çok KİT'lere yapılacak yatırımlar konusunda kararlar alınmaktadır. Bunun yanında, önceleri KİT'lerin zararları Merkez Bankası'nın para basması yoluyla kapatılmıştır. Bu kurumlara yatırım yapılması gerektiğinde de aynı şekilde Merkez Bankası devreye girmiştir. KİT'lerin bu şekilde Merkez Bankası tarafından desteklenmesi uygulamalarından vazgeçilmiştir. KİT'lere yapılacak yatırımların karşılanması için Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur (Yenal, 2001, s. 121-124). Ancak Başkaya'ya göre (1986, s. 184-185) alinalınan kararlar tutarsızdır ve bazılarının da uygulanmasından politik sebeplerle kaçınılmaktadır. 1977'ye gelindiğinde KİT'lerin açıkları 40 milyar lira olmuştur. Bundan bir yıl sonra IMF'nin tavsiyesi ile KİT'ler tarafından üretilen ürünlere zam yapılmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile fiyatlar ve dış ödemeler konusunda olumlu sonuçlar alınmıştır. Ancak İkinci Plan dönemi ile beraber ekonomik dengesizlik kendini göstermeye başlamıştır. A.B.D. yardımları, Dünya Bankası kredileri ile denge sağlanmaya çalışılmakta, ancak bu dış borçların hızla büyümesi ile sonuçlanmaktadır. Siyasi istikrarsızlıklar, 1974 Kıbrıs Harekatı ve hepsinden önemlisi dünyadaki petrol krizi ile kriz gittikçe derinleşmiştir. Birinci Kalkınma Planı döneminde ortaya konan sistemli bir iktisadi yönetim oluşturma kaygısı sonraki dönemlerde yerini siyasi kaygılarla ve günü kurtarmaya yönelik adımlarla yürütülen bir iktisat anlayışına bırakmıştır. Yenal'a (2001, s.129) göre DPT elindeki gücü rantın paylaşılması için kullanmıştır. Ekonomide *“artan para-yükselen fiyatlar-sabit kambiyo kuru-artan ithalat-artmayan ihracat-yükselen dış borç”* döngüsüne girilmiştir. 70'li yıllar bu döngü içerisinde geçen, krizin ve dış borçların sürekli olarak büyüdüğü yıllar olmuştur. 70'lerin sonunda atılan ekonomiyi dengeleme adımları başarısız olmuş, yardıma çağırılan IMF ile başarısız anlaşmalar yapılmıştır. 1979'a gelindiğinde IMF ile bir stabilizasyon anlaşması daha yapılmıştır. Sonrasında 264 yabancı banka ile ise

borçların ertelenmesi yönünde anlaşılmıştır. Ancak esas olarak kurtarma programı olarak görülen adım 24 Ocak Kararlarının alınması olmuştur (Yenal, 2001, s. 129-133).

2.3.4. 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül’ün Etkileri

Başkaya’ya (1986) göre dünyada ekonomik sistemin iki büyük krizi Türkiye gibi çevre ülkelere yapısal krizler olarak yansımış ve bu ülkelerin iktisat politikalarında değişiklikler yaparak ve anti-kriz önlemler uygulayarak ekonomilerini yeniden yapılandırmaları için iç ve dış gelişmelerin yanında temel sebep sayılmaktadır. Bu önlem ve değişiklikler Türkiye için 1929 krizi döneminde ekonomide devletçilik anlayışının benimsenmesi, 1974 krizi sonucunda ise 24 Ocak 1980’de 24 Ocak Kararlarının çıkarılmasıdır. Dış kaynaklar ve yurtdışına giden işçilerin getirdiği dövizler ile şişirilen Türkiye ekonomisi, dünyadaki kriz ile altüst olmaya başlamıştır. Dünyada petrol fiyatları ve enflasyon artmakta, Türkiye’nin dış kredi kaynakları ve dünya ile ticareti ise küçülmektedir. Bütün bunlar Türkiye ekonomisinin dengelerini doğrudan etkilemektedir. 24 Ocak Kararlarının temel amacı 60’lardan itibaren izlenen ithal ikameci ve içe dönük ekonomi politikalarının terk edilmesi, ekonominin dışa açılmasıdır. Bu yönde bir ekonomi politikasına yönelinmesinde dünyada Keynesyen ekonomi anlayışının terk edilmeye başlanması ve neo-liberal yaklaşımların benimsenmesi, çok-uluslu şirketler ve kapitalist ülkelerin değişen düzende yeni stratejiler benimsemesi ve IMF, Dünya Bankası, OECD gibi örgütlerin baskısı etkili olmuştur. 24 Ocak kararları IMF tarafından az gelişmiş ülkelere benimsetilmeye çalışılan “*istikrar paketi*” ve Dünya Bankası’nın hazırladığı “*yapısal uyum*” programlarının bir bileşimidir. Benzer ekonomilere sahip ülkelerde uygulanışı bakımından ise 1980 sonrasındaki emek karşıtı niteliği, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çelişkiyi sürekli işçi sınıfı aleyhinde arttırması ile ayrılmaktadır (Boratav, 2005, s. 148-150).

Dünya ekonomisinin krizini çözme planının bir parçası olan 24 Ocak kararları ile Türkiye’ye biçilen rol ihracata dayalı bir ekonomiye dönüşmektir. Bunun için üretim artmalı, bunun ise çoğu ihraç edilmelidir. İhraç edilebilecek ürün miktarını arttırmak için fiyatların serbest bırakılması, KİT’lerin ürettiği ürünlerin fiyatlarına

zam yapılması kararı alınmıştır. Böylece hem ürünlerin fiyatlarının artışı ile iç talep daraltılacak, bu ürünler ihraç için uygun hale getirilmiş olacaktır. Ardı ardına gerçekleştirilen devalüasyonlarla TL'nin değeri diğer ülke dövizleri karşısında düşmekte, böylece ihraç edilebilir ürünlerin fiyatları da düşürülmüş olmaktadır. Bunların yanında fiyatların artması ile alım gücü halihazırda düşen işçilerin hem ücretlerinin hem de üretime sekte vuracak eylemlerinin kontrol altında tutulması gereklidir. Bunun için toplu işçi sözleşmelerine müdahaleler ve grev ertemeleri sıkça başvurulan bir yöntemdir. Bu yeniden yapılanma döneminde KİT'ler mühim bir yer tutmaktadır. Zira yeni ekonomik plandaki hedeflerin bir bölümü de özel sektörün genişlemesi, yabancı sermayenin teşvikidir. KİT'lerde üretilen ürünlere %400'e varan zamlar yapılmış, bunu özel sektöre yapılan zamlar izlemiştir. Öncesinde çok sayıda sektörde üretim yapan KİT'lerin faaliyet göstereceği sektörlerin daraltılması ve gerektiği durumlarda bunların özel sektöre devredilmesi arzulanmaktadır. Bunun için aramalarda ve temel tüketim mallarında sübvansiyon kaldırılmış, KİT'lerden devlet desteği çekilmiştir. KİT'lerin sermaye değerinin düşürülmesi ve hatta bu kurumların tasfiyesine gidebilecek bir plan ortaya konulmakta ve izlenmektedir (Sönmez, 1980).

Mumyazmaz'a (2019) göre 24 Ocak Kararları ile ortaya konulan iktisadi önlemler öylesine serttir ve sosyal haklarda öylesine büyük bir gerileme anlamına gelmektedir ki, uygulanmaya konulması için bir askeri darbeye ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim normal koşullarda bu kararları uygulayan bir iktidarın varlığını sürdürmesi mümkün olmayacaktır. Böylece 24 Ocak Kararlarının esas olarak hayata geçişi 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile olmuştur. Neoliberal düzene geçiş ve bu yeni düzenin serpilmesi için ise yeni siyasi aktörlere ihtiyaç duyulmuş, bu görevi Batı'da olduğu gibi muhafazakar çizgideki Milli Görüş'ün devamı olan partiler üstlenmiştir. Türkiye'de muhafazakar düşüncenin köklenmesi ve sermaye alanında da kendini göstermesi bu dönem ile beraber olmuştur.

12 Eylül Darbesi'nin ardından 24 Ocak kararlarının uygulanmasının önündeki yasal engeller de aşılmıştır ve kararlar etkin hale gelmiştir. Darbenin 24 Ocak programının uygulanması açısından ne kadar kritik olduğunun dönemin hem iktidar hem de sermaye cephesince de kabul edildiğine dikkat çeken Sönmez (1986, s. 90-91) aşağıdaki ifadeleri aktarmaktadır:

“24 Ocak Kararlarının “mimarı” diye adlandırılan Özal: “12 Eylül olmazsa bu ekonomik programın neticelerini alamazdık.” demektedir. Ulaştırma Bakanı M. Aysan: “1981 yılında elde edilen ekonomik başarıların asıl sahibi 12 Eylül

yönetimi ve onun hükümetidir.” derken Danışma Meclisi üyesi Dünder Soyer ise durumu şöyle değerlendirmektedir: “12 Eylül olmasaydı 24 Ocak Kararları'nın sonucu çok dehşet verici bir tablo olurdu. Eğer 12 Eylül olmasaydı vergi kanunları çıkar mıydı? Denk bir bütçe sağlanabilir miydi? 24 Ocak kararları etkin olur muydu? Bu uygulamalara 12 Eylül kararları mı demek lazım, 24 Ocak kararları mı? Artık bilmem.”

Bütün bunlar 12 Eylül’ün ardından özellikle ekonomi ile ilgili çıkarılan yasalar ile sağlanmıştır. Bunlardan en önemlileri “*KDV, devletleştirme, serbest bölgeler, KİT’lerin ve fonların Meclisçe denetlenmesi hakkındaki yasalar*” olmuştur. Ekonomiye yapılan bu müdahaleleri işçi sınıfının haklarına yönelik saldırılar izlemiştir. Grev ve lokavtların ertelenmesi, üç sendika konfederasyonunun (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) ve Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) parasal varlıklarına el konulması, toplu sözleşme hakkının askıya alınması işçi sınıfına karşı atılan adımlardandır. Bunlar gibi pek çok uygulamanın yanısıra kamuda çalışan onbinden fazla işçi sıkıyönetim komutanlarınca işten atılmıştır (Karahanoğulları, 2019, s. 454).

2.3.5. ANAP Dönemi ve Neoliberalizmin Yerleşme Süreci

Süleyman Demirel’in görev vermesiyle 24 Ocak Kararları’nı hazırlayan Turgut Özal, 80’ler süresince iktisat politikalarını yönlendirmeye devam etmiştir. Özal, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) ve Sabancı Holding’de yöneticilik yapmıştı. Bunun yanında Dünya Bankası ile ilişkileri olan biri olarak bilinmekteydi. Bu açılardan hem iç hem de uluslararası sermayenin güvendiği bir isimdir. 12 Eylül Darbesi elindeki yetkileri pekiştirmiş ve ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak “*ekonominin patronu*” konumuna geçmiştir. Böylece darbe sonrasındaki üç buçuk senenin emek karşıtı iktisat politikalarını yaratan da Özal olmuştur. 1980-1988 yılları arası 1983’e kadar askeri rejim, sonrasında Anavatan Partisi (ANAP)’nin bu politikaları kesintisiz olarak sürdürmesi ile geçmiştir. Ekonomideki yeni liberal hattın ilk büyük başarısızlığı 1982’de bankerlerin çöküşü ile olmuş, bunun ardından Özal hükümetten ayrılmak durumunda kalmıştır. Ertesi yıl kurduğu ANAP seçimlerden galip çıkmıştır. ANAP döneminde sıkıyönetim ve Yüksek Hakem Kurulu (YHK) etkisiz hale gelmiş, ancak 1982 Anayasası’nın emek karşıtı maddeleri olabildiğince

etkin şekilde kullanılmıştır. 1988'e değin sendikalar etkisiz halde kalmış, reel ücretler düşmüştür. KİT'lerin mali olarak çöküşe geçmesi de bu dönemden itibaren uygulanan politikaların etkisi ile olmuştur. KİT'lerde üretilen ürünlerin fiyatlarının piyasayı geriden takip etmesi, KİT yatırımlarının sınırlandırılması, bu kurumların borçlarının gittikçe artmasına sebep olmuştur. Sanayi alanındaki KİT'ler ise yatırımların olmaması sebebiyle teknolojik olarak geri kalmış ve verimsiz hale gelmiştir. Bu kurumların özelleştirmesi ANAP'ın programındadır, fakat bu adımlar ancak 90'lı yıllarda atılacaktır. Bu on yılda kendini hissettiren bir başka gelişme medyanın gittikçe daha çok sermaye etkisi altına girmesidir. Özal döneminin ideolojisi de bu kanal aracılığıyla halka empoze edilmeye çalışılmıştır. *"Serbest piyasa ekonomisi", "hür teşebbüs", "orta direk", "köşeyi dönme"* gibi ifadeler dillere pelesenk edilirken, özelleştirmeler ile bağlantılı olarak da *"KİT'lerin özelleştirilmesi mülkiyeti halka yayacaktır"* söylemi öne çıkarılmıştır (Boratav, 2005, s. 145-156).

1983'ün sonlarına doğru askeri rejimin sona ermesinden sonra kısa süre içinde IMF denetimi de kalkmış ve serbestleşme adımları hız kazanmıştır. KİT'lerde ürünlere yapılan zamlar, işçi maaşlarındaki düşüş ve iç borçlanmanın artırılması gibi adımlar ile dış borçların ödemesine çalışılmıştır. 1985'te bunlara Katma Değer Vergisi eklenmiştir. İthalatta ve dövizde serbestleşme adımları atılmıştır. 1986'ya gelindiğinde ise İstanbul Borsası kurulmuştur ve daha sonra KİT hisselerinin satılması borsada yapılan ilk işlemlerden olmuştur. Aynı sene özelleştirmelerin yapılması için ilk resmi adımlar atılmış, kurumlar oluşturulmuştur (Kazgan, 2006, s. 137-139). Özelleştirme konusunun ideolojik temelleri bu dönemde atılsa, bu konu programa alınsa dahi özelleştirmelerin esas anlamda gerçekleştirilmesi oldukça vakit almış, bu dönemdeki özelleştirmeler sembolik nitelikte kalmıştır. Ancak 80'lerin ortası itibariyle KİT'lerin özelleştirilmeleri ilgili mevzuatlar ve yasalar oluşturulmuş, bu kurumlar verimsiz hale getirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan verimsiz olmaları ve devlete yük oldukları propaganda edilerek özelleştirilmeleri halkın nezdinde meşrulaştırılmak istenmiştir (Karahanoğulları, 2019, s. 445).

Kazgan'a (2006, s. 127-156) göre 1980-1988 arasında izlenen serbestleşme temelli politikaların temel hedefleri: *"dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi, döviz piyasasının ve sermaye girişlerinde serbestleşmenin başlatılması, iç fiyatların piyasa denge fiyatını yansıtması, para miktarının denetlenmesi, sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi ve iç borçlanmaya geçiş, faiz hadlerinin serbestleşmesi ve reel*

pozitif düzeye yükselmesi, devlet kesiminin küçülmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi, reel ücretlerin-maaşların düşürülmesi, tarım fiyatlarının baskı altında tutulması''dır.. Ancak Kazgan (2006, s. 128) bütün bunların olabildiğince plansız ve deneme-yanılma yöntemi ile yapıldığını ve neticesinde finansal dengesizliklerin arttığını ifade etmektedir. Bunların sonucunda 1988 ve 1989 ekonominin durgunluğa girdiği ve yüksek enflasyonun görüldüğü stagflasyon yılları olmuştur. Bunu ardarda girilen ekonomik kriz dönemleri izlemiştir. Körfez krizi, Irak ambargosu gibi dış gelişmeler de krizlerin derinliğini arttırmış, kredi kaynaklarını sınırlamıştır. 1989 sonrasında ise Berlin Duvarının yıkılması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması hem siyasi hem ekonomik açıdan sert değişimleri doğurmuştur. Komünizm tehditi karşısında tavizler vererek gelişmek durumunda kalan Kapitalizmin önündeki engeller kalkmış, sosyal devlet iddiası lüzumsuz hale gelmiştir. Bunların Türkiye'ye yansımaları ise yine 1991, 1994 ve 1998-1999'da ardı ardına girilen kriz dönemleri, serbestleşmenin hem mal hem sermaye hareketlerine egemen olmuştur.

Karahanoğulları (2019, s. 460-462) 24 Ocak Kararları ile başlayan neoliberalizmin kuruluş sürecinin 1994'te yaşanan kriz esnasında ilan edilen 5 Nisan 1994 Kararları ile tamamlandığını ifade etmektedir. Önceleri finans sermayesinin genişlemesine sebep olan ancak ekonomiyi krize sokan gelişmelere müdahale edeceğini ilan eden devlet, finans sermayenin tepkisi karşısında bu adımlardan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Ardından ise 5 Nisan Kararlarını açıklayarak hem finans sermayesini hem de finans dışı sermayeyi tatmin edecek bir çözüm sunmuştur. Bu, ülkede serbest piyasa mantığının tam olarak yerleştiğinin bir nevi ilanı olmuştur. 1989'da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, 1995'te Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın yapılması da bu sürecin önemli göstergelerindendir (Boratav, 2005, s. 172). Böylece 90'ların ortası itibarıyla *“Neoliberalizmin kuruluş hikayesi, burjuvazinin sadece sömürü oranına ilişkin değil, esas olarak kar oranına, meta alanının sınırsız genişletilmesine, toplum mühendisliğine dair ve gerektiğinde devletin olağanüstü durumlar etrafında şekillenen zor gücünün desteğini de alarak geliştirdiği yanıtlarla tamamlanmıştır”* (Karahanoğulları, 2019, s. 462).

2.3.6. AKP Dönemi (2002-2010) - “Sınır Tanımayan Özelleştirmeler Hükümeti”²

1980’den itibaren iktisat alanında izlenen yeni yön, serbestleşme amacıyla atılan radikal adımlar ekonomide bir başka çalkantılı dönemin yolunu açmıştır. Bu çalkantılar ise IMF ve Dünya Bankası’nın Türkiye’nin ekonomi politikalarında gittikçe daha aktif ve kalıcı rol oynamasına imkan tanımıştır (Boratav, 2005, s. 171-172).

Bağımsız Sosyal Bilimciler’e (2012, s. 17-25) göre, Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile başlayan neoliberalizmin serpilme öyküsünde son köşetaşı 1998 Yakın İzleme Anlaşması olmuştur. Anlaşmayı takip eden “*IMF gözetiminde on uzun yıl*” süresince, beş farklı hükümet, farklı programlar, anlaşmalar ve görüşmeler ile aynı politikaları sürdürmüştür. Bu on yıl, 1946 yılında Türkiye’nin IMF sistemine üyeliği ile başlayan IMF-Türkiye ilişkilerinde ilk defa kesintisiz “*tam gözetim ve denetim*”in sürdüğü bir zaman aralığı olmuştur. Bu süreç, 1997 yılında 55. Türkiye Hükümeti’nin (ANAP, DSP ve Demokrat Türkiye Partisi koalisyonu) gerçekleştirdiği IMF görüşmeleri ile başlamıştır. Bunların sonucunda 26 Haziran 1998’de Yakın İzleme Anlaşması imzalanmış, anlaşmanın süresi dolduktan sonra ise bir orta vadeli Enflasyonla Mücadele Programı’nın uygulamaya konulacağı kararlaştırılmıştır. Yakın İzleme Anlaşması ile “*mali, parasal ve enflasyona yönelik hedefler*” ortaya konmakta, anlaşmanın eki niteliğindeki Ekonomik Politikalar Bildirgesinde ise “*bankacılık, sosyal güvenlik, tahkim, özelleştirme ve tarımsal destekleme alanlarında*” siyasi alanda atılacak adımların garantisi verilmektedir. Bu ek bildirgeye göre:

“... Hükümet, bankacılık ve sosyal güvenlik alanlarında yapısal değişiklikler getiren yeni yasal düzenlemeler yapacak, tahkim ile ilgili Anayasal değişiklikler gerçekleştirecek, özelleştirmede POAŞ, THY, ERDEMİR hisselerini satacak, TEDAŞ dağıtım işletmelerinin işletme haklarını devredecek, TELEKOM’da yüzde 49 hissesini satacaktı. Hükümet idari kararlar ile 1999 sonuna kadar mevcut tarımsal destekleme araçlarının tümünü yürürlükten kaldıracaktı.”

² Aziz Çelik, Emek Mücadelesi Siyasetsiz Kaldı, bianet.org, <https://m.bianet.org/bianet/bianet/119196-2009-da-emek-mucadelesi-siyasetsiz-kaldi>.

Yakın İzleme Anlaşması bir buçuk yıl yürürlükte kalmıştır. 1999'da bir erken seçim gerçekleşmiş ve hükümet değişmiştir. Yeni kurulan 56. hükümet (DSP-ANAP-MHP Koalisyonu) programında bir önceki hükümetin iktisat programı sahiplenilmekte, daha önce IMF'ye sözü verilen orta vadeli Enflasyonla Mücadele Programı'nı uygulamaya konulacağı ilan edilmektedir. Böylece IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda 2000-2002 standby anlaşmaları imzalanmıştır. Bu uygulamaların finansmanı IMF ve Dünya Bankası tarafından sağlanmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2012. s.20). Bu program 90'ların ortasında sermaye tarafından arzulan ve 1995'te TÜSİAD'ın yaptığı "Türkiye İçin Yeni Bir Orta Vadeli İstikrar Programına Doğru" isimli çalışma ile ilan ettiği taleplerden hareketle tasarlanan politikaların devamı niteliğindedir. Kısacası TÜSİAD taleplerinden 1998 Yakın İzleme Anlaşması'na kesintisiz bir şekilde uygulanan neoliberal politikalar, 2000-2002 Standby Anlaşmasıyla sürdürülmüştür. IMF ve Dünya Bankası'nın etkisi altında, dışa bağımlı, kırılgan bir ekonominin oluşturulma süreci böylece devam etmiştir (Ekzen, 2006, s. 86).

Bu anlaşma IMF ile Türkiye arasında imzalanan 17. Stand-by anlaşmasıdır ve 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı ismiyle de anılmaktadır. IMF'nin 4 milyar dolar maddi destek vereceğini açıkladığı programın temel hedefleri arasında; enflasyonu düşürmek, ekonomik istikrarsızlıkları engelleyerek büyümeyi arttırmak vardır. Özelleştirmeleri gündeme getiren bir hedef ise *"Reel faizleri makul düzeylere düşürmek ve bunu için de ekonomik kaynakların daha eşit ve etkin olarak dağıtılmasını sağlamak, kamu açıklarının azaltılması, özelleştirmeye hız verilmesi ve sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek"* tir. Programda özelleştirmeler, yine temel hedeflerden biri olan kamu açıklarının giderilmesi için de temel bir kaynak olarak görülmektedir (Mutlu, 2011, s. 54-58).

Yapısal reformlar ile bu hedeflerin gerçekleştirilmesini içeren program 2000 yılında uygulamaya girmiştir. (Bağımsız Sosyal Bilimciler'e (2012, s. 22-23 & 72-73) göre yapısal reformlar ile kast edilen uygulamalar şunlardır: *"serbestleşme, deregülasyon ve özelleştirme"*, kısacası kamu ekonomisi ve yönetiminin zayıflatılması, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, nihayetinde *"bir bütün olarak Türkiye ekonomisinin, sorgulanmaksızın, küresel düzene eklenmesi"*. Program uygulanmaya başladıktan sonra ardarda iki krizin patlamasına sebep olmuştur. Ancak patlayan bu 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri'ne rağmen programdan vazgeçilmemiş

ve Stand-by anlaşmaları'nın iki kez daha yenilenmesi ile 2008 yılına kadar uygulanmaya devam edilmiştir.

3 Kasım 2002'ye gelindiğinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yapılan erken seçimden tek başına iktidar olarak çıkmıştır. Ekzen'e (2014, s. 85-86) göre bir önceki dönemin Demokratik Sol Parti (DSP), ANAP ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'den oluşan üçlü iktidar hükümetini erken seçime mecbur kılan koşullar arasında iç etmenlerden ziyade dış etmenler, özellikle ABD'nin Irak saldırısı konusunda net bir destek sunar konumda olmaması belirleyici olmuştur. Zira üçlü iktidarın açıkladığı orta vadeli 2000 programı (17. Stand-by Anlaşması)'nın yol açtığı 2000-2001 kriz dönemleri ve artan yoksulluk halkın yoğun şekilde tepkisini çekmiş, bu ise AKP'nin seçimden zaferle çıkmasının temel sebebi olmuştur. Ancak bütün bunlara rağmen AKP 2000 programında bir değişikliğe gitme gereği duymamış, onu aynen uygulamaya devam etmiştir.

Bir önceki iktidardan devraldığı stand-by anlaşmasını 2005 yılına kadar uygulayan AKP, anlaşmanın süresinin dolmasının ardından kısa süre içerisinde hemen yenisini imzalamıştır. Söz konusu anlaşma yine üç yıllık bir süreyi ve aynı amaçları kapsamaktadır. Serbestleşme, kamu harcamalarının azaltılması, özelleştirmeler yoluyla hazineye kaynak sağlanması temel iktisat politikaları olarak devam etmiştir. Ek olarak yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi de hedefte bulunmaktadır. Özelleştirmeler bu dönemde büyük hız kazanmıştır. 2005 yılına gelindiğinde özelleştirme gelirleri hedeflenenin üzerinde seyretmektedir. Bunun yanında kamu hizmetlerine ve yatırımlarına verilen kaynaklar kısıtlanmaktadır. Ancak bütün bu önlemler ile elde edilen gelirlerin büyük kısmı hala iç borçların yalnızca faizlerini karşılamaya yetmektedir. Dikkat çeken bir başka nokta ise bütün bu iktisadi tercihler konusunda meclisteki partiler arasında ayırt edici bir görüş farkının bulunmamasıdır. 1970'lere kadar sanayinin ana damarı olan, özelleştirilmelerinin gündeme dahi getirilmesinden çekilinilen KİT'ler konusunda da benzer bir durum bulunmaktadır. Bu kurumların ve diğer kamu hizmetlerinin özelleştirmelerinin yapılıp yapılmaması artık tartışılmamakta, yalnızca nasıl yapılması gerektiği hakkında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Özetle *"Cumhuriyet tarihinin en uzun "alternatifsiz" iktisat politikaları dönemi"* yaşanmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler'e (2012, s. 23-24).

2.4. Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilme Süreçleri

1980'lerin başında konuşulmaya başlanan ve 1980'lerin ortasında yasalar ile de kolaylaştırılan KİT'lerin özelleştirilmesi konusunun planlanan şekilde uygulamaya alınması uzun yıllar almıştır. Ancak Karahanoğulları'na göre (2019, s. 445) özelleştirmelerin hayata geçirilmeye başlanmasına kadar KİT'ler aleyhine yoğun bir ideolojik propaganda ile bu uygulamaların hazırlığı yapılmıştır. Zira KİT'ler Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana kalkınmanın birer aracı olarak görülmüş, özelleştirme yanlısı hükümetler döneminde dahi kurulmaya devam etmiş ve toplum tarafından da bu yönleriyle benimsenen kurumlar olmuştur. Bu izlenimleri yıkmak amacıyla 1980 sonrasında özelleştirmelere giden yolda KİT'lerin verimsiz olduğu, *“topluma yük olduğu”* fikri öne çıkarılmaya başlanmıştır. Öte yandan kurumların verimsiz hale gelmesi ve borçlandırılması için bir çaba da gösterilmiştir.

Özellikle ANAP dönemi'nde sürdürülen bu verimsizleştirme adımları, KİT'lerin mali açıdan büyük zarar görmesine sebep olmuştur. 80'lerin sonunda kurumların borçları büyümüş durumdadır. 1989'a gelindiğinde ise işçi sınıfı dönemin emek karşıtı politikalarına bahar eylemleri ile karşılık vermektedir. Bu süreç de KİT'lerin sermaye ve devlet açısından durumunu değiştiren etmenlerden biridir. Zira kamuda çalışan işçilerin öncülüğünde başlayan bahar eylemleri büyük yankı uyandırmış, işçi maaşlarına zam yapılmak durumunda kalınmıştır. Bu durumda işçi maliyetleri artmış, KİT'ler kamu yararı görevini sürdürmeye ve katma değer üretmeye devam etmiş ancak sermaye birikimine katkıda bulunmamıştır. Üretilen katma değer işçi maaşlarının ve kurum borçlarının ödenmesinde kullanılmıştır (Boratav, 2005, s. 175-177).

Kazgan'a (2006, s. 225-255) göre zaten 1980'lerden itibaren “özel zararların kamulaştırılması ve kamu yararlarının özelleştirilmesi” yönünde bir politika hakimdir ve KİT'lerin akibeti de bu politikalar ekseninde hazırlanmış olacaktır. Bu politikaların temel amaçları sermayeyi korumak ve sermayenin risklerini en aza indirirken kârını arttırmaktır. 1980 sonrasında yaşanan krizlerde batan banka ve şirketlere tanınan imtiyazlar, açılan krediler, vergi erteleme olanakları gibi uygulamalar buna örnektir. Bu imtiyazların yeterli gelmediği noktalarda ise KİT'ler sermayeyi kurtarmak için birer araç olarak kullanılmıştır. Örneğin DİSÜTAŞ, TOE ve Asil Çelik gibi birçok şirket hisselerinin KİT'lere, Ziraat Bankası, Sümerbank, Anadolu Bankası gibi kurumlara satılmasıyla batmaktan kurtarılmıştır. Ancak bu kamu kurumları satın alma

yolu ile özel sermayenin zararlarını üstlenirken borçlanmış, güçsüz hale gelmiştir. Aynı şekilde ihracat ile uğraşan şirketler devalüasyonlar ile güçlendirilmeye çalışılmış, devalüasyonların yarattığı ekonomik krizin yükü yine işçi sınıfının sırtına binmiştir. Bütün bunlar sermaye açısından işlevsiz hale gelen, borçları hızla artan, IMF ile yapılan anlaşmalar ve Dünya Bankası önerileri ile de özelleştirilmeleri yönünde baskı yapılan KİT'leri hedef tahtasına oturtulmuştur. Sermayenin güçlendirilmesi için kamu yararından vazgeçilmiştir.

24 Ocak 1980 Kararları ile gündeme gelmesine rağmen özelleştirmeler ile ilgili yasal düzenlemeler ilk olarak 1984 yılında yapılarak *“özelleştirme yöntemleri”* belirlenmiştir. 1986 yılında çıkarılan kanunla ise *“kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulanmaların yürütülmesine ilişkin esaslar”* belirlenmiş ve kanun hükmünde bir kararname ile özelleştirilecek KİT'ler ilan edilmiştir. Böylece 80'lerin sonunda özelleştirme kapsamına alınan kurumlar ve özelleştirmelerin nasıl yapılacağı gibi bu ayrıntılar netleşmişse de özelleştirmeler bu yıllarda henüz istenilen hızda gerçekleşmeye başlamamıştır. Bunda kamuoyu tepkileri ve işçi eylemleri oldukça etkili olmuştur. Örneğin Sümerbank, Petkim gibi büyük kurumlar 1987'de özelleştirme kapsamına alınmış olsa dahi Sümerbank'ın özelleştirilmesi 1995'i, Petkim'in özelleştirilmesi 2000'lerin başını bulmuştur (Bal, 2013, s. 360). Koç () özelleştirme karşıtı cephenin 2000'lerin başına kadar kısmen başarılı olduğunu, özelleştirmelerin ertelenmesini sağladığını ifade etmektedir. Bu mücadeleye en büyük katkıyı ise hukuk alanında atılan adımların koyduğunu vurgulamaktadır. Özelleştirme karşıtı mücadeleye destek veren hukukçular KİT'lerin özelleştirilmesinin anayasa ile çeliştiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine başvurmuş, mahkemeden çıkan iptal kararları ile defalarca süreçler durdurulmuştur. Bu esnada hükümetler özelleştirmelerin önündeki yasal engelleri kaldırmak, özelleştirmeleri hızlandırmak için adımlar atmaya devam etmiştir. Örneğin 1994'te *“4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun”* onaylanmış ve *“Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı”* kurulmuştur (Karagöz, 2009).

Bütün bu mücadelelere karşın 2000 yılı itibariyle özelleştirmeler hız kazanmıştır. 1980-2008 yılları arasında yapılan özelleştirmelerden elde edilen 35 milyar dolarlık toplam özelleştirme gelirinin 27 milyar doları 2003-2008 dönemine aittir (Karagöz, 2009).

2000 sonrasında hisselerinin bir kısmı veya tamamı özelleştirilen kurumlar arasında Halkbank, TEKEL, Et ve Balık Kurumu, TÜPRAŞ, POAŞ, PETKİM, Türk Telekom, TEDAŞ, SEKA, Paşabahçe Cam Sanayi, Ereğli Demir Çelik, İskenderun Demir Çelik ve Eti Holding bulunmaktadır (Milli Gazete, 2018).

2.5. Türkiye’de Kamu Sendikaları ve Özelleştirmelerin Ardından Durumu

Bu bölümde Türkiye’de kamu sendikacılığının gelişimine ve özelleştirmelerin ardından kamu sendikacılığındaki gelişme ve değişimlere yer verilecektir.

2.5.1. Türkiye’de Kamu Sendikacılığının Gelişimi

Türkiye’de kamu sektörünü oluşturan kurumlar; Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), genel ve katma bütçeli kuruluşlar, yerel yönetimler ve döner sermaye işletmeleridir (Kağnıcıoğlu, 1999).

KİT’lerde çalışan işçilerin sendikalaşma durumlarının anlaşılması için hukuki statülerine değinmekte fayda bulunmaktadır. Kamu görevlileri idare hukukuna bağlı olan ve kendilerini ilgilendiren konuların idari yargıda görülmesi gereken çalışanlardır. Bu grubun dışında kalanlar ise özel hukuka bağlıdır ve bu çalışanlar ile ilgili konular adli yargıda görülmektedir. Buna göre memurlar ve kamuda hizmetlerinde sözleşmeli ve geçici personel olarak çalışmakta olanlar kamu görevlisidir. Kamu hizmetlerinde çalışan işçiler ise özel hukuka tabii bulunmaktadır ve kamu görevlisi sayılmamaktadır. Aynı şekilde KİT’lerde çalışan memur, sözleşmeli ve geçici personel kamu görevlisi grubuna girmekte, işçiler ise bunun dışında kalmaktadır (Gözler & Kaplan, 2011, s. 346-352).

Buradan anlaşılmaktadır ki KİT’lerde hem kamu çalışanları sendikaları hem de işçi sendikaları örgütlenebilmektedir. Kamu sektöründe sendikalaşma ise Türkiye sendikacılık tarihinde önemli bir yerde durmaktadır. Nitekim sanayileşme devlet eliyle kurulan kamu sektörü vasıtası ile gelişmiştir. Sendikacılığın gelişimi için de uygun ortamı sağlayan kamu sektörüdür. Sendikacılığın ilk olarak kamu sektöründe serpilmesinin sebebi bu kurumların geniş işçi sayısıdır. Ancak bunun yanında devletin

sendika kurma hakkının tanınmasından sonra sendikaları kontrol etme isteğinin de bu durumlarda etkisi bulunmaktadır. Devlet, özel sektördeki durumun aksine kamu sektöründe sendikalaşma konusunda esnek davranmıştır. Böylece Türkiye’deki ilk işçi konfederasyonu olan Türk-İş de kamu sektöründe örgütlü sendikaların bir araya gelmesiyle kurulmuştur (Kağnıcıoğlu, 1999, s. 66).

Yayınları incelenecek olan Petrol-İş ve Tek Gıda-İş kamu sektöründe de örgütlü bulunan ve Türk-İş’e bağlı olan işçi sendikalarıdır.

2.5.1.1.Petrol-İş

Petrol-İş Sendikası 1950 yılında kurulmuştur. Bu dönem ismi “İstanbul Akaryakıt İşçileri Sendikası” olan sendika özel sektörde örgütlenerek kurulmuştur. Kuruluşunu gerçekleştirenler ise yabancı sermayeye (Shell, BP ve Petrol Ofisi) ve yerli sermayeye ait (Mobil) akaryakıt şirketlerinde çalışmakta olan 25 işçidir (Petrol İş, 2020, s. 6-7).

Petrol-İş Sendikası 1952’de Türk-İş’in kuruluşunda etkili olan sendikalar arasında olmuştur ancak ilerleyen yıllarda Türk-İş içerisinde siyasi tutumu ayrık bir durumda olduğu ve konfederasyona eleştiriler getirdiği anlaşılmaktadır. Türk-İş içerisindeki bu ayrık konum Petrol-İş Sendikası’nın 70. yılı için sendikanın kendisi tarafından hazırlanan ve Petrol-İş eki olarak verilen Birlik, “Mücadele ve Dayanışma ile 70 Yılın Öyküsü” isimli yayında şu şekilde anlatılmaktadır:

“(Petrol-İş) Özellikle 1970’lerin son yıllarında işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda, sendika ya da konfederasyon ayrımı yapmaksızın biraraya gelmebilmenin somut koşullarını oluşturma gayreti içerisinde oldu. (...) 24-25 Nisan 1978’de yapılan 16. Genel Kurul Kongre Çalışma Raporunda Türk-İş üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapan Petrol-İş, Türk-İş ve DİSK’in birleşmesi gerektiğinin, en azından işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda eylem birliği yapılmasının gerekliliğine dikkat çekti.” (Petrol-İş, 2020, s. 33).

Sendikalar ve konfederasyonlar arası çekişmelerin yaşandığı bir dönemde Petrol-İş’in bu tutumu dikkat çekicidir. Nitekim DİSK’in kuruluşu da Türk-İş’e eleştirileri olan sendikaların 1967 yılında konfederasyondan ayrılması ile olmuştur. Petrol-İş Türk-İş’ten ayrılmamıştır ancak Türk-İş’in onaylamadığı Paşabahçe Grevi’ni desteklemesi sebebiyle konfederasyondan belirli bir süreliğine ihraç edilmiştir. İhraç

süresinin ardından ise Petrol-İş Türk-İş'ten ayrılmamış, çalışmalarını bu konfederasyona bağlı olarak sürdürmüştür (Çelik, 2010, s. 518-527).

Bu duruma ve Petrol-İş'in süregelen Türk-İş'i dönüştürme çabasına *Petrol-İş*'in bahsi geçen ekinde aşağıdaki şekilde vurgu yapılmaktadır:

“Petrol-İş Sendikası kuruluşundan itibaren her zaman üst örgütlerle yoğun ilişki kurmanın sendikal mücadeleyi güçlendireceğine inandı. Bu anlamda Petrol-İş, üyesi olduğu Türk-İş ile de ilişkilerini hep dinamik tutarak, Türk-İş'in eylem ağırlıklı bir mücadele hattı izlemesi için çaba sarf etti. “Güçlü Türk-İş, güçlü bir işçi sınıfı demektir” bilinciyle dönem dönem Türk-İş üyesi diğer kardeş ve dost sendikalarla ortak platformlar, birlikler kurup Türk-İş'i dönüştürmek ve Türk-İş'in daha demokratik bir çizgiye kavuşması için müdahalelerde bulundu. Petrol-İş hiçbir zaman Türk-İş'ten vazgeçmedi ama Türk-İş'in geleceği için yapıcı eleştiriler getirmekten de uzak durmadı” (Petrol-İş, 2020, s. 33).

2.5.1.2. Tek Gıda-İş

Tek Gıda-İş Sendikası 1952 yılında ve bir federasyon olarak kurulmuştur. 9 sendikanın bir araya gelerek kurduğu bu “Türkiye Müskirat Tütün ve Yardımcı İşçi Sendikaları Federasyonu” aynı yıl Türk-İş'in kurulmasında da etkili olan kurumlardandır. (Tek Gıda-İş, 2022).

Tek Gıda-İş TEKEL ve ÇAYKUR gibi kamu kurumlarının yanısıra özel sektörde de örgütlü durumdadır.

2.5.2. Petrol ve Gıda Sektöründe KİT'lerin Özelleştirilme Süreçleri

Bu bölümde Petrol-İş ve Tek Gıda-İş sendikalarının etkinlik gösterdiği petrol ve gıda sektörlerinde bulunan KİT'lerin özelleştirme süreçlerine değinilecektir. Sektörlerinde önde gelen KİT'ler olmaları ve özelleştirme süreçlerindeki yarattıkları tartışma ve mücadeleler sebebiyle petrol sektöründe Petrol Ofisi A.Ş. (POAŞ), Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve PETKİM Petrokimya Holding A.Ş. (Petkim)'in, gıda sektöründe ise Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürlüğü'nün (TEKEL)'in özelleştirilme süreçlerine yoğunlaşılacaktır.

2.5.2.1.POAŞ, TÜPRAŞ ve PETKİM'in Özelleştirilme Süreçleri

POAŞ, TÜPRAŞ, TPAO ve Petkim enerji alanında petrokimya sektöründe devlet eliyle kurulan KİT'lerin en eski ve en önemlilerindendir. Milli Koruma Kanunu'na bağlı olarak POAŞ'ın kurulması ile doğan sektör, Kalkınma Planları dönemlerinde alınan kararlar ile yeni kurumların açılması ile genişlemiştir.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından her yıl yapılan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (İSO 500)" araştırması yapılmaktadır. Bu araştırmalardan derlenen 1993-2020 yılı verilerinde, TÜPRAŞ'ın ilgili 28 yıllık dönem boyunca Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olduğu görülmektedir. PETKİM de aynı dönem boyunca listede en üst sıralarda (çoğunlukla ilk 15'te), en büyük sanayi kuruluşları arasındadır (ISO, 2021).

1940 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik kriz koşullarında üretim, fiyat belirleme ve çalışma gibi konularda devletin yetkilerini genişleten Milli Koruma Kanunu çıkarılmıştır. POAŞ bu kanun kapsamında, 1941 yılında kurulmuştur. 1966 yılında imzalanan bir anlaşma sonrasında ise POAŞ, Türk Hava Yolları (THY), Maden Tetkik Arama (MTA), Tapu Kadastro benzeri kamu kurumlarının uçaklarının yakıt ikmalinin yapılması görevini de üstlenmiştir (Tüpraş, 2021). 1991 yılında POAŞ'ın özelleştirilmesi için ilk ciddi adım atılmış, %51 oranındaki hissesinin blok satışı için ihale açılmıştır. Petrol-İş sendika girişimiyle açılan davalar sonucu ihalelerin iptal olması ve işçi eylemleriyle bu süreç 2000'e kadar devam etmiştir. 2002 yılında hisselerinin %16.5'i halka arz edilen kurumun kalan hisseleri de aynı yıl içerisinde satılmıştır. Böylece POAŞ'ta kamuya ait bir hisse kalmamıştır (Hürriyet, 2002).

TÜPRAŞ Türkiye'nin 1951 yılında kurulan ilk petrol rafinerisi olan Batman Rafinerisi ve daha sonraki yıllarda kurulan üç rafinerinin (Batman, İzmit, İzmir ve Rafinerileri) 1983 yılında tek çatı altında toplanmasıyla kurulmuştur. 1990 yılında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB)'na devredilen kurumda ilk özelleştirme adımı 1991 yılında atılmıştır. Hisselerin %2.5'lik bölümü halka arz edilmiş, 1999'da bu oran %3.58'e çıkarılmıştır. 2001 yılında Petkim'i devralmasıyla daha da büyüyen TÜPRAŞ, 2002 yılında Ditaş (Doğan Yedek Parça İmalat ve Teknik A.Ş.)'ın hisselerini satın almıştır ve böylece kurumun yaklaşık %80'ine sahip olmuştur. 2003

yılında özelleştirmeler için esas adım atılmış ve hisselerin %51'inin satışı için ihale açılmıştır. İhale 2005'te sonlanmış, bu hisseleri Koç-Shell ortak girişim grubu satın almıştır. Halka arz edilen oran ise %49'a çıkmış, 2006'da bu hisseler Koç Holding'e devredilmiştir (Tüpraş, 2021).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) kapsamında petrokimya sanayinin kurulmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından yapılan çalışmalar ile 1965 yılında, Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı (TPAO) girişimi ile Petkim Petrokimya A.Ş. kurulmuştur. TPAO da yine devlet eliyle ve 1954'te çıkarılan Petrol Kanunu esas alınarak *“kamu adına hidrokarbon arama, sondaj, üretim, rafineri ve pazarlama faaliyetlerinde bulunmak amacıyla”* kurulmuştur. İlk aşamada İzmit'te, Yarımca Kompleksi açılmış, beş fabrika ile üretime başlanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) kapsamında ise yeni bir kompleksin Petkim'e katılmasına karar verilmiştir. Bunun sonucunda 1985'te İzmir Aliaga kompleksi açılmıştır. Aliaga'da açılan yeni fabrikalar ile beraber Petkim Türkiye'deki en büyük ve en çok hammadde üreten sanayi kuruluşlarından biri haline gelmiştir (Petkim & TPAO, 2021).

1986 yılında ise Petkim özelleştirme kapsamına alınmış, bu 47 yıl sürecek olan bir özelleştirme hikayesinin başlangıcı olmuştur. Bu yönde atılan ilk adım 1990 yılında %8 oranındaki hissenin halka arz edilmesidir. Bir sonraki halka arz ise 2005 yılında yapılmış, halka arz edilen hisselerin oranı %49'ı bulmuştur. 2001 yılında Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun kararı ile Yarımca'da bulunan fabrikalar Tüpraş'a devredilmiş, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında Petkim'e ait arsa ve binaların bazıları satılmıştır. 2003 yılı itibariyle şirketin hisselerinin blok satış yolu ile satılması gündeme gelmiş ve bu amaçla ihale açılmıştır. İhaleyi Uzan Grubu kazanmış, ancak 605 milyon dolarlık bedeli 1 aylık süre içerisinde ödememeleri sebebiyle satış gerçekleşmemiştir. Ertesi yıl tekrar ihale açılmasına rağmen uygun teklif veren bir şirketin bulunmaması sebebiyle iptal olmuştur. Nihayetinde 2007 yılında Petkim'in kamuya ait hisselerinin %51'i yine blok satış ile özelleştirilmek üzere ihaleye çıkmış, 2 milyar 40 milyon dolar'lık ikinci en yüksek teklifi yapan Socar-Turcas Ortak Girişim Grubu ihaleyi kazanmış ve 2008 yılında bu hisselerin devri gerçekleşmiştir (Hürriyet, 2012; Petrol-İş, 2007; petkim.com.tr).

TÜPRAŞ, Petkim ve POAŞ'ın özelleştirme süreçleri boyunca pek çok işçi eylem, grev ve mitingleri yapılmış, sendika ve hukukçuların bazı girişimleri ile özelleştirmelere karşı çıkılmış, özelleştirme karşıtı bir mücadele yürütülmüştür.

Bunların yanında, bu üç kurumda çalışan işçilerin örgütlü olduğu Petrol-İş Sendikası özelleştirmelerin ihale süreçlerinde yasaya aykırılıklar ve usulsüzlükler olduğunu ifade etmiş ve iptal davaları açmıştır. Bu davalardan defalarca yürütmeyi durdurma kararı çıkmıştır. Bunun yanında 2000'lerin ilk yarısı boyunca özelleştirme karşıtı kampanyalar yürütmüştür. Bütün bunlar bu kurumların çok uzun süreler boyunca “özelleştirme masasında kalmasında” önemli etmenler olmuştur (Hürriyet, 2021).

2.5.2.2.TEKEL'in Özelleştirilme Süreci

TEKEL'in kökleri Osmanlı döneminde kurulan inhisarlara dayanır. 1862 yılında tütün ithalatının yasaklanmasının ardından 1872'de tütün inhisarı kurulmuştur. Böylece 1873-1879 arasında tütün konusundaki fiyat, kalite, üretim, ihracat gibi bütün konuların kontrolü devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Ancak 1883'te yapılan bir anlaşma ile tütün devlet kontrolünden çıkmış, bu alandaki tek el imtiyazları yabancı sermaye (Le Kredit-Anstalt ve La Masion Bleichröder) ve Osmanlı Bankası ortaklığındaki kısaca Reji olarak da anılan Müşterekül Menfaa Reji Şirketi'ne devredilmiştir. İlk aşamada 30 yıllık süreyle tanınan imtiyazlar, Reji'nin tütün konusundaki uygulamaları tartışma yaratmasına (özellikle *bandrol uygulaması* ve *inhisar ve devlet inhisarı seçenekleri* konularında) ve tütün üreticisinin tepkisini çekmesine rağmen uzatılmıştır. İnhisar ve devlet inhisarı seçenekleri ve bandrol uygulaması arasındaki tartışmalar ilerleyen yıllarda da devam etmiş, Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen önce gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nin de önemli gündemlerinden biri olmuştur. 1925'e gelindiğinde devlet Reji'ye imtiyaz anlaşmasına göre belirlenen bedel karşılığında yönetimi devralmıştır (Doğruel ve Doğruel'den aktaran Yılmaz, 2019, s. 46-50). Daha sonraları TEKEL Genel Müdürlüğü adını alan kurum, 1983'te KİT haline getirilmiştir (Resmi Gazete, 2021).

TEKEL 2001 yılında özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bu esnada “110 yaprak tütün işyeri, 6 sigara fabrikası, 19 alkollü içki üretim tesisi, 84 pazarlama müdürlüğü, 10 tuz işletmesi, bir kibrit, bir ambalaj, bir Sung ipek ve bir viskoz fabrikası ile Türkiye'nin en yaygın teşkilatlanmasına sahip” KİT'idir (Yılmaz, 2019, s. 58). Yine ISO 500 1993-2018 verilerine göre TEKEL, 1993-1998 yılları arasında Türkiye'nin üçüncü en büyük sanayi kuruluşudur. 2000'li yıllarda özelleştirildiği

yıllara kadar da bir kamu kuruluşu olarak ilk 10 en büyük sanayi kuruluşu arasında yer almaya devam etmiştir (ISO, 2021).

2002 yılında TEKEl'in statüsü değiştirilmiş ve KİT'ten İDT'ye dönüştürülmüş ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na (ÖİB) devredilmiş, ertesi yıl ise tekrar bir statü değişikliği yapılarak Anonim Şirketi haline getirilmiş ve “*Alkollü İçkiler Sanayii Pazarlama ve Dağıtım Anonim Şirketi*” ve “*Sigara Pazarlama ve Dağıtım Anonim Şirketi*” olmak üzere iki ayrı şirkete bölünmüştür. Yine 2003 yılında ÖİB bu şirketlerin hisselerinin blok satışı için ilk ihale ilanlarını vermiştir. Alkollü İçkiler şirketinin özelleştirilmesi sekiz ay içerisinde gerçekleşmiştir. İkinci şirketin, yani Sigara Şirketi'nin özelleştirilmesi ise bu kadar hızlı olmamıştır. 2003 yılında çıkılan ihalede beklenen teklif alınamadığı için ertesi yıl tekrar ihaleye çıkılmış ancak bu sefer hiçbir teklif alınamamıştır. Bu şirketin satışı ancak 2008'de üçüncü kez ihaleye çıkıldığında gerçekleşmiştir. Yaklaşık 1.7 milyar dolar ile ihaleyi British American Tobacco (BAT) şirketi kazanmış ve TEKEl Sigara şirketinin sahibi olmuştur. 2006-2011 yılları arasında TEKEl'e ait diğer pek çok alt müessese, malzeme özelleştirilmiş, onlarca atölye kapatılmış ve yine pek çok ilde bulunan işletme müdürlükleri ve amirliklerinin görevlerine son verilmiştir (Yılmaz, 2019, s. 65-72).

Kazgan'a (2006, s. 237-238) göre 1999 sonunda IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasında tütün sektörü gündemlerden biridir ve TEKEl'in özelleştirilmesi kararı bulunmaktadır. Bu dayatmaların sonucu olarak her şeye rağmen özelleştirme fikrinden geri adım atılmamıştır. Bu dönemde hem TEKEl hem diğer özelleştirme ihalelerinin şeffaflığı sorgulanmakta, bu esnada hükümetler değişmekte, ancak iptal edilen veya askıya alınan özelleştirme ihaleleri tekrar açılmaktadır.

TEKEl'in özelleştirilme süreci işçi sınıfı tarihine geçen mücadelelerden birine sahne olmuştur. TEKEl işçileri 2001'den 2000'lerin sonuna kadar olan özelleştirme sürecinde pek çok eylem, grev ve miting yapmıştır. 2008'deki özelleştirmenin ardından da işsizlik tehditi ile karşı karşıya kalan işçiler eylemlerine devam etmiştir (Türkmen, 2012, s. 29-49). Zira 2001 yılında TEKEl'de çalışan işçi sayısı yaklaşık 30 bin iken, özelleştirmeler sonrasında kurumların kapanması ve işçilerin işten çıkarılması ile 12 bin'e düşmüştür (Özerman, 2009, s. 299). 2008'de Sigara ve Tütün bölümünü satın alan BAT şirketi de “*10 bin 818 TEKEl işçisinden 8 bin 247'sini*” işten çıkarmıştır. Buna dayanak olarak ise ihale sözleşmesine işçilerin durumunun

belirlenmediğini öne sürmüştür. Daha önce özelleştirmeler ile işten çıkarılan işçilerin kamu kurumlarında işe alınması söz konusu olmuştur ancak TEKEL işçileri AKP hükümeti tarafından 4/C kadrosuna geçmeye ve “geçici işçi” olarak çalışmaya zorlanmıştır. Bu da özlük, örgütlenme ve sendikal haklarından mahrum olmaları ve tamamen güvencesiz bir statüde çalışmaları anlamına gelmiştir (Türkmen, 2012, s. 38-40).

Bu kölelik anlaşmasını kabul etmeyen TEKEL işçileri Ankara’ya gitme ve AKP binası önüne yürüyerek bir eylem gerçekleştirme kararı almıştır. 15 Aralık 2009 günü altı bin TEKEL işçi AKP binasına yürürken polis saldırısı ile karşılaşmıştır. Bu, 78 gün sürecek olan TEKEL direnişinin başlangıcı olmuştur. Yürüyüşleri engellenen işçiler Ankara’da Abdi İpekçi Parkı’nda beklemeye başlamıştır. Sonraki günlerden direniş süreci pek çok eylem ve mitingle devam etmiştir. TEKEL işçileri kamuoyundan ve diğer fabrikalarda çalışan işçilerden büyük destek almıştır. Türk-İş’e bağlı bazı sendikaların ilk aşamada eylemlere destek vermediği görülüyordu ancak ilerleyen süreçte Türk-İş bir eylem ve grev planı açıklamıştır. Diğer sendika konfederasyonları ve meslek örgütlerinin (DİSK, KESK, TTB ve TMMOB) de bu çağrıya katılımı ile 8-15-22 Ocak tarihlerinde grev ilan edilmiştir. TEKEL işçileri kamu ve özel sektördeki işçi ve memurların ortak bir mücadele zemininde buluşmasına önayak olmuştur. Miting ve eylemlerle geçen bir ayın ardından ÖİB 8 bin 364 işçinin işten atıldığını açıklamıştır. Bunun üzerine TEKEL işçileri üç gün süreyle açlık grevi yapmıştır. Bütün bu süreçte işçilerin kararlı tutumu karşısında TÜRK-İŞ’in adımları ve kararları yetersiz bulunmakta, sendikal bürokrasi tartışmalarına yol açmıştır. İşçiler genel grev çağrısı yapılmasını istemiştir. Bu tutum karşısında Tek Gıda-İş Genel Başkanı Mustafa Türkel, Türk-İş Genel Sekreterliği görevinden istifa etmiştir. 78 günün sonunda ise TEKEL işçilerinin direnişi sonuç vermiş, 4/C statüsünde çalışan işçilerin özlük hakları, maaşları ve sendikal hakları işçilerin talepleri doğrultusunda düzenlenmiştir (Evrensel, 2021).

2.5.2.3.Özelleştirmelerin Sendikalara Etkisi

Özelleştirmeler kamu sektöründe örgütlü sendikaları farklı şekillerde etkilemektedir. Öncelikle özelleştirilmeler ile sendikaların üye sayısı azalmaktadır.

Nitekim pek çok KİT'te henüz özelleştirme hazırlığı aşamasındayken işçiler işten çıkarılmaya başlanmış, işçilerin hukuki statüleri değiştirilmiştir. Bütün bunların amacı işçi sayısının azaltılması ve kalan işçilerin de dağınık hale getirilmesiyle sendikalaşmalarının önüne geçilmesidir. Sendikaların üye kaybetmesi güçsüzleşmesi, toplu pazarlık gücünü kaybetmesi anlamına gelecektir. İşten çıkarma ve işçileri dağıtma uygulamaları özelleştirmelerin ardından da devam etmiştir. Bunların yanında özelleştirilen şirketlerin özel sektör koşullarına uyarak farklı alanlara yatırım yapması ve işçileri farklı işkollarına dağıtması da hem sendikalaşmanın önüne geçmekte hem de sendikalar arasında bir rekabeti tetiklemektedir (Kağınıcıoğlu, 1998, s. 256-264).

Örneğin 2001-2004 döneminde istihdam TÜPRAŞ'ta %8,7, PETKİM'de %21, POAŞ'ta %72 oranında azalmıştır. Bu dönemde bu kurumların bazılarında özelleştirmelerin bir kısmı tamamlanmış, bazılarında ise planları ve hazırlıkları açıklanmıştır (Petrol-İş, 2005).

Bu kurumlar arasından POAŞ'ta, 1986 istihdamın çoğunluğunu memur ve işçi statüsündeki çalışanlar oluşturmuştur. 1986 yılı itibariyle özelleştirme planının hazırlanması ile uygulamaya hazırlık başlamıştır. Memur statüsündeki çalışanlar sendikal haklardan mahrum olan sözleşmeli personel statüsüne geçirilmeye başlanmıştır. İstihdam yapısı aşağıdaki şekilde değişmiştir.

Şekil 2-1: POAŞ'ta istihdam yapısındaki değişim, Kaynak: Petrol-İş

Statü	Özelleştirme Öncesinde Durum(2000)		Özelleştirme Sonrasında Durum(2004)		
	Çalışan Sayısı	Toplam Çalışanlar İçindeki Oran (%)	İşçi Sayısı	İstihdam Daralması	Toplam Çalışanların İçindeki Oran (%)
Kapsam içi	2113	55,05	460	78,23	42,05
Kapsam dışı	1725	44,95	634	63,25	57,95
TOPLAM	3838	100,00	1094	70,94	100,0

POAŞ'taki bu durum özelleştirilen kurumlardaki iş güvencesi ve sendikal haklar konusunda çarpıcı bir örnektir. TEKEK' de de özelleştirmeler sonrasında benzer bir durum yaşanmıştır. 2001 yılında TEKEK' de çalışan işçi sayısı 30.124 iken, bazı bölümlerin özelleştirilmesinin tamamlandığı 2008 yılında 12.000 seviyesine düşmüştür (Özerman, 2009, s. 299). Bütün bunlar bu kurumlarda örgütlü sendikaların ciddi oranda güç kaybetmesi anlamına gelmektedir.

3. PETROL-İŞ ve TEK GIDA-İŞ SENDİKALARININ DERGİLERİNDE ÖZELLEŞTİRME GÜNDEMİNİN ELE ALINIŞI

3.1. Araştırmanın Amacı, Teorisi ve Yöntemi

Sendika basını ABD’de 1900’lerin başına kadar bir akademik çalışma alanı ve malzemesi olarak öne çıkmamış ve bu sebeple sendika yayınlarının arşivlenmesi konusu üniversitelerin ve kütüphanelerin gündemine girmemiştir. Ancak John Hopkins Üniversitesi’nin 1900 yılından sonra sendika yayınlarını üniversite kütüphanesi bünyesinde arşivlemeye başlaması hem diğer kütüphanelerin aynı alana ilgi göstermesi konusunda öncü olmuş hem de sendika idareciliği ve sendika politikaları gibi alanlarda çalışan araştırmacıların çalışmalarına katkı sağlamıştır. Bunun yanında sendikaların da arşiv ve koleksiyonlarının araştırmacılar için önemini fark etmesine sebep olmuştur (Reynolds & Killingsworth, 1944). Bu arşivler sendikal alanda çalışanların yanısıra siyasi ve toplumsal hareket tarihleri üzerine çalışanlar tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Ancak yayınların kendisinin bir araştırma konusu olması ancak 1980’li yıllarda başlamıştır (Bekken, 1998, s. 114).

Türkiye’de de sendika basını ele alan tez çalışmaları, makale ve yayınlar oldukça sınırlıdır. Bunların çoğu Cumhuriyet’in ilk döneminde çıkan sendika yayınlarını ele alan çalışmalardır. Örneğin Celep (2013), yüksek lisans tezinde Türk-İş Konferasyonu’nun öncülü olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin yayın organı olan Hürbilek dergisi’nin gündemlere yaklaşımlarını ve iktidar partisi ile ilişkisini konu etmiştir. Akkaya (2010) da “*Cumhuriyet’in Hamalları: İşçiler*” isimli kitabının bir bölümünde 1946-1960 yıllarında faaliyet gösteren erken dönem sendikal basını incelemiştir. Pınar (2009), yine 1946-1960 döneminin sendikal basını üzerinden Demokrat Parti döneminde sınıf bilincinin oluşumunu izlemiştir. Bu araştırmaların dışında Türkiye sendika basını hakkında bilgiye sendikal tarih ve işçi sınıfı tarihi üzerine çalışmalardan ulaşılabilmektedir.

Son dönemlerde ise iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile sendikaların sosyal medya kullanımı üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Bunun yanında Türkiye medyasında özelleştirme gündeminin ele alınışını ele alan tez çalışmaları da bulunmaktadır. Ancak bunu sendikal yayınlar üzerinden yapan bir örnek bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise 1980 sonrasında işçi sınıfı için en önemli gündemlerden biri olan özelleştirme konusunun iki ayrı sendikal yayında ne şekilde ele alındığı incelemek ve bunun üzerinden bu iki sendikanın sendikal yayıncılık anlayışlarına, sendikal yayınlara atfettikleri işlevlere ve gündeme yaklaşımlarına dair bir tartışma yürütmektir. Zira sendikaların güncel siyasi tutumları, sendikacılık anlayışları ve sendikal yayınları nasıl bir araç olarak gördüklerine göre işçi sınıfına dair gündemleri ele alış biçimleri değişecektir.

İncelenmek üzere *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş*'in seçilme sebepleri, bu iki yayını çıkaran sendikaların 2000'ler öncesinde kamu kurumlarında yüksek oranda örgütlü durumda ve aynı zamanda siyasi tutumları açısından farklı bir konuma sahip olmasıdır. Bu sendikalar 2000'li yıllarda Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşları arasında olan TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ ve TEKEK'in özelleştirilmesinden sonra büyük oranda üye kaybetmiştir. Özelleştirme sendikal haklara ve iş güvencesine karşı da bir saldırdır. TÜPRAŞ, PETKİM, POAŞ ve TEKEK işçileri bu saldırıları direnişle karşılaşmıştır. Bu çalışmada Petrol-İş ve Tek Gıda-İş sendikalarının bütün bu süreçte yayınlarını bu gündemi aktarmada ne şekilde kullandığı araştırılmıştır. KİT'lerin özelleştirilmesi konusu ilk defa 24 Ocak 1980 Kararları ile gündeme gelmiştir. 2010 yılında ise TEKEK'in de özelleştirilmesi ile bu dört kurumun hiçbirinin kamuya ait bir hissesi kalmamıştır. Bu sebeple araştırma dahilinde dergilerin 1980-2010 yılları arasındaki sayıları taranmıştır.

Sendikal yayınlar üzerine bu tartışmayı sağlayabilmek için tezin araştırma soruları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş* dergilerinde özelleştirme gündemi en çok hangi yıllar ve dönemlerde ele alınmıştır? Bu artışların olası sebepleri nelerdir?
- Özelleştirme gündemi bu sendikal yayınlarda nasıl ele alınmıştır?

- Özelleştirme gündemi ele alınırken bu sendikal yayınlara nasıl bir işlev yüklenmektedir ve bu işlevler ilgili dönemdeki gelişmelere göre nasıl değişmektedir?
- İki sendikal yayının özelleştirme gündemini ele alma ve aktarma biçiminde ne gibi farklar bulunmaktadır?

Tezin varsayımları ise şu şekilde açıklanabilir:

- Sendikaların farklı siyasi tutumları işçi sınıfına dair gündemleri yayınlarında nasıl ele aldıklarına etki edilmektedir. Bu tutumun hem sendikalar arasında hem de dönemden döneme değişmesiyle sendika yayınlarının içeriği, dili ve işlevleri değişiklik göstermektedir.
- Sendika yayınlarının kullanım amaçları ve işlevleri her dönemin özgün koşullarına göre değişmektedir. Sendikanın yayıncılık anlayışı ve siyasi tutumunun yanında işçi sınıfının mücadelesi bu değişimde bir etmendir.
- Sendika yayınları sendikaların diğer sendikalarla ilişkilerini ve dönemin sendikacılık tartışmalarını okumak açısından kaynak oluşturmaktadır. Bu alanlardaki tutum farklılıkları yayınların kullanım amaçlarına ve işlevlerine yansımaktadır.

Çalışmada nicel ve nitel içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Nicel içerik analizi için 1980-2010 yılları arasında çıkan *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş* sayıları taranarak bu dönemler için dergi formatı, yayın periyodu, yayın kurulları bilgileri edinilmiştir. Ardından ise bu dönem içerisinde özelleştirme konusunu ele alan bütün içerikler içerik türlerine göre kodlanmış, yıllara göre dağılımları ortaya konulmuştur. İncelemeye konusu direkt olarak özelleştirme olan içerikler dahil edilmiştir. Buna pek çok gündemin arasında özelleştirmeye değinen içerikler (örneğin basın açıklamaları, genel kurul kararları ve konuşma metinleri) eklenmemiştir.

Nitel içerik analizinde ise özelleştirme içeriklerinin dönemlere göre dağılımı ve olası sebepleri, içeriklerde öne çıkan temalar ve söylemler, dikkat çekici içerikler betimlenmiştir. Bunlara göre iki yayının konuyu ele alış biçimlerinde hem dönemlere göre kendi içlerinde hem de iki yayın arasında görülen farklar tartışılmıştır.

3.2. Bulgular ve Yorum

3.2.1. Nicel İçerik Analizi

Bu bölümde *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş*'in dergi formatı, yayın periyodu, sayfa sayısı ve yayın kurulları incelenerek iki yayında bu alanlardaki genel tablo ortaya konulmuştur.

3.2.1.1. Dergi Formatı, Yayın Periyodu, Sayfa Sayısı

Petrol-İş Sendikasının yayın organı *Petrol-İş*'nin ilk sayısı 1958 yılında çıkmıştır. Dergi günümüzde de yayın hayatını sürdürmektedir.

İlk yıllarında 15 günde bir çıkarılan yayın, 1970 itibariyle ayda bir çıkarılmaya başlandıysa da ilerleyen yıllarda bu periyodun sabit kalmadığı görülmektedir. Dergi, 1970'lerin son yıllarından itibaren kimi zaman iki ayda bir, kimi zaman üç ayda bir basılmıştır.

Tablo 3-1: Petrol-İş'in 1980-2010 yılları arasında çıkan sayıları

Yıl	1. Sayı	2. Sayı	3. Sayı	4. Sayı	5. Sayı	6. Sayı	7. Sayı
1980	Aralık 79-Ocak	Şubat-Mart	Nisan-Mayıs	Haziran	Temmuz		
1984	Aralık						
1985	Ocak	Şubat	Mart-Nisan	Mayıs-Haziran	Tem.-Ağ.	Eylül-Ekim	Kasım-Aralık
1986	Ocak-Şubat	Mart-Ni.-May.	Haz.-Tem.-Ağ.	Eylül-Ekim	Kasım-Aralık		
1987	Mart-Nisan	Mayıs-Haziran	Tem.-Ağ.	Eylül-Ekim			
1988	Kasım 87-Ocak	Şubat-Nisan	Mayıs-Haziran	Tem.-Ağ.	Eylül-Ekim	Kasım-Aralık	
1989	Mart-Nisan	Mayıs-Haziran	Tem.-Ağ.				
1990	Ocak	Nisan	Eylül	Aralık			
1991	Temmuz						
1992	Ocak	Temmuz	Kasım				
1993	Nisan						
1994	Ocak	Ekim					
1995	Mart	Haziran	Kasım				
1996	Temmuz						
1997	Mayıs						
1998	Ocak						
1999	-						
2000	Ocak	Mart	Mayıs	Haziran	Ağustos	Ekim	Aralık
2001	Şubat	Nisan	Haziran	Temmuz	Ekim	Aralık	
2002	Şubat	Nisan	Temmuz	Ağustos	Kasım		
2003	Şubat	Nisan	Temmuz	Eylül			
2004	Şubat	Nisan	Haziran	Tem.-Ağ.	Kasım		
2005	Ocak-Şubat	Mart-Nisan	Temmuz	Ekim-Kasım			
2006	Şubat	Nisan-Mayıs	Haz.-Tem	Ağustos-Eylül	Kasım-Aralık		
2007	Şubat-Mart	Haziran	Eylül	Kasım			
2008	Mart	Mayıs-Haziran	Eylül				
2009	Ocak	Mayıs	Eylül				
2010	Şubat	Haziran	Ağustos				

Önceleri gazete kağıdına basılan dergi, ilerleyen dönemlerde kuşe kağıda basılmaya başlanmıştır. 2006 yılı itibari ile ise derginin güncel sayılarının pdf versiyonları Petrol-İş sendikasının web sitesinde paylaşılmaktadır.

Tek Gıda-İş Sendikasının yayın organı *Tek Gıda-İş* ise 1985-2009 yılları arasında çıkmış, 2009 yılında 100. sayısının ardından yayın hayatı devam etmemiştir. Şu anda Tek Gıda-İş sendikasının çıkardığı bir süreli yayın bulunmamaktadır.

Tek Gıda-İş'in yayın periyodunda da düzensizlik söz konusudur. İlk yıllarında ayda bir çıkan derginin 1990'larda da bu periyotta çıkarılmaya çalışıldığı ancak bu düzene her zaman uyulamadığı görülmektedir. 2000-2005 yılları arasında ise yayın periyodunun düzensiz olduğu, bazı yıllar iki sayı, bazı yıllar üç sayı çıktığı görülmektedir.

İlk yıllarında ve 90'ların başındaki sayılarında yaklaşık 30 sayfalık bir dergi olarak çıkan yayın, 90'ların sonundaki birkaç yıllık dönemde gazete kağıdına ve 4-6 sayfalık bir bülten şeklinde basılarak çıkarılmıştır. 2000 yılı itibariyle tekrar dergi formatına dönmüştür.

3.2.1.2. Yayın Kurulları

Dergilerin künyeleri incelendiğinde her iki yayının da yayın kurullarının aynı zamanda sendika yönetim kurulu kadrosunda bulunan isimlerden oluştuğu görülmektedir. Yalnızca *Petrol-İş*'in 2005 yılı sonrasındaki sayılarında yönetim kurulu kadrosu dışında bir isim genel yayın yönetmeni ve yazı işleri müdürü pozisyonundadır.

3.2.1.3. İçerik Türleri ve Yıllara Göre Dağılımı

Dergilerin 1980-2010 yılları arasında çıkan bütün sayıları incelenmiştir. *Tek Gıda-İş* yayın hayatına 1985 yılında başladığı için, bu yıldan itibaren çıkan sayıları incelemeye dahil edilmiştir.

Petrol-İş'in 1980-2010 yılları arasında toplamda 97 sayısı çıkmıştır. İncelenen sayılarında özelleştirmeyi konu alan toplam 376 içerik bulunmuştur. Bu içeriklerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir. 1986 yılında ilk defa ele alınan gündem 1988-2000 yılları arasında artık düzenli şekilde içeriklere girmeye başlamıştır. 2000 yılı itibariyle özelleştirme içeriklerinin sayısı büyük oranda artmıştır ve konu 2010'a kadar her sayıda gündeme getirilmiştir.

Tablo 3-2: *Petrol-İş (1980-2010) Özelleştirme İçerikleri, Yıllara Göre Dağılımı*

Yıl	Adet
1980	0
1984	0
1985	0
1986	1
1987	0
1988	1
1989	1
1990	1
1991	0
1992	2
1993	0
1994	4
1995	5
1996	2
1997	1
1998	0
1999	0
2000	46
2001	14
2002	7
2003	37
2004	63
2005	87
2006	44
2007	35
2008	7
2009	3
2010	15

Özelleştirmeyi ele alan 376 içeriğin içerik türlerine göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir. Buna göre özelleştirme konusu en çok haber ve analiz türündeki içerikler aracılığıyla ele alınmıştır. Konunun 22 sayıda kapağa taşındığı görülmektedir. Karikatür türündeki içeriklerden birinin bir işçi tarafından gönderilmiş olması dikkat çekicidir. Aynı işçinin başka sayılarda da karikatür göndererek derginin içeriğine katkı

sağladığı görülmektedir. İncelenen içeriklerde işçiler tarafından gönderilen başka bir içerik bulunmamaktadır.

Tablo 3-3: Petrol-İş (1980-2010) Özelleştirme İçerikleri, Türlerine Göre Dağılımı

İçerik Türü	Adet
Haber	197
Analiz	85
Kapak	22
Arka Kapak	18
Karikatür	12
Başyazı	10
Basın Açıklaması	9
Röportaj	4
İç Kapak	4
Köşe Yazısı	3
Şiir	2
Yayın Duyurusu	2
Miting Çağrısı	1
Konuşma Metni	1
Dosya	1
Giriş Yazısı	1
Eğitim	1
Medyadan Alıntılar	1
Afiş	1
Mahkeme Kararı	1

3.2.2. Nitel İçerik Analizi

Nitel içerik analizi bölümünde *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş*'in 1980-2010 yılları arasında çıkan bütün sayıları incelenerek özelleştirme konusunu ele alış biçimlerindeki benzerlikler ve farklılıklar, dönemlere göre eğilimler ve bazı dikkat çeken noktalar ortaya konulmuştur.

3.2.2.1.1980-2000 Yılları Arası Özelleştirme Gündemi

Her iki derginin 1980-2000 yılları arasında çıkan sayılarındaki özelleştirme içerikleri konunun ele alınış biçimlerine göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu

bölümde iki derginin bu dönemdeki eğilimleri ayrı ayrı betimlenerek bu farklılıklar ortaya konmaktadır.

3.2.2.1.1. Petrol-İş

Petrol-İş'in 1980 yılında, 12 Eylül Darbesi öncesinde 5 sayısı çıkmıştır. Haziran 1980'de çıkan sayı arşivde bulunmaması sebebiyle incelenememiştir.

1980 yılına ait diğer 4 sayıda (Aralık 1979-Ocak 1980 (42-43), Şubat-Mart (44-45), Nisan-Mayıs (46-47) ve Temmuz (49)) direkt olarak özelleştirmeyi ele alan bir içerik bulunmamasına rağmen, 24 Şubat Kararları, uygulanmak istenen ekonomi politikaları ve bunların güncel siyaset ile bağı ana gündemlerdendir. Bu ekonomi-politik değerlendirmeler içerisinde devletin bütün alanları özel sermayeye teslim etmek istediğine ve bunun için özelleştirmelerin yolunu yasalar ve çeşitli uygulamalarla açmaya çalıştığına vurgu yapılmaktadır. Örneğin Demirel iktidarı tarafından Anayasada bazı değişiklikler yapılmasının gündeme getirilmesinin sebebinin ekonomi politikasında yapmak istenen değişiklikler olduğu anlatılmaktadır. 24 Ocak kararlarının da aynı sebeplerle, KİT'lerin piyasaya bırakılması, planlı ekonomiden vazgeçilmesi ve yabancı sermayeye açılması için çıkarıldığı ifade edilmektedir. Yine bu Anayasa değişikliklerinin yapılabilmesi için terör ortamı oluşturulduğu da vurgulanmaktadır (Petrol-İş, 1980b, s. 14)

Bu sayılarda devlet-tekel bütünleşmesinin nasıl gerçekleştirildiği ve devlet işletmelerinin tekелci kapitalistlerin ekonomi politikalarıyla uyumlu hale getirildiği anlatılmaktadır. KİT'lerin zarar eder hale getirildiği, iflasa sürüklendiği ve KİT'lerde çalışan işçilerin maaşlarının baskılandığı ifade edilmektedir.

Aralık 1979-Ocak 1980 sayısında bölgesel temsilci-yönetici toplantıları sonunda yapılan bir açıklamada ekonomi politikası değerlendirilirken KİT'lerin özelleştirilmesi konusuna aşağıdaki şekilde bahsedilmektedir:

“Kamu iktisadi kuruluşları bilerek iflasa sürüklenip nihai olarak tekелci sermayeye devredilmeye çalışılmaktadır.

Özellikle KİT'lerde hiçbir dönemde görülmedik boyutlara vardırılan kıyım ve

sürgünlerle, devletin ve ekonominin kilit noktaları hızla faşist mihraklarla doldurulmaktadır” (Petrol-İş, 1980a, s. 6).

Yine Aralık 1979-Ocak 1980 sayısının başyazısında ekonomik kriz yıllarında seçilen yeni iktidarın ekonomik önlem paketi gündem edilmektedir. İzlenen ekonomik krizin yükünün işçilere yükleneceği ve bu önlemleri uygulamaya geçirebilmek için işçi sınıfına baskıların arttırılacağı anlatılmaktadır. Sendikal hakları korumanın ve faşist bir rejimin yükselmesinin durdurmanın tek yolunun işçi sınıfının gücünü göstermesi olduğu vurgulanmaktadır:

“Kısacası tekelci parababalarının güdümündeki iktidar, emekçi sınıflara: “Bunalımın yükünü sizlere yüklemeye kararlıyım. Karşı çıkarsanız sizi vatan, millet, hatta devlet düşmanı ilan edeceğim ve baskının en acımasızını uygulayacağım...” demektedir. (...) Tekelci sermayenin bu azgın saldırısı karşısında elimizdeki o büyük silahı, üretim silahını kullanabileceğimizi dosta düşmana duyuralım.” (Petrol-İş, 1980a, s. 1).

Bu sayılarda kullanılan dile bakıldığında “tekelci kapitalizm”, “emperyalist tekelciler”, “sınıf ve kitle sendikacılığı” gibi kavramların kullanıldığı ve tartışıldığı görülmektedir. Bu kavramlar etrafında yapılan ideolojik ve sınıf siyasetine dair propagandanın ve ekonomik ve siyasi gelişmeler hakkında yorumların baskın olduğu bir dönemdir. IMF, Dünya Bankası ve OECD ekseninde, 12 Ocak Kararları ile ilan edilen ekonomi programının eleştirisi içeriklerin çoğunda yapılmaktadır ve bütün bunların işçi sınıfına yansımaları ve getireceği tehditler üzerinde durulmaktadır.

Bunların yanında “Latin Amerika tipi bir faşizmin” dayatılmak istendiği, bu şekilde hem iktidarın hedeflediği ekonomik programı uygulayabilme fırsatı bulacağı, hem de sınıf sendikacılığına ve işçi mücadelesine engel olunacağı, krizlerin bedelinin işçilere yükleneceği yorumu yapılmaktadır. Bu yorumla alakalı dikkat çeken bir detay ise Şili’li bir işçi lideri ile yapılan görüşmeden Latin Amerika’daki darbelere dair görüşmeye notların paylaşılmış olmasıdır.

ŞİLİ'Lİ İŞÇİ LİDERİ M. MARİNO ARENAS'IN ANLATTIKLARIYLA :

“LATİN AMERİKA MODELİ”

Geçtiğimiz günlerde Uluslararası Kamu Sendikaları Birliği Sekreteri Şili'li M. Marino Arenas yurdumuza geldi. Arenas, çeşitli sendikaların seminer ve toplantılarına katılıp ziyaretlerde bulundu. Arenas, faşist Pinochet diktatörlüğünü yaşamış bir işçi lideri. Ve Latin Amerikalı...

Türk - İş'e bağlı sendikaların yöneticileriyle de sohbet toplantıları yapan Arenas, Latin Amerika ülkelerinin sorunları ve faşizm konularında ö-

denli yükseldiğini hatırlatıyor.

Şili'li sendikacı toplum-sal bunalım ve faşizm arasındaki bağı şöyle dile getiriyor:

«Emperyalist - kapitalist sistemin içine düştüğü bunalım kaçınılmaz olarak toplum-sal çalkantılara yol açıyor. Bu durumda kapitalistlerin çıkar yolu gelişen işçi ve emekçi muhalefetine durdurmaktadır.»

Latin Amerika'daki faşist

işsizlik, açlık, baskı, hapis, iş-kence ve ölüm olmuştur. Faşizm emekçi insanlar için bar-barlığın akıl almaz şeklidir.

Kendi ülkesi için şunları belirtiyor Arenas :

«Faşizmin dehşetini, caniliğini, emekçi düşmanlığını kendi ülkem Şili'de yaşadım. Bir haftada binlerce emekçi öldürüldü. Yüzbinden fazla insan da toplama kamplarına götürüldü.»

Şubat-Mart 1980 tarihli sayının başyazısı Türk-İş'e getirdiği eleştiriler ve dönemin Başbakanını “en büyük işveren” olarak nitelemesiyle ilgi çekicidir. Yazıda Türk-İş'in hükümete işçi sınıfının bazı temel bazı taleplerinin karşılanması için süre tanıdığı ve bu sürenin sonuna gelindiği, aynı gün Türk-İş yönetim kurulunun bir sonraki eylem adımını görüşmek üzere toplandığı anlatılmaktadır. Bu yönetim kuruluna Başbakan Demirel'in de katılmış olması aşağıdaki sözlerle eleştirilmekte ve yazının devamında bu görüşmenin havayı yumuşatmak ve taleplerin karşılanmasını ertelemek için bir karşılıklı bir oyun olduğu ifade edilmektedir:

“29 Mayıs günü Türk-İş yönetim kurulu toplandı toplanmasına. Ancak o güne kadar sendikal hareketimizin görmediği bir biçimde toplandı. Çünkü, belki de dünya işçi sınıfı tarihinde ilk kez bir işçi örgütünün YÖNETİM KURULU, bir işverenin de katılmasıyla toplanıyordu. Hem de, üyelerinin büyük çoğunluğu KİT'lerde örgütlü olduğu için, TÜRK-İŞ açısından en büyük işveren sayılan Başbakanla yapıldı bu toplantı.” (Petrol-İş, 1980b, s. 6).

1980 yılında çıkan bu 4 sayıda işçilerden, işyeri temsilcilerinden gelen pek çok yazı bulunmaktadır. Hepsinde siyasi değerlendirme ve propaganda ön plandadır. ADAŞ işyeri temsilcisi Necati Hatipoğlu'nun kaleme aldığı yazıda da kapitalist sistem, ekonomik ve siyasi durum değerlendirmesi bulunmakta, bu gündemlerin içerisinde KİT'lerin durumuna da aşağıdaki şekilde değinilmektedir:

“Ekmeğimize-aşımıza açıktan göz dikilirken, binlerce işçiyi sokağa atıp Kamu Kuruluları’nın özel sektöre devredilmesinin gerçekleştirilme planları uygulanıyor. Örneğin: “THY’de dönen oyunlar ve TEKEL birimlerinde özelleştirme planı” v.b...” (Petrol-İş, 1980a, s. 37).

Bütün bunlar göze alındığında *Petrol-İş*’in 1980 yılındaki sayılarında direkt olarak özelleştirmeyi gündem alan bir içerik olmasa dahi bu konunun 24 Ocak Kararlarının hemen ardından bir sorun olarak ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Konunun sınıfsal bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılarak çıkacak yasalar, yeni ekonomi politikaları ve artan baskı ile beraber sendikalara ve işçi sınıfına olası saldırıların öngörüldüğü söylenebilir. Bunun yanında dergi içeriğine işçilerin de katkısının bulunduğu ve dergide baskın olan ekonomi-politik analizlere işçilerin yazılarında da rastlandığı görülmektedir.

12 Eylül öncesi son sayısı Temmuz 1980’de çıkan *Petrol-İş* sıkıyönetim sebebiyle yayın hayatına yaklaşık 4 yıllık bir ara vermek zorunda kalmıştır. 1984 yılında yayın yasağının kalkmasıyla dergi tekrar çıkarılmaya başlanmıştır. Sıkıyönetim sonrası çıkan ilk sayı Aralık 1984 sayısidir.

Bu sayının gündemi bu süreç boyunca işçilerin yaşadığı hak kayıpları, toplu sözleşmelerin tekrar gerektiği gibi yapılabilmesi, toplu pazarlık ve grev haklarının tekrar kazanılması gibi temel sendikal hak mücadeleleridir. Ele alınan konulardan işçi haklarına ve sendikal haklara saldırıların artarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Hak grevlerinin yasaklanması, işçi çıkarma yasağının kaldırılması, işçilerin kıdem tazminatı hakkını elinden alacak olan yasa tasarısı bu gündemlerden bazılarıdır. İşçi haklarına bu saldırılar arasında özelleştirme gündemini ele alan bir içeriğe rastlanmamaktadır ancak dönemin Petrol-İş Genel Başkanı Cevdet Selvi imzalı bir değerlendirme yazısı içerisinde 24 Ocak kararlarının yıkıcı etkisinin hala sürdüğü aşağıdaki şekilde aktarılmaktadır;

“Bugün karşılaştığımız sıkıntıların büyük bir bölümü 24 Ocak kararları diye adlandırılan ekonomik politikanın tüm olumsuzluklarına karşın ısrarla sürdürülmesinden kaynaklanmaktadır.”(Petrol-İş, 1984, s. 17).

12 Eylül sonrasında çıkan bu sayıda olduğu gibi 1984-1990 yılları arasında çıkan bütün sayılarda varolan ekonomi politikalarının 24 Ocak Kararları’nın bir sonucu ve uzantısı olduğu anlatılmaktadır. 24 Ocak Kararları ve sonrasında gelen 12 Eylül

Darbesi ile ekonomiye, işçi ücretlerine, haklarına, sendikal yasalara yapılan müdahaleler öncelikli gündemlerdir.

Bütün bunların yanında bu dönemde çıkan dergilerde Petrol-İş Sendikasının Türk-İş Konfederasyonu'na getirdiği eleştirilere de sıkça raslanmaktadır. 1983 itibariyle tekrar çalışmaya başlayabilen konfederasyonun ekonomi politikalarına tepki göstermek için iki buçuk yıl beklediği ve 24 Ocak kararlarının ardından gelen uygulamaların işçilere ne tür zararları olabileceğini doğru değerlendiremediği şu şekilde ifade edilmektedir.

“Aslında onların temeldeki yanılgısı kısıtlı demokratik haklarla uygulanan 24 Ocak politikasını birbirinden bağımsız sanmak olmuştur. Hükümete gidip daha çok demokrasi ve sendikal hak istemekle, ekonomik politikasını değiştirmesini istemek arasında hiçbir fark olmadığını görememiştir, göstermek isteyenleri de dinlememişlerdir. Böylece uzun aylar, bazan (zirve) bazan da (diyalog) denilen görüşmeleri yapmaya çalışmakla, randevu istemekle, görüşme sonucunu beklemekle geçmiştir.” (Petrol-İş, 1986, Sayı 63-64, s. 14).

1984-1986 yılları arasındaki yayınlarda kamu işçilerinin durumu özelinde KİT'lerdeki toplu sözleşme ve grev haklarının Koordinasyon Kurulu kararlarına bağlı olması ve bu şekilde baskılanması gündeme getirilmektedir. KİT'lerde çalışan işçilerin Koordinasyon Kurulu kararlarınca çok düşük zamlar aldığı, güvencesiz ve sendikasız hale getirilmeye çalışıldığı ve statülerinin değiştirilerek sözleşmeli işçi konumuna sokulmak istendikleri bahsi geçen konular arasındadır. Bunun yanında KİT ürünlerinin artan fiyatları ve yönetimlerine yapılan müdahalelere de değinilmektedir.

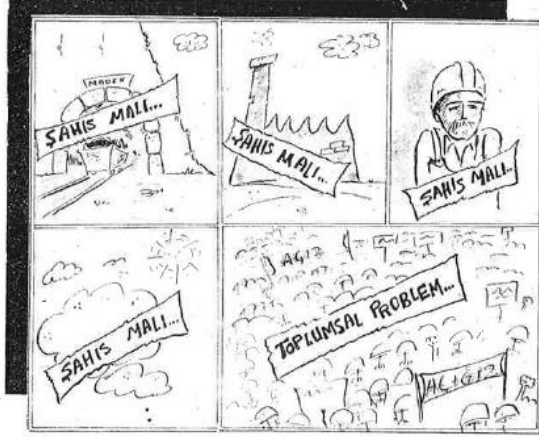
Özelleştirmenin doğrudan bir gündem olarak ele alınması ise Haziran-Temmuz-Ağustos 1986 sayısında (66. sayı) olmuştur. Bu sayıda özelleştirme konusu “KİT'ler özelleştiriliyor kimin malı kime satılıyor?” başlıklı yazı ile ilk defa işlenmiştir. Konuyla ilgili bir karikatürün de paylaşıldığı yazıda 24 Ocak kararlarının bir yoksullaştırma politikası olduğu ve bunun sendikal hakların kısıtlanması ile hayata geçirilebildiği anlatılmakta, bu sürecin demokrasi güçlerince doğru değerlendirilmesi ve işçiler ile beraber gerekli mücadelenin verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

iş yaşamından

KİT'ler özelleştiriliyor kimin malı kime satılıyor?

İktidar 24 Ocak kararları doğrultusunda KİT'leri özelleştirmek yolunda hızla ilerliyor. Özel sektörden bu girişime övgüler yağıyor. Muhalefette ise cılız, kararsız sesler. Artık yadırganmıyor özelleştirmeler. Bir anket yapılırsa, belki de birçok insan 'aman bir an evvel yapılsın, ne olacaksa olsun' diyecekler. Özelleştirmeler şu andaki ekonomik politikanın ayrılmaz bir parçası. Buna karşı çıkmak sistemin bütününe karşı çıkmakla eş anlamlı. Üstelik KİT'ler yabancı sermayeye açık olacaktı. Bu da sistemin bir parçası. Yabancı sermayeye açık olmayan neyimiz var ki. Bunu bile yeterli görmüyoruz. Aman gelsin.

Evet. KİT'lerin özelleştirilmesi doğrultusunda hızlı gelişmeler yaşıyoruz. Herkes bir yönden bakıyor

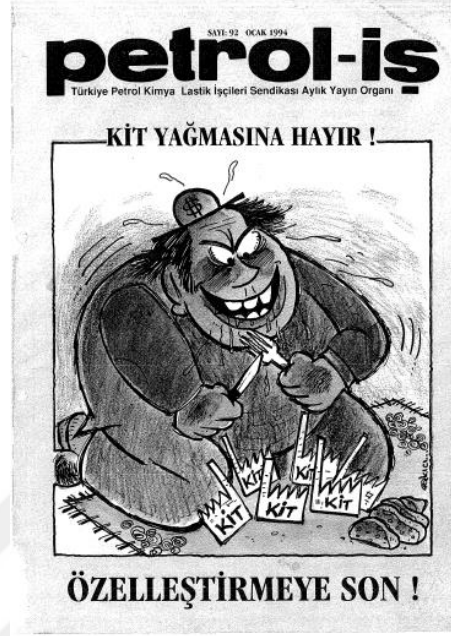
Yayınlarda bu dönemde de Petrol-İş'in Türk-İş'e karşı eleştirel tutumunun devam ettiği görülmektedir. Mayıs-Haziran 1988'de çıkan sayıda Türk-İş'in aldığı eylem kararının sevinçle karşılandığı görülmektedir. Ancak bir sonraki sayıda Türk-İş'in iktidar karşısı bir tavrı sürdürmesi ve eylem kararından dönmemesi gerektiği ifade edilmektedir. 1988 ve 1989 yıllarında "Türk-İş'te birlik" sloganıyla da sıklıkla konfederasyona dair eleştiriler tekrarlanmaktadır. Bu tutumdan Petrol-İş ve Türk-İş ve Türk-İş'e bağlı bazı sendikalar arasında bir siyasi tutum farkı olduğu ve Petrol-İş'in konfederasyonun tutumunu takipte olduğuna dair bir izlenim bulunmaktadır.

Dergide 1980'lerin sonları ve 1990'ların başında yasal konuların, Sendikalar Yasası, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda yapılan değişikliklerin ve sendikasızlaştırmaya dair politikaların yoğun şekilde gündeme alındığı görülmektedir. Bütün bunlar ele alınırken 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül darbesinin bu koşulları yaratmadaki etkilerine vurgu yapılmaktadır.

1994 yılına gelindiğinde ise özelleştirme konusu ilk defa derginin kapağına taşınmıştır. Kapakta "KİT YAĞMASINA HAYIR! ÖZELLEŞTİRMEYE SON!" sloganları ile bir karikatür görülmektedir. Karikatür'de üzerinde dolar simgesi bulunan bir şapka takmakta olan, dolayısıyla yabancı sermayeyi simgelediği düşünülecek bir

karakter görülmektedir. Aynı sayıda Petrol-İş sendikasının Yarımcı tesisinde yapılan Özelleştirme konulu panelin haberine geniş yer ayrılmıştır.

Görsel 3-3: Petrol-İş, Kapağı, Ocak 1994, Sayı 92

Bunun yanında bu sayıda Petrol-İş Genel Örgütlenme ve Eğitim Sekreteri Mansur Burgucu ile sendikal örgütlenme üzerine yapılan bir söyleşi yayınlanmıştır. Bu söyleşide Burgucu'ya özelleştirme uygulamasının sendikal örgütlülüğü ne düzeyde etkileyeceği sorulmuştur. Yanıtın bir bölümü kısım aşağıdadır:

“Özelleştirme devreye girdiği zaman sendikal örgütlülüğümüz elbette düşecektir. Şu anda Türkiye’de 1 milyon 300 bin işçi sendikalı. Bunun da 900 bini kamuda çalışmakta. Özelleştirmeye işten çıkarmalar ve sendikasızlaştırmalar yoğun olarak gündeme gelecektir.” (Petrol-İş, 1994a, s. 7-8).

Bu sayıdan sonra 2000 yılına kadar her sayıda bir veya iki adet özelleştirme içeriği bulunmaktadır. Konunun öne çıkmasında 5 Nisan 1994 Kararları’nın da etkisi olduğu görülmektedir. 24 Ocak Kararları’nın tamamlayıcısı niteliğinde olan kararlar ve hemen ardından gelen gelen uygulamalar bu yıl ve ertesi yıl çıkan sayılardaki değerlendirmelerde kendine yer bulmuştur.

Bu dönemde özelleştirme konusunun siyasi gündemlerle bağı kurularak bütüncül bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Örneğin kadın ve Kürt meseleleri hakkındaki yazılarda konuların özelleştirme ile alakasından da söz edilmektedir. Nisan

Kararlarının ardından çıkan ilk sayıda bu açıdan dikkat çekici bir yazı bulunmaktadır. Ekim 1994 sayısında emekçi kadın sayfasında “Yaşanan Süreç ve Kadın Örgütlenmesi Üzerine” başlıklı bir yazı yayınlanmış ve kadınların güncel sorunları ele alınmıştır. “Kadınların ağır yükü” alt başlığında kadın işçilerin daha düşük ücretlerle çalıştırıldığı, çocuk, yaşlı ve hasta bakımının kadın işçilere yüklenerek sosyal güvenlik harcamalarının düşürüldüğü ve kadınların işten çıkarmalardan ilk etkilenenler olduğu anlatılmaktadır. “5 Nisan’ın yeni yükleri” alt başlığıyla devam eden yazıda şu cümlelere yer verilmektedir:

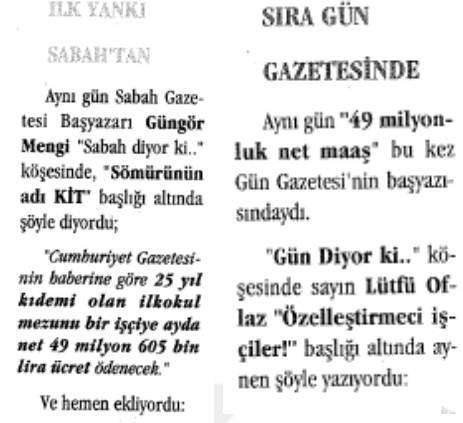
“5 Nisan paketinin açıklanmasından sonra özellikle kadınların yoğun olarak çalıştığı tekstil, gıda ve benzeri işkollarında binlerce işçi işten atılarak, işsizler kervanına katılırken, yapılacak özelleştirmeler ile yine bir o kadarı sırada beklemektedir.” (Petrol-İş, 1994b, s. 18).

Ekim 1994 sayısında ana akım medyada KİT’ler ile ilgili verilen yanlış bilgiler ve bunlara sendikanın cevaplarının bulunduğu altı sayfalık bir dosya da dikkat çekicidir. Bu yazıda ilk olarak Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir haberde Tügsaş’ta çalışan işçilerin maaşları ile ilgili yanlış bir bilgi verildiği, işçi maaşlarının varolandan çok yüksek bir seviyede yansıtıldığı anlatılmaktadır. Aynı haberde bir Tügsaş yetkilisine söz verilerek kurum içerisindeki maaş farkları sebebiyle işçi-memur arasında bir gerginlik çıktığına dair bir izlenimin yansıtıldığından bahsedilmektedir. Bu haberin ardından gazeteye düzeltme gönderilmesine rağmen ikinci bir haberin yine yanlış bilgilerle yayınlandığı, bunun yanında Sabah ve Gün gazetelerinin de bu duruma ortak olduğu yansıtılmaktadır. Bu gündemin özelleştirme propagandası amacıyla oluşturulduğu vurgulanmakta ve yanlış bilgi tekrar *Petrol-İş* aracılığıyla düzeltilmektedir (Petrol-İş, 1994b, s. 10-15).

Görsel 3-4: Petrol-İş, Ekim 1994, Sayı 97, s. 10

Görsel 3-5: Petrol-İş, Ekim 1994, Sayı 97, s. 12-13

Temmuz 1996'a gelindiğinde ise özelleştirme konusu bu sefer arka kapağa taşınmıştır.

Görsel 3-6: Petrol-İş Arka Kapağı, Temmuz 1996, Sayı 97

Bu dönemde kurum özelindeki özelleştirme içerikleri petrol sektöründeki kurumların özelleştirilmesiyle ilgili olmakla beraber Sosyal Sigortalar Kurumu

(SSK)'nın şirketleştirilmek ve piyasalaştırılmak istenmesi de bu sayılarda gündeme getirilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde Petrol-İş sendikası özelleştirmeler hakkında bazı süresiz yayınlar da yayınlamıştır. Bunlar aşağıda görülmektedir:

1. Özelleştirme Üzerine (1989)
2. Özelleştirme Kimin İçin? (1997/4)
3. Petrol Ofisi A.Ş. Gerçeği (1998)
4. Tüpraş Özelleştirilemez-Tüpraş Gerçeği (1999)
5. Türkiye Tarımında Gübre San.Önemi ve Tügsaş Gerçeği (1999)
6. Petkim Özelleştirilemez- Petkim Gerçeği (1999)
7. Petkim Özelleştirilemez- Petkim Gerçeği-Kısa Rapor (1999)
8. POAŞ Özelleştirilemez (1999) (Petrol-İş, 2022)

3.2.2.1.2. Tek Gıda-İş

Tek Gıda-İş yayın hayatına 1985 yılının Aralık ayında başlamıştır. 1986 Mayıs sayısına kadar direkt olarak özelleştirmeyi ele alan bir içerik bulunmamaktadır.

Yalnızca 1986 Nisan'ında çıkan sayıda “M. Zeki Gedik: “TEKEL İşçisinin İşiyile, Aşıyla, Kimsenin Oynamasına Müsaade Etmeyeceğiz”” başlıklı haberde özelleştirme konusuna değinilmektedir. Bu, İstanbul Belediyesinin Haliç ve Boğaziçi'ndeki TEKEL tesislerini yıkım kararı vermesi üzerine Genel Başkan Zeki Gedik'in yaptığı basın toplantısının haberidir ve genel başkanın konuşmasına yer verilmiştir. Esas olarak binaların tarihi değerine, TEKEL'in devlet hazinesine katkısına değinilen ve bu binanın yıkılması halinde binlerce işçinin işsiz kalacağından bahsedilen açıklamada özelleştirme konusunda şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Yalnız şu kadarını da söylemeden edemeyeceğiz. Hükümet'in İstanbul Belediyesine güç vermesi, acaba TEKEL İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nü tümüyle özel sektöre mi devretmek amacını gütmektedir? Bu davranış ve eylemler bizde ve kamuoyunda bu kuşkuyu uyandırmaktadır.” (Tek Gıda-İş, 1986, s. 9).

1986 Mayıs sayısında ise “*M. Zeki Gedik: “70 bin Üyemizin Çalıştığı TEKEL’in Yabancılar Peşkeş Edilmesine Müsaade Etmeyeceğiz”*” başlıklı haberle ilk defa TEKEL’in özelleştirilmesi konusu ele alınmıştır. Genel Başkan’ın basına yaptığı açıklamanın haberleştirildiği içerikte bu kurumun ülke ekonomisine katkısının ve tarihi öneminden bahsedilmekte, devri halinde yaşanacak işten çıkarmalar ön plana çıkarılmaktadır. Aynı sayıda Genel Sekreter Orhan Balta’nın da bu konuda “Türk Tütününe Son Darbe” başlıklı bir yazısına yer verilmektedir.

Bütün bu içeriklerde yazıların tonunun, kullanılan dilin ve ekonomi-politik değerlendirmenin Petrol-İş’ten oldukça farklı olduğu görülmektedir. 24 Ocak Kararları’nın ekonomi üzerindeki etkisine ise neredeyse hiç değinilmemektedir. “Türk tütününün yabancılar peşkeş çekilmesi” ana itiraz noktasıdır. Özelleştirme ifadesi kullanılmamakta, ekonomi politikası ise Özal ekonomisi olarak nitelendirilmektedir.

12 Eylül’ün etkilerine değinilen içeriklerde de Özal ekonomisi gibi ifadelerle izlenen ekonomi politikalar tanımlanmakta ancak 12 Eylül Darbesi’nden 12 Eylül Harekatı olarak bahsedilmektedir. 12 Eylül Darbesi’nin ardından işçi hakları ve sendikal haklar ile ilgili değerlendirmelerde “Hükümet-İşçi-İşveren üçlüsünün bir bütün teşkil ettiği” ve aralarında iş barışının sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu dönem Petrol-İş Dergilerinde rastlanan sınıf sendikacılığı ve sınıf mücadelesi vurgularının yerine işçi ve işverenin ayrı olmadığı, iş barışının sağlanması ile birbirlerini tamamlamaları ve milli üretime katkıda bulunmaları gerektiği ifade edilmektedir.

Bütün bu açılardan ekonomik ve siyasi gelişmelerin, nihayetinde özelleştirmelerin kapitalizm eleştirisi halinde veya birbiri ile bütünlüklü bir değerlendirme halinde sunulduğu söylenemez. Aksine Türk tütüncülüğüne zarar vereceği gerekçesiyle karşı çıkılan TEKEL’de ilk özelleştirmenin gerçekleşmesinin ardından özelleştirmelere karşı ılımlı bir tutum alınmaya başladığı görülmektedir. Buradan özelleştirmelere ilkesel veya ideolojik bir tutum ile değil, yalnızca örgüt çıkarları açısından karşı çıkıldığı yorumu yapılabilir. Bu sebeple güncel gelişmelere göre değerlendirmelerde ve bakış açısında farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Örneğin 1987 Nisan sayısında TEKEL’in özelleştirilmesi hakkında Tek Gıda-İş Genel Sekreter Vekili tarafından kaleme alınan bir köşe yazısı yayınlanmıştır. TEKEL’de ilk özelleştirmenin gerçekleşmesinin ardından kaleme alınan yazıda

sendikanın çeşitli sebeplerle TEKEL'in özelleştirilmesine karşı çıktığı, fakat geline nokta geleceği için ümitli olduğu ifade edilmektedir. İşyerinin yeni yönetiminden kreş, emzime odası, soyunma yerleri ve iş kazası tedbirlerin alınması talep edilirken, TEKEL'in yeni Genel Müdürü Süreyya Yücel Özden'in ile yapılan sohbetten şu şekilde bir bölüm aktarılmaktadır:

“Sohbet sırasında sayın Genel Müdürün yabancı sigara ithalini azaltarak sona erdireceklerini ve kendi ülkemizde bu sigaraları imal ederek piyasaya sürmek yönünde çalışmalara başladıklarını bir defa daha ifade etmesi sevincimizi arttırmış oldu. Zaten bize ters gelen, yabancı sigaraların dış ülkelerden ithali sebebiyle tüketicinin bu sigaraya meyletmesi ve bu sebeple Türk tütüncülüğünün zarar görmesi ve de mevcut sigara fabrikalarımızda mürettep düşüklüğü sonucu vardiyelerin kaldırılması, işçi tenkisatları ile kalmamızdı. Yeni düzenlemeler bu tersliği önleyici olacaktır.” (Tek Gıda-İş, 1987, s. 13).

Aynı sayıda TEKEL hisselerinin satışa çıkarılması “Hisse Senetleri Öncelikle TEKEL İşçilerine Satılacak: TEKEL Halka Açılıyor” başlığı ile ve olumlu bir görünüm ile sunulmaktadır. Haberde yine TEKEL Genel Müdürü Süreyya Yücel Özden'in sözlerine yer verilmekte, *“Güvenilir ve iyi gelir getiren hisse senetlerini kim cebinde taşımak istemez“* diyerek hisselerin öncelikle TEKEL işçilerine satılacağını ifade ettiği duyurulmaktadır (Tek Gıda-İş, 1987, s. 14).

Yine 1987 yılının Temmuz ayında, derginin başyazarı sendika genel başkanı Orhan Balta tarafından kaleme alınmıştır. “KİT'lerin Özelleştirilmesi” başlıklı yazıda sendikanın KİT'lerin özelleştirilmesine karşı olduğu, zarar eden bu kuruluşların ıslah edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu kurumların ıslah edilmesi için teknolojiye yatırım yapılması, kurumlar üzerindeki politik baskıların durdurulması önerilmektedir. Bunların dışında “gizli işsizliğin önlenmesi” önerisi işçilerin işten çıkarılması anlamına gelebileceği için dikkat çekicidir. Bu öneri şu şekilde ifade edilmektedir:

“KİT'lerde politik baskıya ilk önce son verilmesi, daha sonra da sağlam bir personel politikası ile aşırı istihdamdan kaynaklanan gizli işsizliğin önlenmesi gerekmektedir. İstihdam fazlasının zaman içerisinde yeni yatırımlar yapılarak, o tarafa kaydırılması sağlanabilir.” (Tek Gıda-İş, 1987, s. 3).

1987 ve 1988 yılları boyunca tütün ithaline başlanması gündem edilmiştir ve eleştirilmiştir. “Yabancı Sigaraya Hayır”, “Türk Tütütüne büyük darbe” gibi başlıklar altında aktarılan konuya getirilen eleştirilerin, 1988 Ekim-Kasım sayısında, aynı sayıda tütün ithaline dair bu eleştirilere devam edilmesine rağmen, tekrar TEKEK Genel Müdürü ile yapılan görüşme hakkında yapılan bir haberin kullanılması ile ılımlı hale sokulduğu görülmektedir. “TEKEK Genel Müdürü Süreyya Yücel Özden Tütün İthalinin Gerekçesini Açıkladı” başlıklı haberde, Özden’in ABD tütünü ile Türk tütününün karıştırılmasıyla TEKEK 2000 isimli bir sigaranın üretiminin planlandığını ve bu şekilde “*Türk teknisyenleri ve Türk işçileri ile ithal sigarayı vurmaya hazırlandıkları*” sözleri aktarılmaktadır (Tek Gıda-İş, 1988, s. 6).

1990 yılına gelindiğinde derginin Ocak sayısında özelleştirme konusunun yine başyazıya taşındığı görülmektedir. Genel Başkan Orhan Balta’nın “Özelleştirmede Son Gelişmeler” başlıklı yazısında TEKEK’deki gelişmelere ve diğer sektörlerdeki özelleştirmelere değinilmekte ve sendikanın özelleştirmelere karşı olduğu ifade edilmektedir. Ancak getirilen eleştirilerden karşı çıkılan nokta yine temel olarak bu kurumun yabancı sermayeye teslim edilmesi, yabancı sermayenin kurumların ve ulusal ekonominin gelişmesi için bir çaba göstermeyeceğinin düşünülmesidir.

Aynı sayıda 24 Ocak Kararları da gündem edilmekte, kararların ekonomiyi düzeltmek adına çıkarıldığı ancak beklenenin gerçekleşmediği, durumun daha kötüye gittiği ifade edilmektedir. “24 Ocak Kararları” başlıklı, imzasız olarak yayınlanan kısa metinde şu cümlelere yer verilmektedir:

“Ancak, uygulamada geline yer, hiç beklenildiği gibi olmamıştır. (...) genel ekonomik durum, kararların alındığı ortamdan da olumsuzdur. İhracata yönelik bir sanayileşme strateji modelinin temellerini atan 24 Ocak Kararları, kabul edilmek gerekir ki, bu yolda belirli bir mesafe almıştır. Ancak, ne uğruna, neler gözden çıkarılarak, bunlar oldukça tartışmalıdır.” (Tek Gıda-İş, 1990, s. 21).

Bu yorumun Petrol-İş’in Türk-İş için “tepki vermek için olacakları beklediği” yönünde getirdiği eleştiri ile örtüştüğü düşünülebilir. Bunun yanında bu yazıda 24 Ocak Kararlarının gerektiği gibi uygulanmadığı da ifade edilmektedir. Aynı sayıda medyadan ve siyasilerin konu hakkındaki yorumlarının derlendiği, bunlarda 24 Ocak Kararları hakkında olumlu, olumsuz ve “gerektiği gibi uygulanmadığı” yönündeki bütün görüşlerin yorum yapılmadan bir arada sunulduğu görülmektedir. Bütün bunlar

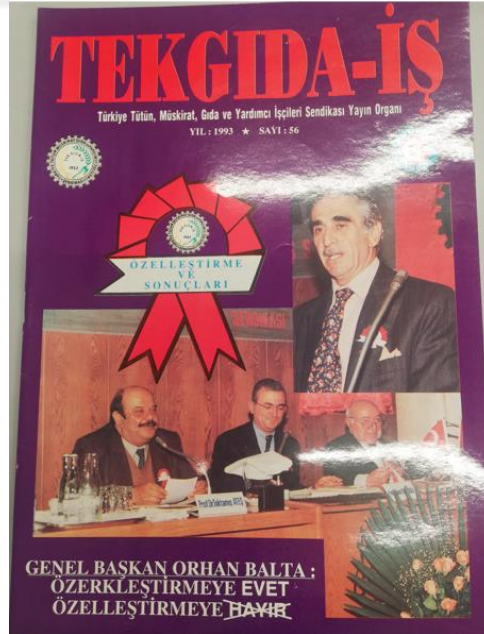
sendikanın ekonomi politikasına değerlendirmesinin sisteme dair bir eleştiri içermekten ziyade gündelik siyaset üzerinden yapıldığını ve dolayısıyla ikircikli bir tutum alındığını göstermektedir.

Bu ikircikli tutumun 90’lı yılların ilk yılları boyunca devam ettiği, konu ile ilgili içeriklerde KİT’lerin özelleştirilmesine karşı olunduğu vurgulanmasına rağmen yöntem veya satışın yapılacağı kurum gibi ayrıntılar üzerinden ve bütüne dair bir eleştiri getirilmeksizin değerlendirildiği görülmektedir.

Örneğin 1993 yılında çıkan 53. sayıda Genel Başkan Orhan Balta başkanlığında özelleştirmelerin yerine bu kurumların ıslah edilmesinin gerektiğini vurgulamakta, ancak bu gerçekleştirilemez ise özelleştirmelerin düşünebileceğini ifade etmektedir.

Aynı yıl bir başka sayıda ise özelleştirme konusu “Özerkleşmeye Hayır, Özelleştirmeye Hayır” sloganı ile ilk defa kapağa taşınmıştır. Bu sayıda yine başkanlığında Genel Başkanın özelleştirmeleri eleştiren bir yazısına rastlanmaktadır. Bunun yanında TEKEL İşçilerinin özelleştirme karşıtı eylemine küçük bir sütun halinde yer verilmiştir.

Görsel 3-7: Tek Gıda-İş, 1993, sayı 56, Kapak

90’lı yılların ikinci yarısında özelleştirme konusunun göreceli olarak daha fazla gündeme gelmeye başladığı görülmektedir. Konunun ele alındığı sayılar daha çok

TEKEL işçilerinin yaptığı eylemlerin yoğunlaştığı ve özelleştirme mitinginin yapıldığı dönemlere denk gelmektedir.

Bu yıllarda dikkat çeken başka bir nokta ise yayınlarda DİSK'e karşı sert eleştirilerin bulunmasıdır. 1993 yılının Ocak ayında çıkan sayıda Yörünge Dergisi ve Hürriyet Ege gazetelerinden alıntılar yapılmakta ve DİSK'e bağlı Gıda-İş sendikasının işçileri hayali fabrikalarda işe alınmış gibi göstererek üye sayısını arttırdığı ve bu şekilde bir fabrikada toplu sözleşme yapma hakkına sahip olabilmek için gerekli yüzde on barajını aşmaya çalıştığı ifade edilmektedir. Konu Yörünge Dergisi'ndeki "DİSK Hortluyor" başlıklı ve Hürriyet Ege gazetesinde "Sendikacının 'baraj' Oyunu" başlıklı haberlerin aynen yayınlanmasıyla, 8 sayfalık bir dosya halinde ele alınmakta ve sonunda Tek Gıda-İş'in hazırladığı konuya dair bir poster bulunmaktadır.

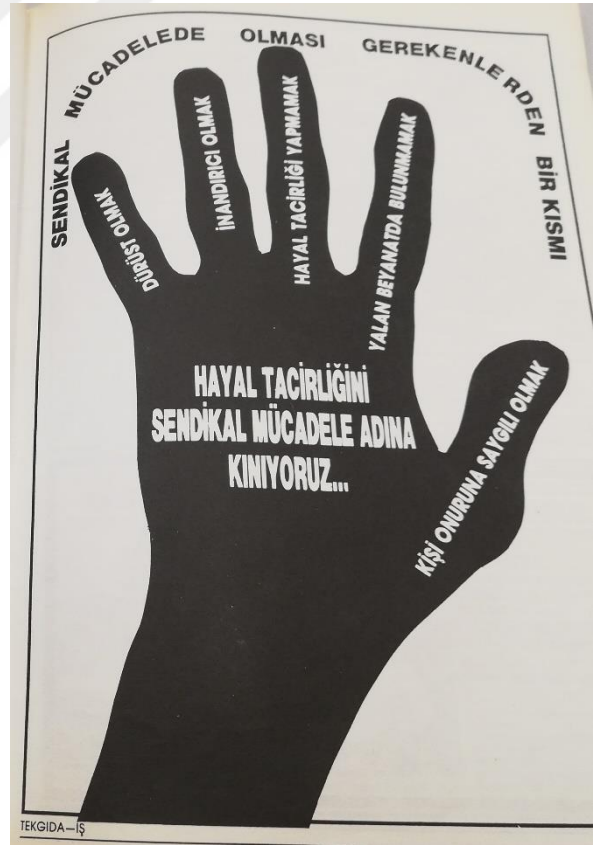
Görsel 3-9: Tek Gıda-İş, 1993, s. 34

Görsel 3-10: Tek Gıda-İş, 1993, s. 35

Görsel 3-8: Tek Gıda-İş, 1993, s. 39

3.2.2.2.Özelleştirmenin Ana Gündem Haline Gelmesi (2000-2010)

Özelleştirme uygulamalarının hızlı bir şekilde başladığı 2000 yılı her iki yayın için de özelleştirme konusunun ana gündem haline geldiği yıl olmuştur. Ancak yine iki yayın arasında konuyu ele alış ve gündem etme biçimlerinde farklılıklar bulunmaktadır.

3.2.2.2.1. Petrol-İş

2000 yılına gelindiğinde *Petrol-İş*’te özelleştirme içeriklerinin sayısının bir anda çok hızlı şekilde arttığı görülmektedir. 90’lı yıllar boyunca her sayıda en fazla bir veya iki içeriğe rastlanırken, 2000 yılında her sayıdaki özelleştirme içeriklerinin sayısı aşağıdaki şekilde değişmiştir.

Görsel 3-11: Petrol-İş’te 2000 Yılı Özelleştirme İçerikleri

Ay	İçerik Sayısı
Mart	9
Mayıs	8
Haziran	2
Ağustos	9
Ekim	7
Ocak	5
Aralık	6
Toplam	46

2000-2010 yılları arasında çıkan 49 sayının yalnızca 4 tanesinde özelleştirmeyi konu alan içeriğe rastlanmamaktadır. Geri kalan bütün sayılarda özelleştirme konusu büyük yer kaplamaktadır. Bu 49 sayının 21’inde özelleştirme kapağa taşınmıştır. Dolayısıyla bu dönemde özelleştirme derginin ana gündemlerinden biri olmuştur.

Görsel 3-12: Petrol-İş Dergi Kapakları, Ocak 2000-Mart 2000

2000 yılında özelleştirme gündeminin bu şekilde öne çıkmasının sebebi devletin özelleştirmelerle, özellikle de Petrol Ofisi'nin özelleştirilme süreci ile ilgili attığı adımlar ve bunlara karşı Petrol-İş sendikasının 17 Kasım 1999'da başlattığı "Özelleştirmeye Hayır" kampanyasıdır. POAŞ'ın ilk özelleştirme ihalesi 1998'de yapılmış, şirketin hisselerinin %51'i için anlaşma gerçekleşmiş ancak satış işleminin yapılmamış olması sebebiyle ihale iptal edilmiştir. Kampanyanın başlatıldığı 17 Kasım 1999 aynı zamanda bu hisselerin tekrar satışa çıkarılması planlanan tarihtir ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca satışın 2000 yılı haziranında tamamlanması beklenmektedir. Derginin 2000 yılının ilk sayılarında POAŞ'ın özelleştirilmesi ana gündemken daha sonraki sayılarda TÜPRAŞ, PETKİM, TÜGSAŞ ve İGSAŞ kurumlarının özelleştirme süreçleri de öne çıkmaya başlamaktadır.

Petrol-İş'in 1999'da başlattığı özelleştirme karşıtı kampanyaları gündeme göre farklı isimler alarak 2000'lerin ortasına kadar sürmüştür. Örneğin 2003 Şubat'ında "Bir Özelleştirme Harekatı: Irak" kampanyası duyurulmuş, dergilerde konu Irak Savaşı ile beraber ele alınmaya başlanmıştır.

2003-2005 yılları bu kampanyaların ve özelleştirme süreçlerinin devam ettiği yıllardır. Derginin de 2000-2010 yılları arasındaki sayılarında özelleştirmeye en çok yer verilen dönemdir. Bu dönemde bazı sayıların neredeyse tamamı özelleştirme konusuna ayrılmıştır.

1990'lı yıllarda konunun ele alınışında iş güvencesinin yok edilmesi, sendikasılaştırma, özelleştirmelerin sonucunda yaşanacak işten atılma ve hak kayıplarına odaklanılırken, 2000'li yıllarda ulusal kaynaklar, ulusal çıkarlar ve ulusal güvenlik temalarının öne çıktığı görülmektedir. Ulusal güvenlik konusunda "Ataş Rafinerisi Olayı" sıklıkla bir örnek olarak gösterilmektedir. 1974'te Kıbrıs harekati esnasında yabancı şirketlerin işlettiği Ataş Rafinerisinden gemilere yakıt alınamadığı, bu sebeple POAŞ gibi kurumların yabancı şirketlere teslim edilmesinin ulusal güvenliği tehdit edeceği ifade edilmektedir. Örneğin POAŞ Haramidere Baş Temsilcisi Tahir Yönelmi'nin kaleme aldığı "Yaşamak mı? Evet..." başlıklı köşe yazısında aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

"1974 yılı Kıbrıs Barış Harekatındaki çıkartmalarda üç günlük askeri gecikme nedeninin Ataş Rafinerisi'nin bakım onarımına alındığı gerekçesi ile yakıt

verilmediğine dayandığı herkesçe bilinmektedir. Bu 3 günlük gecikmenin Kıbrıs'taki insanlarımıza çıkan faturasını düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu açıklamaya muhtaç bir gecikmedir. Bu üç gün içerisinde kaç insanımız yaşamını yitirmiştir?” (Yönemli, 2000, s. 21).

Yine benzer bir temanın öne çıkarıldığı TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine dair hazırlanan bir kapak aşağıda görülmektedir.

Görsel 3-14: Petrol-İş, Nisan 2004, Arka Kapak

Bu dönemde yine SSK'nın piyasalaştırılmasının ve ilerleyen dönemde TEKEL, Seka, Telekom gibi kurumların özelleştirilmesinin de ele alındığı, bu kurumlar için yapılan dayanışma eylemlerinin haberlerine yer verildiği görülmektedir.

İşçilerin özelleştirme özelinde düşünüldüğünde, küçük oranda da olsa içeriklere katkıda bulunduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda olduğu gibi işçilerin güncel ekonomi-politik değerlendirmeler yaptığı yazılara bu dönemde daha önce bahsi geçen “Yaşamak mı? Evet...” başlıklı yazı dışında rastlanmamaktadır. Ancak PETKİM İşyeri Baş Temsilcisi Haydar Durgeç isimli işçinin iki ayrı sayıda özelleştirmeyi konu edinen iki şiiri bulunmaktadır. Celal Tekin isimli işçinin ise konuyla ilgili bir karikatürü yayınlanmıştır.

Bu dönemde Petrol-İş'in özelleştirme gündemine ve özelleştirilmek istenen kurumlara dair bastığı süresiz yayınların ise bir kısmı aşağıda görülmektedir:

1. Özelleştirme Sürecinde Poaş ve Tüpraş Dosyaları (2000)
2. Tüpraş'ın Özelleştirmesine Hayır! (2000)
3. Gübre Sektöründe ve Tarımda Özelleştirmeye Hayır (2000)
4. Türkiye'nin Petrolü Bor (2001)
5. Petrol Ürünleri Dağıtım Sektörü ve Poaş (2001)
6. Bir Özelleştirme Modeli: Halka Arz Yöntemi ve Tüpraş (2001)
7. Petrokimya Sanayii ve Petkim (2002)
8. İlaç Sanayii SSK İlaç Fabrikası ve SSK İlaç Tüketimi (2002)
9. Özelleştirmenin 2. Yılında Poaş (2002)
10. Rafinaj Sektörü ve Tüpraş (2003)
11. Gübre Sanayii ve Tügsaş (2003)
12. IMF Tahribatı / Mustafa Sönmez (2004)
13. TÜPRAŞ Gerçeği (2004)
14. Ülkemizin En Büyük Sanayi Kuruluşu TÜPRAŞ (2005)
15. Sanayinin İtici Gücü Petkim (2007)
16. Türkiye'de Petrol Faaliyetleri ve TPAO (2007) (Petrol-İş, 2022).

3.2.2.2.2. Tek Gıda-İş

Petrol-İş'te olduğu gibi *Tek Gıda-İş* 'te de özelleştirme gündemi 2000 yılından itibaren çıkan sayılarda çok büyük artış göstermiştir. Bunda temel sebep TEKEL'in ÖİB tarafından özelleştirme kapsamına alınması ve ardından TEKEL'in özelleştirilmesini kolaylaştıracak olan Tütün Yasası'nın onaylanması ve bu kararların ardından özelleştirme mücadelelerinin yükselmesidir. Özellikle 2001 ve 2002 yıllarındaki sayılarda Tütün Yasası'na karşı bir tavır bulunmakta ve yasa sıklıkla gündeme alınmaktadır.

Bu yıllar boyunca özelleştirme içeriklerinin sayısı ve yoğunlaştığı sayılar aşağıdaki tabloda görülebilir.

Görsel 0-2: Tek Gıda-İş'te 2000-2010 Yıllarında Özelleştirme İçeriklerinin Sayısı

Yıl	Ay	İçerik Sayısı
2000	Ocak	0
2000	Haziran	4
2001	Nisan	11
2001	Temmuz	5
2001	Ekim	4
2002	Şubat	3
2002	Haziran	2
2002	Ekim	0
2003	Ocak	3
2003	Ağustos	13
2003	Ekim	0
2004	Ocak	12
2004	Ekim	8
2005	Haziran	12
2005	Aralık	2
2006	Nisan	2
2006	Kasım	0
2007	Temmuz	0
2008	Nisan	14
2009	Haziran	3

TEKEL işçilerinin eylemlerine ve sonrasında Türk-İş çağrısıyla yapılan özelleştirme mitingine sahne olan 2001 ve 2003-2004 yıllarında özelleştirme içeriklerinde ciddi bir artış görülmektedir. Bu eylemlerin ardından çıkan Ağustos 2003 ve Ocak 2004 sayılarının neredeyse tamamı doğrudan özelleştirme içeriğine veya özelleştirme ile bağı bulunan konulara ayrılmıştır. Bu iki sayıda gündemin tekrar kapağa taşındığı da görülmektedir.

Görsel 0-4: Tek Gıda-İş, Ağustos 2003, sayı 90, Kapak

Görsel 0-3: Tek Gıda-İş, Ocak 2004, sayı 92, Kapak

Ağustos 2003 sayısında kapakta görülen “TEKEL Vatandır, Vatan Satılamaz” ifadesi bu dönem Tek Gıda-İş’in TEKELin özelleştirilmesi üzerine değerlendirmesinin ana eksenini oluşturmaktadır. Genel olarak 2000 sonrasında TEKEL’in özelleştirilmesine karşı yapılan sendika tarafından yapılan muhalefetin ana eksenini bunun ulusal çıkarlara, ulusal bütünlüğe ve milliyetçi duygulara aykırı olduğuna dair vurgular oluşturmaktadır. Bunların yanında ikinci planda olmak üzere işçi sınıfının haklarına ve geleceğine dair değerlendirmeler bulunmaktadır. 2000 Ocak ayı sayısında yayınlanan Genel Başkanın konuşma metninde de bu minvalde yorumlar bulunmaktadır:

"Çok uluslu şirketlerin ülke sigara ve tütün pazarını ele geçirme kavgasının safhatını raporlarımızla anlattık, her toplantıda anlattık. Bunlara dur demenin ulusal çıkar ve milliyetçilik duyguları gereği olduğunu anlattık. (...) Biz bu ülkeyi sokakta bulmadık. Ulusal bağımsızlığımızın temel stratejik alanlarını denetimsiz, sorgusuz teslim etmek niyetinde değiliz." (Tek Gıda-İş, 2000, s. 3).

2000’lerin sonunda ise Çaykur’da özelleştirme hazırlıklarının yapılmasıya bu konu da içeriklere girmeye başlamıştır. Derginin son sayısı Haziran 2009’da, TEKEL işçilerinin Ankara’daki büyük direnişinin başlamasından aylar önce çıkmıştır. Dergide bu kararın neden alındığına veya yayınlara devam edilmeyeceğine dair bir ibare bulunmamaktadır.

Bunların yanında Tek Gıda-İş sendikası tarafından 2002 yılında “TEKEL’in Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Genel İlkeler”, 2003 yılında “Rakamlar Yalan söylemez: TEKEL Gerçeği”, “TEKEL Gerçeği” ve “TEKEL Özelleştirilmemeli” isimli kitapçıklar ve daha sonra basında TEKEL hakkında çıkan karikatürlerin ve haberlerin derlendiği iki ayrı kitap çıkarılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bulguları incelendiğinde iki ayrı sendikanın süreli yayını *Petrol-İş* ve *Tek Gıda-İş*'te kamu sendikacılığı ve işçi sınıfı mücadelesi açısından 1980 sonrasında en önemli gündemlerden biri olan özelleştirmenin farklı şekillerde ele alındığı ve bu farkların aynı derginin farklı dönemleri arasında da görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Özelleştirme gündeminin her iki yayında da direkt olarak ilk kez ele aldığı tarih 1986'dır. 24 Ocak 1980 kararları ile oluşturulmaya çalışılan ekonomi politikasının bir uzantısı olarak gündeme gelen konunun yayınlarda ele alınış biçiminde ise farklılıklar bulunmaktadır.

Öncelikle *Petrol-İş*'te 1986'ya kadar direkt olarak özelleştirme konusuna odaklanılan bir içerik olmamasına rağmen, 24 Ocak Kararları ve yeni ekonomi politikaları detaylı şekilde ele alınmakta ve gündem edilmektedir. Bu kararların ve ekonomi politikasının işçi sınıfına yıkıcı etkileri olacağı anlatılmaktadır.

Tek Gıda-İş'te ise bu dönemde 24 Ocak Kararlarına ve dönemin ekonomi politikalarına dair bir değerlendirmeye rastlanmamaktadır. Bu sebeple iki yayın arasından *Petrol-İş*'te 24 Ocak Kararları'nın hemen ardından, konuyla ilgili derinlemesine bir ekonomi-politik tartışma yürütülmeye çalışıldığı, kapitalizm eleştirisi yapıldığı ve özelleştirmelerin habercisi politikaların içeriklerin çoğuna yansıtıldığı görülmektedir.

Bu farklılıklar *Petrol-İş* Sendikası ve *Tek Gıda-İş* Sendikası'nın siyasi tutumlarının değişik olmasının bir yansımasıdır. Zira aynı farklılıklar içeriklerde kullanılan dilde de görülmektedir.

Petrol-İş'te (1985-2000) bu sayılarda kullanılan dile bakıldığında “tekelci kapitalizm”, “emperyalist tekelciler”, “sınıf ve kitle sendikacılığı” gibi kavramlar kullanıldığı ve yapılan eleştirilerin de bu minvalde olduğu görülmektedir.

Özelleştirmeye itiraz noktaları temelde kapitalizmin işçi sınıfına dayattığı koşullar ve özelleştirmelerin sendikasılaştırma, işten atılma gibi sonuçlarıdır.

Tek Gıda-İş'te ise konunun daha çok ulusal bağımsızlık ve ulusal çıkarlar açısından gündeme alındığı görülmektedir. İtirazın temel noktası “Türk tütününün yabancılara peşkeş çekilmesi”dir.

Bir sonraki dönemde (1990-2000) özelleştirme konusu her iki yayının da gündemine aralıklarla ve az sayıda içerikle dahi olsa girmeye başlamıştır. Ancak her esas olarak özelleştirmelerin gerçekleşmeye başladığı 2000 yıllarında özelleştirme konusunun yoğun olarak gündeme alındığı görülmektedir. Bu dönemde yine Petrol-İş'in daha bütünlüklü bir şekilde ve ekonomi-politik açılardan yaklaşılarak konuyu ele ele aldığı anlaşılmaktadır. Farklı kurumlar, farklı sektörler için gündeme gelen özelleştirmeleri gündeme taşıması, bu konuda tepki ve dayanışma daveti yapması, kadın veya savaş gibi gündemlerin de özelleştirmeyle bağını kurması bu bakışın bir sonucudur. Yapılan kampanyalar ve basılan eğitim kitapçıkları ile de konunun gündem edilmesine çalışılmıştır.

2000 sonrası dönemde ise *Petrol-İş*'te konunun incelenmesinde kullanılan dilde bir miktar değişim görülmektedir. Kapitalizm karşıtı ifadeler devam etmekle beraber “ulusal güvenlik”, “ulusal kaynaklar” gibi kavramlar daha ön plana çıkarılmıştır. *Tek Gıda-İş*'in 2000 sonrası sayılarında da özelleştirme konusunda “ulusal bağımsızlık” temasının öne çıktığı, “TEKEL Vatandır” gibi ifadelerin kullandılığı görülmektedir.

Petrol-İş'te konunun ekonomi-politik açıdan ele alındığı, ideolojik değerlendirmelerin bulunduğu ve propaganda mahiyeti yüksek içerikler daha fazladır. Konuyla ilgili eğitim yazıları bulunmaktadır. 2000 sonrası dönemde azalmakla beraber, işçilerin içeriğe katkı sağladığı görülmektedir.

Bunların yanında *Petrol-İş* Petrol-İş Sendikası'nın yaptığı özelleştirme karşıtı kampanyaların yaygınlaştırılmasında da bir araç olmuştur. ABD'de çıkarılan ilk sendikal yayınlarda dahi görülen, işçi sınıfı gündeminin kampanyalar halinde gündem edilmesi görevi, bu dönemde *Petrol-İş* 'e de yüklenmiştir.

İki yayın arasından *Tek Gıda-İş*'te özelleştirme konusunun ele alınışında gösterdiği ikircikli tavır da dikkate değerdir. Özelleştirmelere karşı olunduğu ilan edilse dahi özelleştirilmek istenen kurumların yöneticilerinin söylemlerine olumlu yorumlarla yer verilmesi, kimi yazılarda özelleştirmelerin çok zorunda kalınırsa

yapılabileceği veya yönteminin doğru olmadığının ifade edilmesi, bu ikircikli tavrın bir göstergesidir. Bu da yine sendikanın siyasi tutumu ile paraleldir. Özelleştirmelere ilkesel veya ideolojik değerlendirmelerin sonucunda değil, gündelik tepkilerle veya örgüt çıkarları doğrultusunda tepki verildiğini göstermektedir. *Petrol-İş*'te ise konunun daha tutarlı ve bütünlüklü bir şekilde, belirli bir ideolojik perspektifin ifadesi olarak ele alındığı görülmektedir.

Bu veriler bu çalışmanın sendikaların siyasi tutumlarının işçi sınıfına dair gündemleri ele alış biçimlerinde, yayınlarda kullanılan dilde, içeriklerde ve yayınlara yüklenen işlevlerde farklılıklar yarattığı varsayımıyla paralel niteliktedir. Aynı zamanda tezin bir diğer varsayımı olan yayınların kullanım amaçlarının, işlevlerinin ve içeriklerin her dönemin özgün koşullarına göre değişeceği görüşünün doğruluğuna işaret etmektedir.

Bu noktada işçi sınıfı mücadelesinin içeriklere olan etkisi ise TEKEK örneğinde görünürdür. *Tek Gıda-İş*'in özelleştirmeyi en çok gündeme aldığı sayılar TEKEK için büyük eylemlerin yapıldığı sayılardır. Eylemlerin olduğu veya özelleştirmelerin gerçekleştiği dönemlerde yayınlardaki özelleştirme içeriklerinin arttığı, ancak bunların dışındaki dönemlerde daha az gündemde tutulduğu konunun teorik veya ekonomi-politik açılardan tartışmasının daha zayıf olduğu görülmektedir. Bunun yanında 2000'li yıllarda yayınlardaki sektörel analizlerin arttığı, siyasi veya propaganda amaçları ile hazırlanan içeriklerin azaldığı görülmektedir. Bu görünümü bozan TEKEK işçilerinin eylemleridir. Bu eylemlerin haberleri ve görselleri ilgili sayılarda derginin içeriğini dönüştürmektedir.

Bunun yanında *Tek Gıda-İş*'in son sayısı Haziran 2009'da, hemen TEKEK direnişi öncesinde çıkmıştır. Bu sebeple TEKEK direnişi esnasında yayının nasıl bir araç olarak kullanıldığına dair bir yorum yapılamamaktadır ve derginin neden böyle bir dönemde yayın hayatını sonlandırdığı bir soru işareti olarak durmaktadır.

Son olarak sendika yayınlarının sendikaların diğer sendikalarla ilişkilerini ve dönemin sendikacılık tartışmalarını okumak açısından kaynak oluşturduğu ve bunların yayınların kullanım amaçlarına etki edeceği ileri sürülmüştür. İncelenen yayınlarda ise yine bunun izlerine rastlanmıştır.

Yayınlardan *Petrol-İş*'in Türk-İş'e karşı muhalif bir tutumu yansıttığı ve yayın üzerinden sıklıkla konfederasyona eleştiriler getirildiği izlenmektedir. 24 Ocak

Kararları konusunda da konfederasyonun hızlıca tepki vermediği ve konuyu derinlemesine değerlendirmedeği bu dönemin eleştirileri arasındadır. Tek Gıda-İş yayınlarında böyle bir tutuma rastlanmamaktadır. Ancak 93 yılında çıkan bir sayıda DİSK'e karşı bir propagandanın bulunduğu görülmektedir. Bunlar hem sendikaların siyasi tutumlarına hem de bu dönemde sendikalar arasındaki ilişkinin durumuna dair kayıtlardır ve literatürde sendika yayınlarının sendikacılık alanının ve sendikal mücadelenin hafıza kaydını tutan araçlar olduğu ifadesiyle paraleldir.

İşçi sınıfı mücadelesi tarihinde işçiler her daim kendi gündemlerini aktarmaya, kendilerini görünür kılmaya ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple işçiler kendi yayınlarını çıkarma gereksiniminde olmuştur. Önce işçi gazeteleri, sonra siyasi ve yarı sendikal yayınlar ve sendikal yayınlar olarak önümüze çıkan bu yayınların her dönemde kullanım amaçları ve işlevleri değişmektedir ancak işçi sınıfının hafızasına katkı koyma niteliği sabit kalmaktadır. Değişen ihtiyaçları, koşulları, siyaset ve sendikacılık anlayışlarını ve sendika yayıncılığının burada nasıl bir konumda durduğunu anlamak, mücadeleyi anlamak açısından da önemlidir. Bu çalışma bu anlama gayesinin bir parçası olarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akar, R. (2000). *Aşkale yolcuları varlık vergisi ve çalışma kampları* (2. basım). İstanbul: Belge Yayınları.
- Akkaya, Y. (2010). *Cumhuriyet'in hamalları: İşçiler*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Aktan, C. (1992). *Türkiye'de özelleştirme uygulamaları*. İstanbul: TÜSİAD.
- Ay, Y. D. D. İ. (2012). II. Dünya Savaşı ulusal planlama faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın karşılaştırmalı analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1) , s. 147-172.
Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/862/9599>
- Aybar, M. (1988). *Türkiye İşçi Partisi tarihi 1*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Aydoğanoglu, E. (2010). *İşçi sınıfı tarihi kısa bir özet*. İstanbul: Tarem Yayınları.
- Bal, Oğuz. (2013). “Özelleştirmenin Teorik Temelleri ve Türkiye’deki Sonuçları”, International Conference on Eurasian Economies, 355-364.
- Başkaya, F. (1986). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye ekonomisinde iki bunalım dönemi*. Ankara: Birlik Yayıncılık.
- Baydar, O. (1969). *Türkiye'de işçi sınıfının doğuşu ve yapısı*. Habora Kitabevi Yayınları.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları (1950-1957). *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), 545-567.
- Bekken, J. (1988). No weapon so powerful: Working-class newspapers in the United States. *Journal of Communication Inquiry*, 12(2), 104-119.

Bel, G. (2011). The first privatisation: selling SOEs and privatising public monopolies in Fascist Italy (1922–1925). *Cambridge journal of economics*, 35(5), 937-956. <https://doi.org/10.1093/cje/beq051>

Benlisoy, F. (2015). O Ergatis Gazetesi ve Türkiye Sosyalist Merkezi 1909-1910. Çetinkaya, Y.D. ve Alkan, M.Ö. (Ed), *Tanzimat'tan günümüze Türkiye işçi sınıfı tarihi 1839-2014 Yeni yaklaşımlar yeni alanlar yeni sorunlar içinde* (s. 174-205). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi, 1908-1985* (9. basım). İmge Kitabevi.

Boratav, K. (2006). *Türkiye'de devletçilik* (2. basım). Ankara: İmge Kitabevi.

Celep, B. (2013). *Hürbilek Gazetesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Coşar, N. (2005). Demokrat Parti dönemi maliye politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(01), 29-58. DOI: 10.1501/SBFder_0000001415

Çelik, A. (2022). *DİSK tarihi: Kuruluş, direniş, varoluş (1967-1975)* (2. basım). İstanbul: DİSK Yayınları.

Çelik, A. (2015). *Vesayetden siyasete Türkiye'de sendikacılık (1946-1967)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dede, K. (2007). Demokrasi, sendikacılık ve basının kesişimi: Sendika Gazetesi. *Sivil Toplum: Düşünce & Araştırma Dergisi*, 5(19).

DİSK Gazetesi. (1970, Ağustos 20). Gerçek ilk işçi konfederasyonu. DİSK, (1), 1.

DİSK Gazetesi. (1970, Ekim 1). İşçiler devrimciler. DİSK, (3), 3.

DİSK Gazetesi. (1970, Ekim 1). DİSK'in çağrısı. DİSK, (3), 3.

Ekzen, N. (2006). AKP iktisat politikaları: 2002-2006. *Mülkiye Dergisi*, 30(252), 85-99. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/252/1079>

Ertan, M. (2018). Toprak mahsulleri vergisinin esasları ve sonuçları: Toprak mahsulleri vergisi II. Aşar mıydı?. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 239-256.

Eşkinat, R., & Gerek, S. (1993). Türkiye'de özelleştirme. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 79-85. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/anadoluibfd/issue/48494/614636>

Gözler, K., & Kaplan, G. (2011). *İdare hukukuna giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Güzel, M. (1996). *Türkiye'de işçi hareketi 1908-1984*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Harman, C. (1984). The revolutionary press. *International Socialism*, 2(24), 3-44.

Haydaroğlu, C., & Erdoğan, H. (2016). Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısındaki dönüşümünde sendika-siyaset ilişkisi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 38-46.

Hepbir, Z. (1958, Haziran 16). 15 Günde bir Petrol-İş'in gayeleri. *Petrol-İş*, (1), 3.

İleri, Ü. (2014). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e işçi örgütlenmelerini hazırlayan etmenler. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(7), 32-59. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/hakisderg/issue/7581/99519>

Kahraman, S., & Şişmanoğlu, G. (2019). Atatürk dönemi iktisadi devletçi sanayileşme politikaları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 627-656.

Karagöz, H. (2009). *Dünya ve Türkiye 'de özelleştirme uygulamaları*. Konya: Konya Ticaret Odası.

Karahanoğulları, Y. (2019). Türkiye'de neoliberalizmin kuruluş süreci: 1980-1994. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(2), 429-464. DOI:10.33630/ausbf.545324

Karakoç, İrfan, (1999). Osmanlı basınında öncü bir sosyalist dergi: *İştirak*. *Müteferrika*, (15), 97-111.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi* (3. basım). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2001). *Türkiye ekonomisi* (12. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Koç, Y. (1992). *Türkiye İşçi sınıfı tarihinden yapraklar*. İstanbul: Ataol Yayıncılık.

Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de işçi sendikacılığı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Mahiroğulları, A. (2015). Osmanlı döneminde kurulan iki işçi cemiyeti (Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti, İzmir Elbise Amelesi Cemiyeti). *Çalışma ve Toplum*, 46(3), 11-24.

Mumyalmaz, A. (2019). 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları ile 12 Eylül Askeri Darbesinin neoliberalizm ittifakı ve siyasal İslam'ın süreçteki rolü. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1899-1915. Doi: [10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.12.1251](https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.12.1251)

Mutlu, E. (2011). *IMF destekli istikrar programlarında maliye politikasına ilişkin önlemler ve Türkiye örneği 2000-2009* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Nankani, G. (2005). Privatization and deregulation: a push too far?. In Zagha, R., & Nankani, G. T. (Eds.), *Economic growth in the 1990s learning from a decade of reform* (pp. 163-196). World Bank Publication. http://www1.worldbank.org/prem/lessons1990s/chaps/06-Ch06_kl.pdf

Odabaşı, İ. (2015). *II. Meşrutiyet basınında halkçılık, köycülük*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Orkunoğlu, I. F. (2010). Özelleştirme ve alternatifleri. *Akademik Bakış Dergisi*, (22), 1-22.

Özerman, T. (2009). Tekel özelleştirmesinin sonuçları. *Mülkiye Dergisi*, 33(262), 293-311.

Özkiraz, A. & Nuray, T. A. L. U. (2008). Sendikaların doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa ülkeleri karşılaştırması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 108-126.

Pamuk, Ş. (2016). *Türkiye'nin 200 Yıllık iktisadi tarihi* (2. basım). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Parker, D. (2006). Enterprise sales: Thatcher leads the charge. In Hodge, G. A. (Ed.), *Privatization and market development: Global movements in public policy ideas* (pp. 09-36). Edward Elgar Pub.

Petrol-İş (2020). *Birlik, Mücadele ve Dayanışma ile 70 Yılın Öyküsü*. İstanbul: Petrol-İş.

Perline, M. (1969). The trade union press: An historical analysis. *Labor History*, 10(1), 107-114. doi: 10.1080/00236566908584071

Pınar, E. (2009). *Working class formation in the Democrat Party period: Evaluating class consciousness through trade union publications* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Polatoğlu, M. (2017). İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942). *Atatürk Dergisi*, 6(1), 55-87. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniad/issue/30787/371492>

Reynolds, L., & Killingsworth, C. (1944). *Trade union publications*. Baltimore, Md.: The Johns Hopkins Press.

Streitmatter, R. (1999). Origins of the American labor press. *Journalism History*, 25(3), 99-106. DOI: [10.1080/00947679.1999.12062520](https://doi.org/10.1080/00947679.1999.12062520)

Sönmez, M. (1980). *Türkiye ekonomisinde bunalım 24 Ocak Kararları ve sonrası*. İstanbul: Belge Yayınları.

Sönmez, M. (1986). *Türkiye ekonomisinde bunalım 12 Eylül ve sonrasında ekonomi politiği* (2. basım). İstanbul: Belge Yayınları.

Sparks, C. (1985). The working-class press: radical and revolutionary alternatives. *Media, Culture & Society*, 7(2), s.133-146.

Starr, P. (2014). 1. The meaning of privatization: . In S. Kamerman & A. Kahn (Ed.), *Privatization and the welfare state* (pp. 15-48). Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400860135.15>

Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi*, (160), 154-176.

Tekeli, I., & İlkin, S. (1974). *Savaş sonrası ortamında 1947 Türkiye iktisadi kalkınma planı*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Thompson, E. (2004). *İngiliz İşçi sınıfının oluşumu*. İstanbul: Birikim.

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, III. Cilt. (1998). *Sendika basını*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 13-16.

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, III. Cilt. (1998). *Sendika içi demokrasi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 23-26.

Türkler, K. (1967, Ocak-Şubat). Gerçek İlk İşçi Konfederasyonu. DİSK, (1), 1.

Türkmen, N. (2012). *Eylemden öğrenmek*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Toprak, Z. (1995). *Milli iktisat milli burjuvazi Türkiye’de ekonomi ve toplum (1908-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Z. (2016). *Türkiye’de işçi sınıfı 1908-1946*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tunaya, T. (1988). *Türkiye’de siyasal partiler, İkinci Meşrutiyet dönemi*. (Cilt: 1, 2. basım) İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Wiener, J. (1971). The press and the working class, 1815-1840. *Victorian Periodicals Newsletter*, 4(1), s.1-4.

Yenal, O. (2001). *Cumhuriyet’in iktisat tarihi*. İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.

Yıldırım, K. (2013). II. Abdülhamid dönemi İstanbulu’nda işçi hareketleri. I. *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu*, Sayı: 1, 311-323.

Yılmaz, S. (2019). *KİT’ler, özelleştirme, istihdamda emeğin üretkenliği: TEKEK örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Yücel, H. (2017). *Cumhuriyet ekonomisinin kuruluşu ve gelişimi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

Web Kaynakları

Ceviz, S. (2017, 19 Mayıs). *TEKEL direnişi: 'Gemileri yaktık, geri dönüş yok'*. Evrensel Gazetesi. <https://www.evrensel.net/haber/320222/tekel-direnisi-gemileri-yaktik-geri-donus-yok>

(2018, 17 Eylül). Son 16 yılda 278 devlet kurumundan 207'si özelleştirildi. Milli Gazete. <https://www.milligazete.com.tr/haber/1688957/son-16-yilda-278-devlet-kurumundan-207si-ozellestirildi>

(2002, Ağustos 08). *Bir özelleştirme hikayesi: POAŞ*. Hürriyet Gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bir-ozellestirme-hikayesi-poas-90106>

(2012, Şubat 06). *Petkim'de 47 yıllık dönem sona eriyor...* Hürriyet Gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/petkim-de-47-yillik-donem-sona-eriyor-19854678>

International Organization for Standardization. (2018). *Occupational health and safety management systems—Requirements with guidance for use* (ISO Standard No. 45001:2018). <https://www.iso500.org.tr/500-buyuk-sanayi-kurulusu>

(2018, Eylül 17). *Son 16 yılda 278 devlet kurumundan 207'si özelleştirildi*. Milli Gazete. <https://www.milligazete.com.tr/haber/1688957/son-16-yilda-278-devlet-kurumundan-207si-ozellestirildi>

<https://www.tekgida.org.tr/tarihce/>

<https://www.tupras.com.tr/tarihce>

<https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/>

<https://www.tpao.gov.tr/tarihce>

<https://www.petkim.com.tr/Sayfa/1/9/KURUMSAL-KILOMETRE-TASLARI.aspx>

<https://www.petrolofisi.com.tr/tarihce>

https://www.petrol-is.org.tr/sites/default/files/ozellestirme_sempozyumu.pdf

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Gaye Kuas
Tez Başlığı : Sendika Dergilerinde Özelleştirme Gündemi: Petrol-
İş Ve Tek Gıda- İş Örnekleri
Savunma Tarihi : 27 / 04 / 2022
Danışman : Doç. Dr. Ceren Sözeri Özdal

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-Soyadı

İmza

Doç. Dr. Ceren Sözeri Özdal

Prof. Dr. Aziz Çelik

Doç. Dr. Tolga Çevikel

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK

Enstitü Müdürü